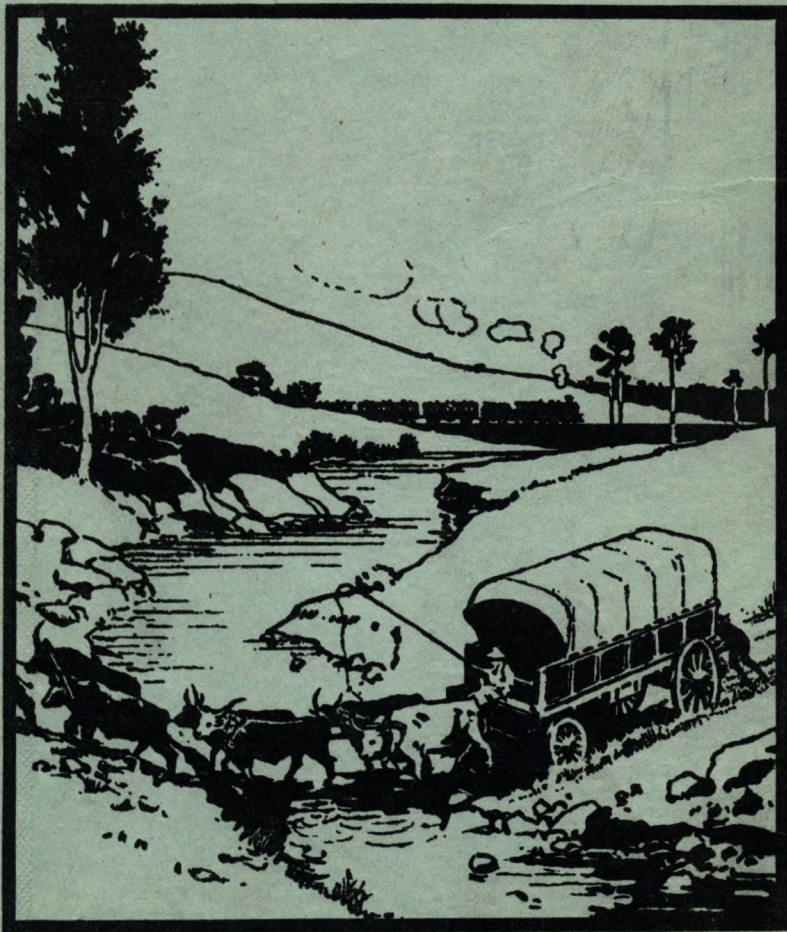
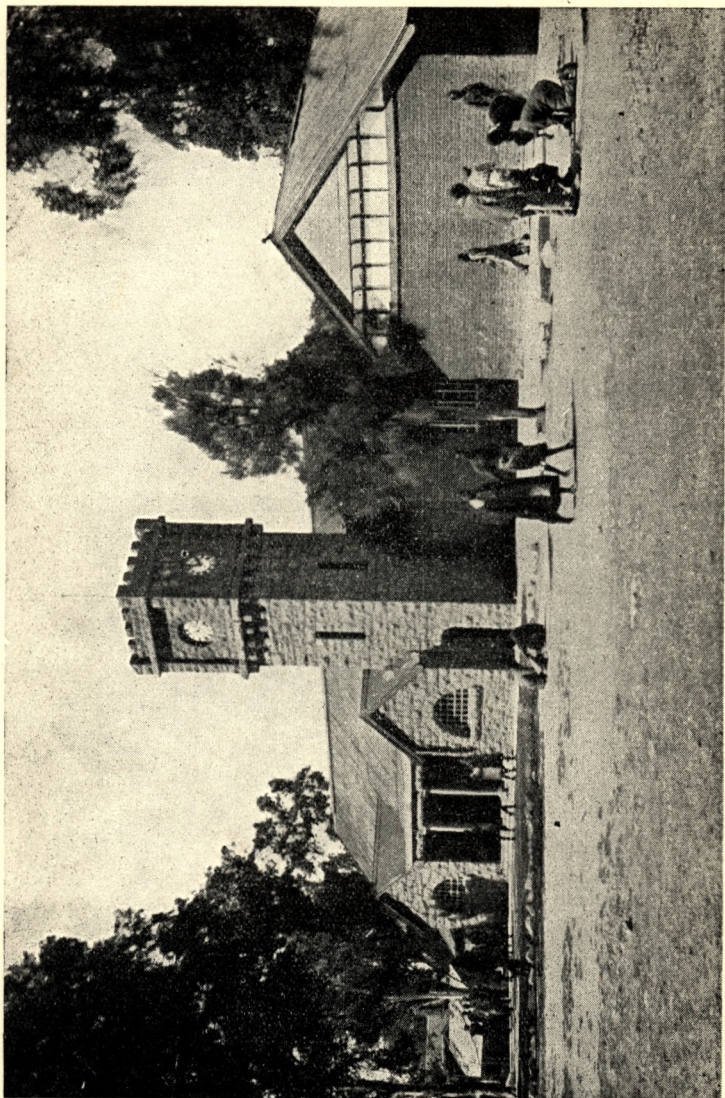

PADISO 3 *3/6*

(E SIAMISITSWE)

Kwa moeding — Tigerkloof

LIVINGSTONE TSWANA READERS
.....

PADISO
YA
BORARO

STANDARD 3

(E SIAMISITSWE KA 1951)

THE LONDON MISSIONARY SOCIETY

TIGERKLOOF, CAPE PROVINCE

SOUTH AFRICA

1953

First edition, 5,000, 1940
Reprinted, 5,000, 1943
Reprinted, 5,000, 1946
Reprinted, 5,000, 1948
Reprinted, 3,000, 1950
Revised edition, 5,000, 1951
Reprinted, 10,000, 1953

STANDARD 1

PRINTED IN TSWANA

†

Printed in Tswana
MORIJA PRINTING WORKS
MORIJA · BASUTOLAND

Bantu Studies Dept

MALEBOGO

94(1) 4728/57

Fa e se dithutô di see kae, lokwalô lo loša lotlhe lo lo kwadilwe ke Batšwana ka bosì. Bangwe ba rometse mafoko a e leng a bônê tôta; ba bangwe ba thusitse ka go fetola, ka segabônê, mafoko a a neng a setse a kwadilwe. Maina aotlhe lo tla a fitlhêla mo thulaganyong ya dithutô.

Dithutô tsa 3 le 16 le 27 di ne di kwaletswe *Tigerkloof Magazine* ke mošwi Mr. Gabanthate Molosi. E ne e le senatla se se feteletseng mo dipolelong tsa botshelô jwa Setšwana, le morôrô a le ngwana wa metlha ya pudulogô, a kwala Sekgowa jaaka ekete ke puô ya ga mmaagwê. A ba a itse go farologanya molemô le bošula mo mekgweng le mo ditema-long tsa Setšwana sa bogologolo. A leka ka thata gore mekgwa e e se nang molato opê e se ka ya nyêlêla ka go tlhokomologwa le ka go lebalêlwa ruri. Fa a ka bo a se ka a akofa a šwa, o ko a diretse Setšwana namane e tona ya tirô ya boikgako-lolô le boikgopotšô.

Dithutô tsa 6 le 15 di fetotswe ka tetlêlêlô ya *Animal Welfare Society of S.A.*, Cape Town, ba bo ba thusa ka setšhwantšhê sa tlangwê.

Dithutô tsa 17-18 le 28 di tswa mo *Little Books for Africa*, e le ditlhamane tsa morafe mongwe o mogolo o o kwa Central Africa, o o bidiwang Baganda.

Tsa 20 le 25 ke dipolêlô tse di tšwang mo koranteng ya ntlha-ntlha ya Batšwana, e e neng ya bidiwa *Mahoko a Becwana*, e e ne e tle e gatisiwe kwa Kudumane ke baruti ba L.M.S. go fitlhêlêla ngwaga wa 1896.

Ya 19 ke polêlô ya ga Capt. Moseley, a kwalêla *Lobone lwa Batswana*. Re reboletswe go e gatisa ke Molaodi wa Thuto wa B.P.

Thutô ya 23-24 ke tlhamane ya Marussia: ya 30-31 e tserwe mo lokwalônyaneng lo go tweng *Yarns on Men of Africa*.

TSHIAMISO YA LOKWALO LO

Lokwalô lo lo no lwa gatisiwa lwa ntlha ka 1940. Gompi-
eno ka 1950 lo siamisitswe ka go ntshiwa diphosônyana,
le ka go okediwa ka dithutô di see kae.

Mo go baakanyeng le mo go siamiseng jalo, Morulaganyi
o thusitswe ke baruta-bana bangwe ; segolo o rata go leboga
Mr. D. M. Ramoshoana wa Thabanchu, le Mr. T. W. Moeti
le Mr. K. Kgôpô wa Kanye, B.P.

Gapê re leboga Mr. M. M. Pemba ka ditšhwantšhō tse
dintlê tsa gagwê, tse di okeditseng tšônê tsa pele tse di ne
di baakantswe ke Morulaganyi.

A. S., Kanye,
1951

The numbering of the pages in
this book is slightly different from
the numbering in former editions.

DITHUTO

1	Pula	M. S. Kitchin	6
2	Ditsô	J. Mpotokwane	8
3	Go šoma	G. Molosi, M. Molêma..	11
4	Mosimodi le Monyane	B. M. Ratshêkô	14
5	Mzilikazi	I. L. Mogorosi	18
6	Ditsala le baba	A. W. S., K. Petso	22
7	Nkwê	M. S. Kitchin	29
8	Lokgaphô	A. S., B. C. Thêma	31
9	Dinaane	K. M. Kgôpô	35
10	Tumêlô mo England.....	<i>Dilô tse di chwanetseñ</i> ..	40
11	Diane di le pedi	K. Kgôpô	44
12	Dafide o ya kgosing	A. S. (1 Samuele 16 & 17)	46
13	Dafide le mokaloba	A. S. (1 Samuele 16 & 17)	48
14	Moeding	M. Sekgoma	52
15	Go tšhola tonki sentlê.....	A. W. S., J. Leshona ..	54
16	Mabôkô a Setšwana	G. Molosi, J. Mpotokwane	57
17	Nsangi le ditšhwene, 1	B. P. Noke	60
18	Nsangi le ditšhwene, 2	B. P. Noke	63
19	Masarwa	<i>Lobônê lwa Batswana</i>	68
20	Makgoa a êtêla Batswana ..	<i>Mahoko a Becwana</i>	73
21	Botshelô jwa Sekgatla, 1 ..	B. M. Ratshêkô, M. Madisa	78
22	Botshelô jwa Sekgatla, 2 ..	B. M. Ratshêkô, M. Madisa	81
23	Morêna Katse, 1	T. W. Moeti	85
24	Morêna Katse, 2	T. W. Moeti	87
25	Kaga Barwa le Digoja	<i>Mahoko a Becwana</i>	92
26	Modimo ke Modisa wa me	M. S. Kitchin (Pesalema 23)	96
27	Mephatô ya Setšwana	G. Molosi, M. Phetlhu ..	97
28	Mpobe wa motšomi	B. P. Noke	102
29	Maipelô	D. M. Ramoshoana	107
30	Mandombi, 1	A. S.	110
31	Mandombi, 2	A. S.	114
32	Leina we !	I. B. Sekgwa	120
33	Dikgafêla	K. M. Kgopô	123

PULA

Go tsile kgomo tšhwaana, tšhammêla ja mawatlê,
 Ya bo e sa le e utlwala e sa le kgakala :
 E butšwe malôba ke kgwedi e ntšha e palama,
 Maabane e utlwaletšwe ka phefô ya borwa.

E rile e ôkama ya bebentsha dikgadima,
 Magatlapa a titatita, a tshaba go šêba :
 Ya pepedumisa kodu, a tsênwa ke ditlababa,
 Le difohu tsa ba tsa rata go leka go phaphama.

E rile mogang e tlhôma ditlhako ga ntšhofala,
 Letsatsi ja ba ja khutla go tlhôla le phatsima :
 Le bôna jaaka e di digaka mabatabata,
 Badipa botlhe ba tšhwanêlwa ke go e šutêla.

Ya re ka ponyô patlêlô tsa nna bobidibidi,
 Dinoka tšônê tsa ba tsa êma lobadibadi ;

Fa godimo gônê go tlêtlêrêgana ditladi,
Merwalêla e thapathapa go phunya metšwedi.

E kgaoditse ya godimo, go boitumêlô ;
Go dule megolokwane ya gwagwa tsa molapô ;
Le nônyane tsa ditšwatšwa di ntshitse kôpêlô,
Di baka yônê pula, tlhôla-tlôtlô wa lobopô.

Megoma e tšoga e tšwa, tsema le rebotšwê,
Go tšoga go le "se mphetê," 'itsemê bo lesitšwe ;
Ba dikaka ba tlaa dika ba meletšwe ke kgêngwê,
Mmopamô le lenyôra di tlaa dika di lebetšwe.

Majatlhaga a tla iphêfêra boboa jwa molala,
Ditlhatshana tsa naga di tlaa tloga di kukunya,
Di ntsha mahupêla go apesa lefatshe botala,
Ditšheše tšônê di tlaa kgaba ka mebalabala.
Ga go opê yo sa e ipoleleng bomolemô,
Ka hularong sa yônê dilô tšotlhe di bonôlô.
Fa e ngabile fatshe le felelwe ke botshelô,
E re e nele, le sale le tletse letlôtlô.

DITŠÔ

Ditšô tsa ditšhaba di na le thutô e kgolo thata mo go ba ba di êlang tlhokô. Ke raya tsa ditšhaba tšotlhe, tse di rutegileng le tse di sa rutêgang.

Ditšô tsa ditšhaba tse di rutegileng tse di tšweletseng pele di kwadilwe sentlê ka botšwerere ka thulaganyô. Ga di bolo go rulaganngwa bogologolo, tšwêlêlôpele e sena go tsêna mo ditšhabeng tseo. Jalo ditšô tsa ditšhaba tseo di ka latêlwa go tšwa kwa moragôragô, mme ga fitlhêlwa di ntse di rulangantšwê sentlê thata.

Ditšô tse di itsegeng thata ka lefatshe jotlhe ke tsa Bajuda. Di itsiwe ke lefatshe ka go bo di kwadilwe mo bukeng e kgolo e e balwang ke lefatshe jotlhe, ebong Baebele. Mme batho ba ba ithutleng ba itse ditšô tsa ditšhaba tse di rutegileng, ebong ditšhaba tsa mafatshe a mangwe, bogolo a kwa Europa. Ga di bolo go kwalwa bogologolo, le mo dikoleng dia rutwa.

Ditšô di re ruta dilô di le dintsi. Re bôna kafa ditšhaba tse dikgolo, tse re di bônang di tšweletse-

pele, di simolotseng ka teng. Dikgatô tse di di gatileng, di sa ntse di simolola, di bônala sentlê fêla.

Fa re latêla ditšô tsa Bajuda re simolola ka rra-abô Aberahama, a tšwa kwa ga gabô, re bôna motho yo o na a tshela jaaka rona Batšwana, ka kgomo le nku. Fa re lata motlhala wa bônê go fitlha mo malatsing ano, re tlaa bôna kafa ba tšweletseng kwa pele ka teng. Jaanong ke tšhaba e kgolo e e botlhale bo itsegeng mo ditšhabeng tšotlhe. Re tla bôna gore, go simolola ka pogišô ya ga Faro kwa Egepeto, ba bogisitšwe ke ditšhaba di le dintsi, tsa ba patika thata, mme lefa go ntse jalo ga goa ka ga ba kgoreletsa go tšwêlêla pele.

Le ditšô tsa ditšhaba tsa Europa dia itsege. Ditšhaba tsa Europa di simolotse go ithuta moragô thata Bajuda bônê ba sa bolo go simolola. Baroma ba ne ba tshêga Ma-English, ba re ke dilô fêla, ga ba nke ba itse sepê sa thutô le tšwêlêlôpele. Baroma ke bônê ba isitseng thutô kwa Europa, ditšhaba tsa teng di sa ntse di tšhwana le rona Batšwana, di sa itse sepê sa thutô le tšwêlêlôpele. Le bônê Ba-Europa, tšwêlôpele ba e bonye ka bothata, ba kile ba bogisiwa ke ditšhaba tse dingwe, tsa ba dira batlhanka.

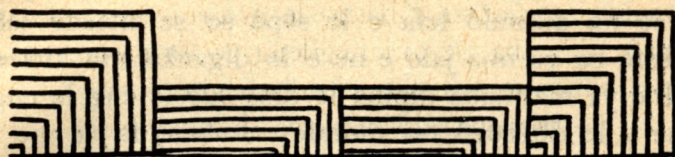
Jaanong thutô e tsile kwano go rona ditšhaba tsa lefatshe jeno ja Afrika. E diegile go tla ka go bo ditšhaba tse di rutegileng tse di tšweletseng pele di diegile thata go tla go tsêna mo lefatshing jeno ja Afrika. Thutô e tsêna mafatshe ka metsênêlêla ya ditšhaba tse di rutegileng, di kôpana le tse di sa rutêgang. Ditšhaba tse di tshabologileng di diegile thata go tsêna mono Afrika ka ntata ya bothata jwa

lefatshe jeno je le se nang khumô, je le dikaka, je le malwetse mantshi a batho le a diruiwa. Dilô tse, di diile ditšhaba tse di rutegileng go tla mono Afrika, jalo le thutô le tšwêlêlôpele di diegile go tla.

Jaaka re bôna ditšhaba tse di rutegileng di ntse le rona Batšwana, re ka rutêga fêla jalo. E rile thutô e ise e tle ditšhaba tsa mono tsa nna le batho ba ba maina a tumileng ka ntata ya ditirô tsa bônê tse dintlê. Bo Moshweshwe wa Lesotho, le Kgama wa Gammangwato, le Lewanika wa Borotse, ke batho ba ba maina a itsegeng thata ka ditirô tsa bônê.

Rona ba e leng gônê re simololang re ka tsaya malebêla mo ditšhabeng tse di rutegileng. Bontlê jotlhe jo re bônang di bo dira, le jo di nang najô, ga dia bo fiwa, di bo itiretse, di bo bonye ka bokete jo bogolo. Ga se tirônyana ya dingwaganyana, ke ya makgolokgolo a dingwaga; ga dia ka tsa tlhobogisiwa ke go bogisiwa ke ditšhaba tse dingwe, di ithutile fêla tsa itšweledisa pele. Le Setšwana sa rona sea re, "Bogosi bontlê boa ipatlêlwa." A re bo ipatleleng tlheng, ba ga etšho.

Lokgaphô lwa serepudi

GO ŠÔMA

Mo taolong ya Batšwana, tlotlô go bagolo ka tšhwanêlô e ne e le molaô o mogolo. Tlotlô e ya batšofe, re e fitlhêla mo mekgweng ya merafe, mo dikolong tsa bana, bogwêra le bojale, le mo modirong wa tongô ya dijalo tsa ntlha. Nngwe ya dithutô tsa ntlhantlha tse motsadi wa Motšwana o neng a di ruta ngwana, e ne e le go atlarêla mphô mo bago-lwaning. Mo go ruteng tlotlô le boingôtlô fa pele ga bagolo le batšofe, lefoko le ne le le gônê je le reng, "Lore lo ôjwa lo sa le metse."

Go na le sešupô sengwe sa go kaya tlotlô mo bagolong, ebong go šôma. E ne e le sešupô sa tlotlô ya bogolwane jwa motho ka matsalô gongwe ka thulaganô ya makgotla. Ka molaô, e ne e re fa motho a bolaile, a lere se o se bolaileng kwa go ba bago-lwane, bangwe le bangwe ba o ka kôpanang nabô. Gongwe fa e le loêtô, tšhwanêlô e ne e le gore motho a bopêlwê ke mongwe wa bomonnawê. Ênê yo, o na a tšhwanetse go thusa ka mokgweleô le ka go mo alêla; eseng mo fêla, le go mo apêla fa ba robile šogo. Kwa ntlê ga go nonotsha taolô, bogolo molaô

o no o lebagantšwê go tlamêla batšofe. Bogologolo, go se na dikwalô lefa e le sepê se se ntseng jalo, batšofe ba go nna jalo e ne e le diganka mo kitsong yotlhe ya matlhaba-dipina le dingwaô le eng le eng ; e ne e le ditlhôgô tsa morafe. Lekau, fa le ne le nyoretse kitsô, le ne le ka ya go tlopola go see kae mo go bônê ka mphô ya dijônyana dingwe.

Jaaka go setse go boletšwe, lekau le ne le abêla bagolwane sebolaô, ebong lešogo, mmutla, phuduhudu, le tse dingwe. Molaô o tlhophile dilô dingwe, diphôlôgôlô gongwe dirwê dingwe tsa tšônê go di lebaganya le bagolo. Dingwe tsa dilô tse, e ne e le khudu, kgaka, gongwe losika longwe lwa mašogo, matlhô a pudi, nku, gongwe kgomo, telele ya pudi gongwe ya nku, diphilô, monwana wa sebetse, mokô wa dibatana dingwe, dinotshe le moka. Kwa ntlê ga tlotlô ya bagolo, go no go na le dirwê dingwe tsa diruiwa tse di lebaganyeng bangwe. Tlhôgô e ne e le ya maloma-a-motho, sehuba šônê e ne e le sa kgosi. Ga twe ditlhôgô dia ntshiwa, le sehuba, go tšhwana le go ntsha lekgêthô.

E rile motlha mongwe, Sianana a hulatsha, a tla le khudutlou e o e tsereng mo matshibing. E ne e le ôné mojô wa bagolo, ka e bile e ne e na le mae. A e šômêla Siakô, mogolowê, a re, "Khudu ke e, rra." Siakô a e fitlhisetsa kwa go Montlha, ka a le mogolwane ka mophatô. Kgakajana le moraka wa ga Montlha, ga bo go le monna mogolo Ramorwa, yo sebêgwa se mo lebaganyeng. E rile ka bosigo bo atametse, Montlha a laêla gore khudu e golêgwê go tla e isiwa go mong ka mošô. Mme ya re

ka mošô fa khudu e ya go senkwa, e bo e tlhókafalêla ruri, e letse e kgaotsê e ile le lotlhókwa. Montlha a tšhoga ; mme a tloga a ikaêlêla go nna mafoko ka maragô. Mme kgantele mmutla wa rôtha madi ; banna ba utlwa, ba mmiletsa kwa kgotleng.

A êma, Ramorwa, a itatêla banna a re, “Basi-manane ba njetse phôlôgôlô.” Montlha o na a le mo bogorogorong, go se kafa o ka ithapêlêlang ka teng. Tathêgô ya khudu e šupa bomatla le boelele jwa gagwê, e bile go bisa go e šôma ka nakô go šupa fa a na a e itsêela. A atholwa, a ba a ithapêlêla ka sengwe ; e seng ênê esi, le mophatô wa gagwê, ka go bo go no go dumêlwa go re motho o gakololwa ke balekane ba gagwê. Mo go ntseng jalo, tuêlô e ne e ka nna pudi, nku, gongwe lekuka, kafa go ka atholwang ka teng — basiamolodi le bônê ba fiwe fa go tlhajwa se ba ithapeletseng ka šônê.

Banna bagolo ba gompieno ba utlwa botlhoko thata fa ba gopola tsa malôba, tlotlô mo bagolung e ne e sa apaapiwe jaaka re bôna gompieno.

MOSIMODI LE MONYANE

Monna mongwe o kile a ba a na le bana ba le babedi, Mosimodi le Monyane. Mmaabô e be e le motho yo o pelo e mašwê. Mosimodi ênê o ne a na le lelwapa lwa gagwê.

Ka letsatsi lengwe Mosimodi a êtêla kwa ga gagwê, a fitlhêla bagolo ba seyô, go le Monyane fêla. A botsa go re go ilwe kae? Monyane a mmo-lêlêla go re ba ile go bina kwa gagabô Serôpô. A boêla a botsa a re, "Dijô di kae?" Mme monnawê a latola dijô. A botsa lwa bofêlô fa go se na sepê mo pitseng e tona, lefa e le e nnye, monnawê a fêla a gana. Mosimodi a tsaya metse a tlhapa diatla a tsaya pôtô e kgolo e e mo gare ga ntlo, ya bo e tletse maši; jalo a a rita ga ba ga tšwa letšhosetšo, a le bêêla fa thokô a ba a apaya bogôbê. E rile bogôbê bo sena go butšwa, a bitsa monnawê go tla go ja; moragô ga dijô ba tlhatšwa pitsa ba e baya fa e ne e le teng—ênê Mosimodi a boêla kwa ga gagwê.

Fa bagolo ba tla ba botsa go re, Ke mang yo o ne a tšhotse pitsa? Monyane a bolêla go re ke Mosimodi. Mosadi mogolo a ômana thata bosigo joo jotlhe, mo e rileng ka mošô a bo a êpa mosima a ba a tshêla mabêlê mo tlatlaneng. A roma Monyane go ya go bitsa mogolowê. Fa mogolowê a mmotsa go re, a mmaagwê o na a sa ômane? Monyane a ba a re, Nnyaa.

E rile fa ba fitlha mosadi mogolo a bolêlêla yo motona go ala kobô ya gagwê kwa tlase ga mosima, gore a be a tshêlê mabêlê fa godimo ga kobô. Fa

ngwana a ntse a dira jalo, mosadi mogolo a be a ntse a mo tipa ka matlapana go fitlhêla a latlhêla je le-
tona je le mmolaileng. Fa a šule, a tsaya mmele wa

ngwana a o sila ga ba ga sala lorole. A sêla mo go
neng go setse, a lôka mo kgetsing a latlhêla mo mo-
gobing o go neng go le kwena mo go ôné. Kwena
ya bopa Mosimodi gapê, ka kwa teng ga mogobe.

Basetsana ba bangwe ba laletsa Monyane go ya
nokeng. Fa ba fitlha kwa nokeng ba tshameka thata
go fitlhêla maabanyane. Jalo ba rwala ba tlogêla
Monyane a ntse a re o rwala ya gagwê; e mo imêla,
ba re e gantshiwa ke sepoko sa ga mmaagwê. Fa ba
sena go tsámaya, Mosimodi a tšwa mo metsing a
ikôkôtlêla ka thôbane, a ôpêla a re:—

“E ne e le pitsa e tona, Monyane !

Fa ke ya kwa gae, Monyane !

O nkakeditse, Monyane,

Gore mmago, Monyane,

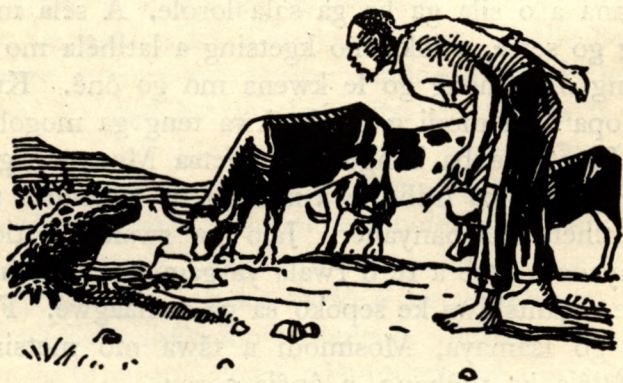
A ntshilê, a ntshilê, Monyane !

Ka letlapa le tona, Monyane !

Kwena ya mpoloka, Monyane !”

A tlatsa nkgwana ya ga monnawê ka serêtsê, a mo raya a re, a yê go apêêla bagolo ba gagwê ; ênê a ba a rêlêlêla mo metsing.

E ne e le bosigo fa Monyane a tsêna kwa gae, jalo a ômanngwa. E rile fa a bodiwa go re ke go reng fa a rwele serêtsê, a bolêla go re metse a ne a kgotletšwe ke dikgomo. Selô se sa nna sa dirafala ya ba ya tla ya re a tsêna kwa gae a lela ; ya re a bodiwa, a bolêla gore o beditšwe ke Mosimodi. Jala mmaagwê a belaêla, a ba a bolêlêla monna. Ko mošô monna a phakêlêla kwa nokeng ; banyana ba

tla ba gêlêla, ba fêla ba tlogêla Monyane. Mogolowê a tšwa mo metsing a mo ômanya a ba a mmetša. Rraagwê a tlhaga a re, “Ngwanaka, kea go rapêla !” Mosimodi a re, “Ngwana wa gago ke mang? Lo

mpolaile, ke ngwana wa kwena." Monna a tlhabiwa ke ditlhong, mo a ileng a kgaotsa go bua. Mosimodi a boêla kwa metsing.

Rraagwê a ya go tsaya dikgomo tsa gagwê tšotlhe, a di latlhêla mo mogobing. Kwena fa e utlwa metse a kgoberêga, ya tšwêla kwa ntlê ya botsa go re molato ke eng? Monna a bolêla fa a tsile go rekolola ngwana ka dikgomo tse tšotlhe. Yônê ya gana, ya ba ya boêla kwa tlase: ya tla gapê le Mosimodi, ya mo fa dikgomo, ya bolêlêla monna go re fa ba sa mo tlhokomele, o tla boa.

Jalo Mosimodi a boêla gae; jalo ba simolola go mo tlhokômêla go feta Monyane.

MZILIKAZI

Ba ga Ndwandwe ba ne ba fenngwa ke Tšhaka, wa Lezulu. Morwa kgosi e e fentšweng o na a bidiwa Mzilikazi, jalo a leta ka tlhōafalō letsatsi je o tla ikgololang ka jōnê mo pušong ya ga Tšhaka. Ka lobakanyana a ipaya eketse wa itumêla go nna kgōsana fêla, a fora mong wa gagwê.

Ka letsatsi je lengwe Tšhaka a mo roma e le kgōsana ya mophatō go tlabana le morafe mongwe. Mzilikazi a bōna fa lobaka lo tsile lwa go ipušolsetsa, a ikgapêla tšotlhe tsa thopō. Batho ba le bantsi ba mo sala moragō. E rile Tšhaka a utlwa mafoko a, a latêla Mzilikazi go ya dithabeng tsa Drakensberg, lefa go ntse jalo a tlhaêla go mo tšhwara.

Jalo Mzilikazi a tšwêla pele, a etla a fenya merafe yotlhe e o rakanyeng nayō. A fitlha a aga mo kgao-long ya lefatshe je le nonneng ya Madiko; ka a le foo a fenya merafe yotlhe e e ne e le gaufi naê. Lefa go ntse jalo o na a palêlwa ke go fenya Moshweshwe mo kadising ya gagwê e e thata ya Thaba Bosigo. Basotho ba biditse balatedi ba ga Mzilikazi "Matebele," ke go re, baditšhaba.

Go ka buiwa ka tlhōmamišō fa Mzilikazi a na a "inne tšhaka ya gagwê mo mading." Mokone mongwe wa morafe wa Batšwana o na a bolêlêla Robert Moffat ka ngwaga wa 1829 jaaka a kile a bōna Matebele a tlhasêla motse wa gagabō. "Tlhasêlō ya bōnê e ne e tšhwana le logadima, marumō a bōnê a bo a ntse jaaka ditlhare di tshikinngwa ke sešetlana. Ba tsêna motse ka marumō a a šumang jaaka

logau lwa tau : ba tšhuba matlo : ba bolaya basadi, masea ba a latlhêla mo dikgabung ; ba bolaya go fitlhêla mabôgô a bônê a lapisiwa ke tšhaka.”

E rile Mzilikazi a sa ntse a le kwa Madiko a êtêlwa ke Maburu a le mabedi e le babapadi. Ya re ba boêla gae kwa Koloni kgosì ya roma dikgôsana di le pedi, Umbate le yo mongwe, go bôna Kudumane yo o na a utlwile thata kaga gagwê. Robert Moffat a ba amogêla sentlê thata kwa Kudumane. E le gore ba tlê ba nnê

le loêtô lo lo se nang diphatsa go boêla gae, Robert Moffat ka esi a ba felegetsa go boêla Madiko. O na a tahoafetse go bôna kgosì e kgolo. Jalo dinatla tseo tsa rakana, ebong kgosì e kgolo — Loapi, Tlou, tšhoo ja Tau, morwa Matšhobane — le Moffat, morongwa wa Mafoko a a Molemô a ga Keresete.

Se, se diragetse ka ngwaga wa 1829. E rile Moffat a boêla gapê gae, Mzilikazi a baya seatla sa gagwê mo leruding ja gagwê, a re, “Pelo ya me e tšhweu jaaka maši, ga ke kgaotse go gakgamalêla loratô lwa moeng. E rile ke le tlala wa mpha dijô ; e rile ke tshobotsê wa nkapesa ; wa ba wa ntšhola ka mabôgô a gago.” Moffat a re o na a se na kitsô

ya fa a dirile dilô tse. Mzilikazi a šupa Umbate le morongwa yo mongwe, a re, "Ba ke banna ba bagolo; Umbate ke letšôgô ja me je le siameng. Fa ke ba roma go bôna lefatshe ja batho ba bašweu, ke ne ke roma ditsêbê tsa me, matlhô a me, le molomo wa me. O ne wa ba fepa wa ba wa ba apesa: O ne O le thêbê ya bônê. Dilô tse tšotlhe O di diretse nna, Mzilikazi, morwa Matšhobane."

Gapê ka 1835 Moffat a jêla Mzilikazi nala, mme ka 1836 Mzilikazi a tshabêla ntlheng ya bokone le batho ba gagwê, a boifa kgosi e nngwe ya Lezulu go twe Dingane.

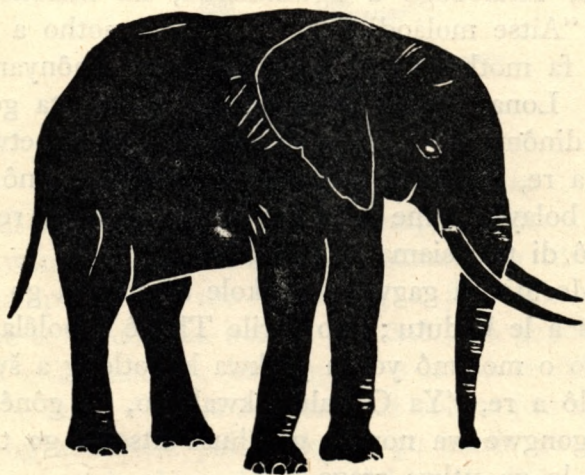
Ba tšwêla pele ba etla ba bolaya, mafatshe a a kileng a nna le batho ba a fetola sekaka. Gongwe le gongwe kwa lerumô ja ga Mzilikazi le neng le fitlha gônê, le ne le tlogêla bohutsana. A ya go aga mo lefatshing je gompieno go tweng Matebeleng, lefa e le Southern Rhodesia, motse wa gagwê wa pušô e ne e le Inyati o o leng bomaele ba le 45 ntlheng ya bokone jwa botlhabatsatsi go "Bolawane," ke go re Bulawayo.

Ka 1859, tsala ya gagwê e kgolo, Moffat, a tla go mo jêla nala, a tla le mophatô wa ntlha wa baruti ba bašweu ba ba rutileng Matebele. Kgosi Mzilikazi a tshabêla baruti ba ka ntlha ya tsala ya gagwê, mme morafe wa Matebele wa bo o sa rate baruti ba ba lerilweng ke Moffat. Ba re, "Batho ba bašweu ba batlang mo lefatshing ja rona?"

Mo kgweding ya Seetebosigo ka ngwaga wa 1860 Moffat a boêla Kudumane, a tlogetse baruti ba le bararo mmôgô le basadi le bana ba bônê, ebong

Sykes le Thomas, le morwawê J. S. Moffat. E rile a ba tlogêla Mzilikazi a raya Moffat a re, "Tsamaya ka pula ; ke tla tlamêla baruti ba O ba lerileng." Kgosi ya agêla lefoko ja yônê mosakô. Baruti ba ne ba le bodutu mo gare gâ morafe o montsi wa Matebele, le tirô ya bônê ya nna jaaka ekete ga e na botšwêlôpele bopê fêla, ka dingwaga di le dintsi ; lefa go ntse jalo ba ne ba le mo tibelong, ka gonne e ne e le Borra-Mošwete.

Ka 1868 Mzilikazi a šwa, jalo ga busa morwawê, ebong Lobengula.

DITSALA LE BABA

Thêbê o na a sa je monate. Legae ja gagwê galê e ne e le legae ja boitumêlô ; mme mo bekeng e, go ne ga nna le dikômanô le titêô. Kealeboga, yo e ne e le ntsalaê, a tšwa kwa motsaneng o o sa reng sepê ka Modimo, a bo a tsile go nna modisa. Letsatsi ja ntlha a tšwa go disa a bo a tsile ka mamphorwana a le marataro, a bile a ntse a ipôka a re, o na a tšhwara batsadi ba mamphorwana a ba ja. Rra-Thêbê a bo a mo tlhaloganyeditse bobelotona le bomatla jwa go bolaya dinônyane, a ba a mo itsa ka thata go dira jalo gapê.

Malatsi a le mabedi moragô ga mo, mma-Thêbê a fitlhêla Kealeboga a dira mokgabô ka setlôpô sa Mmamasiloanoka. E rile a mo tlalea mo go rra-Thêbê, Kealeboga a kgwathisiwa, ka mafoko a a reng, "Aitse molaodi o ka dira gore motho a ntshê selefô fa motho a tšhwarwa a bolaile dinônyane tsa naga. Lona badisa lo tšhwanetse go ithuta go tlamêla dinônyane." Jaanong Kealeboga a betwa ke pelo, a re, basimane galê-galê ba tšhwara dinônyane ba di bolaye : mme Thêbê a se ka a itse go re e ka re dilô di tlaa siama a dirang.

Moruti wa gagwê wa sekole a mmotsa go re ke eng fa a le bodutu ; jalo e rile Thêbê a bolêla, moruti yo o molemô yoo a ya kwa kobotlong a šwatola lokwalô a re, "Ya O balê lokwalô lo, ke gônê e ka reng gongwe wa nonofa go thusa ntsalao go tlhaloganya le go utlwa rrago."

Thêbê a itumêlêla lokwalô thata. Lo no lo

bolêla melaô ya tshireletšo ya dinônyane, e bile lo tlhalosa go re melaô e e dirilwe ka ntata yang. Lwa bolêla palô ya dinônyane tse di tshelang fêla ka dibokwana le ditshedinyana, jalo Thêbê a gakologêlwa jaaka a na a lepa dipeolane di tšhwara dintsi le montsana le dikokobele. Lwa bolêla go re le e leng dinônyane tse di jang dijalo tôta, di otlala bana ba tšônê ka ditshedinyana — jalo Thêbê a gakologêlwa jaaka a na a lepa dithaga di le pedi di ntse di fofa-

Dipeolwane di tšhwara-tšhwara dintsi le mentsana

fofa di boa-boa di tšholetse mamphorwana a tšônê dibokwana. Thêbê a ba a gakgamala go ithuta go re mamphorwana mo letsatsing a ja selekanyô sa dijô se se kanang ka bokete jwa ônê. (A gopola kafa go ka gakgamatsang ka teng fa e le go re dikolobê le tšônê di ne di ka ja selekanyô sa bokete jwa tšônê !) Jaanong a fitlhêla palô e kgolo go kaiwa go re mo dibekeng di le tharo dithaga di le pedi di ka bolaya ditshedinyana tsa disenyi di le makgolo a a mašômê

a fêrang menwana mebedi, go ikotla le go otlâ bana ba tšônê. Gotlhe mo ga kgatlha Thêbê thata, mme a se ka a gopola go re go tla nametsa Kealeboga. Kgabagare a bôna sengwe se se ka mo nametsang. A fitlhêla fa e le polêlô.

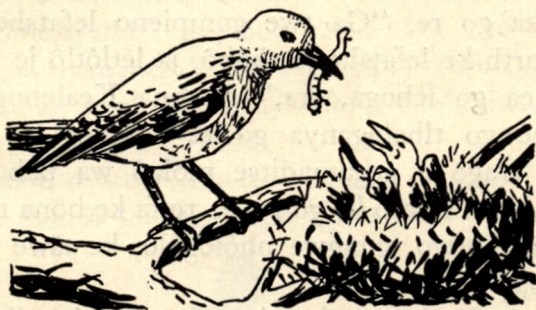
Mo maabanyaneng ao, Thêbê a bapa le Kealeboga a mo kopa gore a reetse polêlô e e monate. Kealeboga a ôta tlhôngô. Thêbê a simolola, a re:—

“Polêlô e, ke e e tlhômameng. Mo kgaolong nngwe ya lefatshe ja America, e e bidiwang Kenilworth, go ne go na le batho ba le bantsi ba ba tshelang ka ditlhare tse di jewang. Mme ba fitlhêla dinônyane di ba senyetsa maungô a, jalo selô se sa ba kgopisa thata. Jalo ba êpa pitšô go akantshanya se ba ka se dirang. Bangwe ba bônê ba re, “A re bolayeng nônyane nngwe le nngwe mono gore maungô a rona a tlê a bolokêgê.” Monna-mogolo mongwe a êma a re, “A ko lo se direng ka go pôtlaka tlhê. Aitse baba ba lona tôta ke dibokwana le ditsiane. Fa lo ka bolaya dinônyane tšotlhe, dibokwana le ditsiane di tlaa senya maungô a lona, kgaladua le sebokwana di tlaa kgabêtlêla ditlhare tsa lona tse di nana, bophe-tlhu ba tlaa fêtlha mmidi wa lona, disenyi tse dingwe tse di sa bonaleng, ka di iphitlhile, di tlaa šwalaisetsa ruri.” Mme makolwane a se ka a mo reetsa; beng ba dipolase ba tloga ba dumalana go bolaya dinônyane tšotlhe tšotlhe fêla tsa kgaolo eo ya lefatshe.

E rile ngwaga o mongwe o tla, ga nna bohutsana le letšhogô mo polasing nngwe le nngwe. Maungô otlhe a bo a na le malomô, gongwe a na le dibokwana;

bontlhanngwe jwa masimo a mmidi jwa bo bo se-nyegile, morôgô wa bo o seyô gotlhe-gotlhe, le gônê dijâlô tse di mo dipolokelong tsa bo di sentšwe ke tšhupa. Dijônyana tse di ba saletseng tsa jewa ke dipêba.

Mo tlalelong ya bônê ba êpa pitšô e nngwe. Gapê-gapê polaô ya umakêga. E bile gapê monnamogolo yole a êma a re, "Ga go re thuse sepê go leka go bolaya disenyi tse di kanakana re le rosi; re tšhwanetse go busa ditsala tsa rona." Ba-dipolase ba botsa ba re, "O raya dife ditsala?" Monnamogolo a re, "Ke raya dinônyane. Di re thusitse ka lobaka lo loleele, di senya di ja baba ba rona ba

bagolo, mme rona ra tloga ra hufêgêla selekanyônyana sa maungô a rona se di ne di se ja, ra di bolaya — ra ipolaêla ditsala tsa rona tsa mmaanete. Aitse tshenyêgêlô e e kanakana e, ke maduô a se re se dirileng. Moipolai ga lelelwe !”

Beng ba dipolase ba tlhajwa ke ditlhong : ga nna

ga re tududu. Kgantelê monna-mogolo a bua gapê, a re, "Fa lo ka šolofetsa go dira jaaka ke bua, ke tla ya kwa kgaolong e nngwe kwa batho ba se kang ba senya dinônyane teng, ke ya go tšhwara dinônyane ke di lere, ke di lesa gore di atê di re thusê jaaka galê." Jaanong mongwe le mongwe a goa a re, "Fefoga rra, O di lere," ka ba itumêlêla mafoko a gawê. Monna yo o biditseng pitšô a botsa a re, "Tôpô ya gago ke eng?" Monna-mogolo a re, "Ke lôpa gore lo sireletseng ditlhare tsa lona tsa maungô ka ditloa, lo bo lo šolofetseng gore go se ka ga nna le opê mo go lona lefa e le mo baneng ba lona, yo o tlaa bolayang nônyane, gongwe a e tsêêla mae, lefa e le maphorwana."

Thêbê a êma ka lobakanyana, a itse go khutlisa polêlô ka go re, "Ga twe gompieno lefatshe jeo ja Kenilworth ke lefatshe ja thôbô, ja letlôtlô je legolo."

"Kea go leboga, rra," go bua Kealeboga. "O nthusitse go tlhaloganya go re ke eng fa monna-mogolo rrago a gagamaditse molaô wa pabalêlô ya dinônyane. Molato ke go re, ya re fa ke bôna nônyane e fofa ka bofefo, gongwe phôlôgôlô, ke tšwe pelo go e konopa."

"Le galê, le nna kea itse, ke ntse jalo," go bua Thêbê.

"Gapê," go bua Kealeboga, "go tlosa bodutu go bolaya le digôgwana."

"Nnyaa, re se ka ra ama digôgwana," go bua Thêbê. "A ga O itse fa digwagwa le matlametlo le bontseane le bokgatwe le dirunya di tshela ka go ja baba ba rona, ebong disenyi? Mme a re leseng."

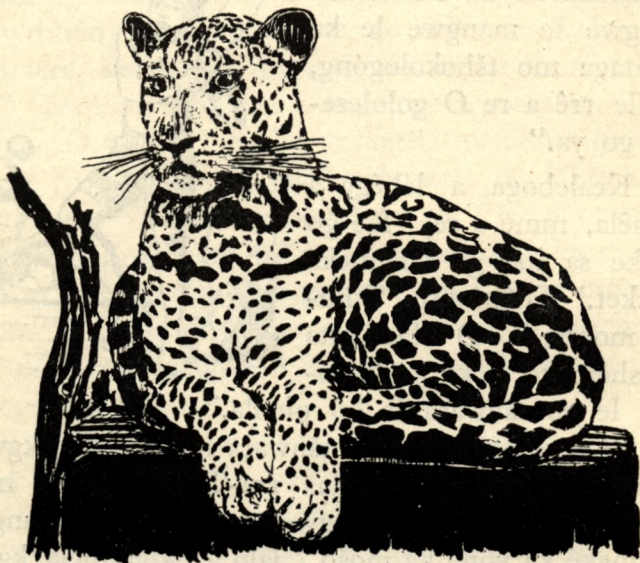
Moruti wa rona wa sekole o go laletsa gore O tlê go ithuta go tshameka Cricket. Re tshameka ka Matlhatšo mangwe le mangwe le ka Mantaga mo tšhokologong, e bile rrê a re O gololese-gile go ya.”

Kealeboga a lebêga a itumêla, mme a re, “Ke go bo ke sa itse go tshameka Cricket.” Thêbê a re, “Ithutê, monna! O tlaa rata motshamekô o, ka go kono-pêla le go tšhwara le go phaila.”

“Ee, go konopa le go tšhwara le go phaila kgwele eseng dinônyane,” go bua rra-Thêbê, yo o na a tsenye ka nyanyaêlô. Kgwelenyane ke eo, yang lo tshamekê ka yonê ka mošô,” jalo a ba latlhela kgwelenyane e ntšha.

Thêbê a wêla dibete. Legae ja gagwê ja nna legae ja kagišô le boitumêlô jaaka galê.

NKWÊ

Tilodi ya magaga, legagaripa ja dikgwa,
 Maila-go-lejwa, o bônwa a lejwa ka losi ;
 Mmala o ka tlhôla o le makgasa oa ratwa,
 Ka ke kapesa-barêna, batana sa bogosi.

Ênê ka ke ênê “mpônang-fêla” wa dibatana,
 Ga a na a bônwa a kakêlwa-kakêlwa fêla ;
 Yo ' mo losang o ipitsa pele a ikaraba,
 Aitse ga a tshabe monna go nna magokagoka.

Mo lesakeng ; goa gangwa

O paletse botau ba ba matlolô a mašwê,
 Fa ba rakanêlang gônê le bojang ga bo mele ;
 Go sita kang le tlou tôta a sa e kakobe,
 A sa e sisimogele go nna mabêlêbêlê.

Ke ênê a le ise, nkwê, o se nang botshabêlô,
 Tlhora tsa ditlhare le fa fatshe go tšhwana fêla ;
 Gore o tshabêlwa metsing ke 'tsapa je legolo,
 Metse oa sapa jaaka o tsaletšwe go ônê.

O tšhotse go fofa ga nônyane a go ipêela,
 Ka o ka tlhatlologanya lešomô ja balosi ;
 A ba tšhuba ka dinala baa ba gakgamala,
 Ba tlhapa ka bohubidu ênê a etse ruri.

Ke lenonobi, fa o gônê ga a ke a kgwasa,
 O utlwala a le gare ga go šwa le go tshela ;
 O ntsha loratla mogang a tidisanya le dintša,
 A ba a kgaratlhe a beilwe tlhōgō, modipa.

Phô'gôlô di mo tshaba di mo tshabêla borethe,
 O ka tšhwantshanya mmala le setlhare o go šônê ;
 Ya re mongwe a mmôna gongwe a tšha jaaka metse,
 A tla go fitlhêla 'tlhare se ntse se se na sepê.

Ke motsamaya-esi, ka ga a batle modumô —
 Ênê moja-o-ôta gare ga diphôlôgôlô.
 O ba a ntse a le mothekge le go le mokgorô,
 Nkwê, legadika ja 'sika lwa phagê lo logolo.

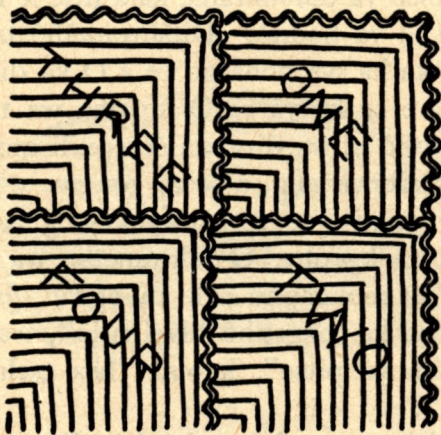
LOKGAPHÔ

Mo methaleng e mentsintsi ya mekgabišô e e sa ntseng e fitlhêlwa mo Batšwaneng, Lokgaphô ke mongwe wa mekgabišô e Batšwana ba itseng go e dira thata. Lefa go ntse jalo, lo setse lo tluaologwa, mo e bileng basadi ba le bantsi ba seša ba setseng le go lo itse ba sa lo itse. Le galê mo mafelong mangwe, jaaka kwa Serowe, kwa ke bonyeng teng lokgaphô lo lo tšhwantshitšweng fa tlase, tirô e e sa ntse e itsiwe thata ke basadi. Bangwe ba bônê ba dithakga thata mo go kgapheng, mo O ka tlhông O lebile tirô ya bônê motshegare otlhe.

Fa bodilô bo tšhwanetse jwa kgaphiwa, selô sa ntlha se se tšhwanetseng sa dirwa ke go bôna gore go ritetšwe ga ba ga sala go le borethe. Fa le gônê goa šwabisa go fitlhêla fa go na le basadi ba Setšwana

ba le bantsi ba le go ritêla tôta ba sa tlholeng ba go itse ; bontsi jwa bônê ea re fa ba re baa dila, ba tlatse mbu bolôkô, mme e re ntlhomane lokôtswana lo êma lo bo lo tlhasêlwa ke motlhwà.

Fa bodilô bo setse bo ritetšwe bo omile, go le-riwe sejana sa bolôkô jo bo repisitšweng ka metse, le mogotšana wa metse o go itšokodiwang diatla ka ônê, le a a kgatshang bodilô. Basadi bangwe ba fitlhêla go le botoka go kgatsha ntlo pele, ba ise ba kgaphe, bogolo thata fa ba batla go dirisa bolôkô jo bo sa rêpang thata, kgotsa fa ntlo e sa ritêlêšêga.

Mosadi a khubame mo bodilong, a simolole kafa tšogong je le jang, a kgaphêla ntlheng ya kwa kgorong. Pele a tshele bolôkô fa fatshe, a bo phatlatse ka seatla, jaanong bo tlošwe ka menwana e mebedi ya ntlha ya seatla se segolo, go sale bo se kae fêla ka ditselana, go dira mokgabišô o o batlwang. Bogolo go dirwa ka menwana e mebedi ya ntlha,

seatla se phutholotšwê, mme mekgabišô e mengwe e dirwa ka menwana yotlhe.

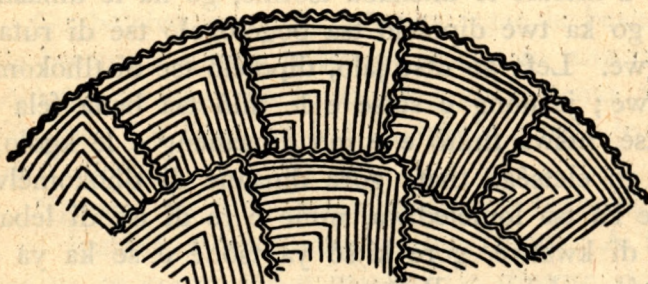
Ea re mosadi a batla go dira "Lokgaphô lwa ntlo", dikobi tsa ntlha o tla di baya gaufi le lokôtšwana, tsa bobedi a di beye fa tlase ga tsa ntlha, jalo di kgaole tsa ntlha. Tsa boraro di bewe kafa go ja molêma ja tsa ntlha, le tšônê di kgaole ditsela tsa ntlha. Tsa bonê, di dirwe kafa tlase ga tse, di konele dikobi tsa bobedi le tsa boraro.

Go methale e le meraro ya Lokgaphô. Go na le o o motlhofo thata go dirwa, wa serepudi. Go na le mekgabišô ya dikôtšwana, kafa ntlê le kafa teng; e bile go na le ya bodilô. Ditšhwantšhō tsa mehuta e ke tse. O ka ka wa bōna go re a O ka dira e e gaisang e. Fêla e se ka ya re O kgapha wa tlhakatlhakanya mekgaphô e, wa dira wa serepudi mo bodilong kgotsa mo dikôtšwaneng, e se re gongwe wa itshegisa batho. Se sengwe se se tšhwanetseng sa umakwa ke go re fa O kgapha, O tšhwanetse wa thaya wa ba wa fetsa ka mokgaphô o le mongwe. E se ka ya re O simolotsê ka lokgaphô "lwa ntlo", wa tloga wa tsenya "tlhako ya pitse", kgotsa "lwa tsela", kgotsa "dikhularêla".

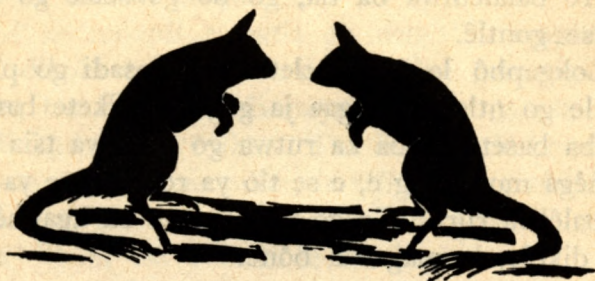
Mo lokôtšwaneng lokgaphô loa diêga, e le mekgabišô o montlê, o o tšhwanêlang kagô ya Setšwana, o o šupang go re mong wa lolwapa o rata legae ja gagwê. Lokgaphô lwa bodilô lônê le galê lo kgoboga ka bonakô, mme mosadi yo o setšwerere a ba a tla fetola mekgabišô ya gagwê go kgatlha bana ba lolwapa le baji-nala. Lokgaphô ga lo tseye nakô epê go dirwa, e bile lo ôma ka bofefo. Re tle re bone

e re fa go le lonyalô, go phakêlwa go kgaphiwa, e ba e re balalediwa ba tla, go bo go setse go fedile go ntse gontlê.

Lokgaphô lo šupa keletšo ya mosadi go phêpa-fatsa le go ntlafatsa legae ja gagwê. Eketse bana ba rona ba basetsana ba ka rutwa go lo tsaya tsia le go kgatlhêga mo tirong e, e se tlo ya re gongwe ya tloga ya lebalêlwa ruri. Ga go thona gore ba kgaphê matlo a dikole, le magae a bônê.

Lokgaphô lwa ntlo

DINAANE

Mo botshelong jwa Setswana, jaaka mo matshe-long a merafe le ditšhaba tšotlhe, go na le dinaane ; lefa go ka twe dipolélô tsa bogologolo tse di rutang sengwe. Lefa go ntse jalo, dipolélô tse di tlhokomologilwe ; jaanong e setse e le dilô tsa bana fêla ba itisitse, ntšwa thutô e e mo dinaaneng e le kgolo, e bile go eletsêga thata gore dinaane di tlhókômêlwê, di se ka tsa lomelediwa, mme e re di ise di lebale-sege di kwalwê, gore kitšô ya tšônê e se ka ya la-tlhêgêla sešaba sa Batšwana.

Ea tle e re mo maitšong mo maitseboyeng kwa merakeng, dikgomo di sena go gôrôga go ba go gangwa, go ise go retwe dilaô, goa tle go tlhajwe dinaane. Mo dinaaneng tsa Setswana, bontsi jwa tšônê ke kaga Dimo, e bile go lemotshêga go re Dimo e ne e le motho yo o fetang batho botlhe ka mmele le ka go gola ; e bile e le motho yo o boitshêgang thata thata. Nngwe ya dinaane tse dia tle di tlhajwe, ke e.

Ga twe go kile ga ne go na le monna mongwe a na le bana ba basimane ba le bararo. E rile bana ba ba sena go gola, wa ntlha le wa bobedi ya nna banna ba ba tlhógô-di-thata, ba masilo, ba ba sa utlweng, e bile ba le pelotshêtlha e bile e le digagapa.

Ngwana wa boraro, ebong monnaabônê, e ne e le motho yo o molemô, yo o utlwang, yo e bileng a reetsa dikgakololô tsa ba ba lehang go mo thusa. Ga twe bana bao ba ne ba ratana thata, le morôro ba ne ba fapaanye ka dipopêgô.

Kgakala kgakala le legae la bana bao, go ne go agile Dimo. Dimo a bo a na le bana ba bantlê ba makgarebê, jalo makolwane a utlwalêla bana bao, ba ba ba eletsa go ka ipatlêla basadi mo go bônê.

Go bolêlwa go re fa gare ga legae la basimane le la basetsana e ne e le lenaga fêla le go jang tau le phôlôgôlô ya naga go se motho; go le senya se se boifisang. Le Dimo le ênê ka sebele e ne e le lejabatho.

Ngwana wa ntlha wa mosimane a bothologa go ya go ipatlêla mosadi kwa goorra Dimo. A tsaya pitse ya ga rraagwê e e gaisang tse dingwe tšotlhe, a tsamaya. Ya re koo, sesing-sa-naga pitse ya gagwê ya wêla ka letsatsa, ya batla go rôbêga; ya re a sena go e ntsha mo letsatseng, monna-mogolwana a tšwa mo teng, a mo raya a re, "Ngwanaka, O ya kae?" Mme mokolwane a itaya mošêbô ya re a lemoga fa e le monna-mogolo, a kgôtlha setlhako a tsamaya a kile a ba a ka a kolopa monna-mogolo ka tlhapa.

Monna-mogolo a sala ka mašwabi. Mme ga dirala ya re mokolwane a ise a ye kgakala, a rakana

le ditau, tsa mo kgogogêla tsa ba tsa mmolaya, le pitse ya gagwê tsa e ja.

Ga dirala ya re moragô ga lobaka, ngwana wa bobedi le ênê a eletsa go ka ya go itshenkêla mosadi kwa goorra Dimo. A tlhôpha pitse e e latêlêlang ya ga mogolowê, a tsêna mo tseleng go ya goorra Dimo. Mme e rile a fitlha fa pitse ya ga mogolowê e fetileng ya wela ka letsatsa teng, ya gagwê le yônê ya feta ya wêla ka ônê molala-thakadu o pitse ya ga mogolowê e ileng ya wêla ka ônê, ya ba ya tshoga lekoto. Ya re a sena go kgôna go e ntsha, monna-mogolwane a tšwa mo molala-thakadung oo, a mo raya a re, "Ngwanaka, O ya kae?" Ya bo e le mokolwane a simolola go rogakana fêla jaaka mogolowê, a ômanya a hutsaka monna-mogolo a fetêla pele. A fêla a jewa ke ditau tse di ne tsa ja mogolowê mmo-gô le pitse ya gagwê.

E rile go sena go feta sebaka, monna-bônê le ênê a re o ya go ipatlêla mosadi kwa goorra Dimo. A tsaya pitse ya ga rragwê e e latêlêlang tsa bomogolowê, a bolola. Ya re kwa matsatseng, le ênê pitse ya gagwê ya wêla ka molala-thakadu, jalo ya re a sena go e ntsha, a bôna monna-mogolwane. Monna-mogolo a fêla a

botsa mokolwane go re, o ya kae. Mokolwane a retologa a bua le monna-mogolo, a mmolélêla mai-kaêlêlô a gagwê. Jalo monna-mogolo a naya mokolwane lepatla, a mo raya a re, "Ngwanaka, lepatla le, e tla nna thêbê ya gago mo go se se tla go tlasêlang mo tseleng." E rile mokolwane a sena go lebogêla thušô ya monna-mogolo, a tsaya lepatla leo a tšwêlêla pele. E rile koo a kgogogêlwa ke ditau; ya re a di šupa ka lepatla le o le neilweng ke monna-mogolo tsa phatlalala tsa tshaba. Dinonori le tšônê ya re di mo tlasêla kwa pele, a fêla a di inamola ka go di šupa ka lepatla.

Moragô ga malatsi, mokolwane a gôrôga kwa legaeng la ga Dimo. Dimo le bomorwadiê ba mo amogêla ka boitumêlô, ba mo tšhola. A rulaganya go nyala morwadia Dimo yo mmôtlana.

Dimo a bolêlêla mokolwane go re, ka mokgwa, mogwê o na le go dirêla mogwagadi go itšhupa fa a nonofile. Ka moo Dimo a simolola go naya mokolwane ditirô le dithomô tse di diphatsa, tse Dimo o na a itse fa a se nke a di kgôna, e bile a itse fa di tla mmolaya. Mme ka thušô ya ga morwadia-Dimo, yo o na a mmeletse, a kgôna go di dira, ka go bolêlêlwa ke mosetsana yo a ne a itse maselamose.

Dimo jaanong a ikaêlêla go bolaya mosimane, mme e rile morwadiê a lemoga fa rraagwê a ferekanêla tumalanô ya bônê, a rulaganya go ngwêga le mokolwane. Ya re go le ka lotlatlana, ba tsaya dipitse tse di lobelô, tsa ga Dimo, ba thôba. Ga bônala ya re ba setse ba le kgakala, Dimo a itharabologêlwa; ya re a lemoga fa ba thobile, a ba latêla. Mme ya

re a setse a le gaufi le bônê, ba iphetola ditlhare tse pedi di tsentse mmila fa gare. E rile Dimo a fitlha foo, ka e le moitse-a-nape, a lemoga fa e le bônê, mme a fitlhêla a lebetse selêpê sa gagwê, jalo a boa go ya go se tsaya. E rile a tla ka selêpê a fitlhêla ba setse ba tsamaile, jalo a ba lata ka motlhala wa bônê. Ya re a setse a le gaufi nabô, ba iphetola molapô, mmôgô le dipitse tse ba ne ba di palame.

E rile Dimo a tsêna fa molapong, a lemoga fa e se molapô, mme e le bônê. A gakala bogolobogolo, a khubama a tômama metse ka maikaêlêlô a go a nwa otlhe mo molapong. Mme ga dirala e rile Dimo a ise a fetse metse mo molapong, a thubêga mpa, a šwa. Jalo mokolwane le lekgarebe la gagwê ba iphetola batho gapê, ba tšwêlêla mo loetong lwa bônê ka kgololêsêgô le boitumêlô, ba ba ba ya go gôrôga kwa legaeng loorra mosimane, ba ikagêla ntlo e ntlê, ba nna mmôgô ka boitumêlô le kagišô.

TUMÊLÔ MO ENGLAND

Go kile ga bolêlwa kafa tumêlô ya Sekeresete e simologileng ka teng mo England mo lobakeng lwa bogologolo tala, e tla le baruti ba ba tšwang kwa Roma, ba tla go nna mo lefatshing ja kgosi ya Kent. Mme go ne go le dikgosi tse dingwê mo England ka lobaka loo. Kwa ntlheng ya bokone go no go na le bogosi bongwe, go twe Northumbria. Kgosi ya Northumbria e ne e le e e itsegeng thata, leina ja yônê go twe Edwin. E ne e le kgosi e e laolang batho ba yônê sentlê thata : go no go se na magodu gongwe dinokwane mo fatshing ja yônê. Kgosi e bile e ne ya baya senwêlô sa kgôtlhô fa motšweding mongwe le mongwe mo fatshing ja gagwê, gore baeti gongwe bafeti ba nnê le se ba ka nwang sentlê ka šônê. Go no go sena opê yo o ka lelang go utšwa dikomoki tseo.

Kgosi Edwin a tloga a tsaya morwadia kgosi ya Kent, yo e ne e le modumedi. Fa a gorosiwa a ya kwa goorra Edwin, a bo a patwa ke moruti mongwe wa tumêlô. Moruti yo o na a leka thata go šokolêla batho ba Northumbria mo tumelong ya Sekeresete, mme ka lobaka lo loleele a lekêla lefêla fêla. Kwa moragô mohumagadi a bôna ngwana wa mo-setsanyana. Ga nna boitumêlô jo bogolo, e bile mohumagadi a kgôna kgosi gore ngwana a kolobediwê. Moragô ga moo pelo ya kgosi ya simolola go nôlô-fala, ya inêela go reetsa mohumagadi wa gagwê le moruti fa ba mmolêlêla kaga Mmoloki wa batho botlhe.

E rile lobaka lo sena go feta jalo, Kgosi a phutha dikala tsa gagwê le bagolwane ba batho, a ba bolêlêla jaaka a utlwile mafoko a a molemô mo moruting, a ba botsa fa le bôna ba ka rata go a utlwa.

Foo ga êma monna-mogolo mongwe yo o thuntseng tlhôngô, a re :—

“Kgosi, mo go nna, botshelô jwa motho bo tšhwana jaaka go fofa ga thaga jaaka e ralala ntlo e O nnang mo go yônê go le mariga. Wêna O ntse gônê, fa išô, O na le batlhanka ba gago, lo itise lo kakanye dipolêlô le go opêla dipina ; mme kwa ntlê, go le setšuatšue le serame le kapoko. Thaganyana e e utlwang serame, e bolawa ke kapoko, e ôkwa ke molelô le lesedi ja ntlo, e tsene ka kgôrô nngwe. Ekete e re e ja monate mo tlung, e tshabe pula le kapoko ; mme e re e fitlhêla batho, e tloge e tšhoge ; jalo O ntse O e lebile nônyane e ile gapê, e ngwegetse mo diphefong le mo kapokong le mo lefifing ja kwa ntlê. Kgosi, botshelô jwa rona batho, bo ntse jaaka go fofa ga thaga eo. Bo feta ka bonakô thata. Ga re itse se se bo eteletseng pele, ga re itse go re bo tla salwa moragô ke eng. Nna ka re, fa motho yo o molemô yo a ka re bolêlêla kaga dilô tse, a re mo utlweng.”

Botlhe ba dumêla mafoko a. Moruti a tloga a êma a ba bolêlêla ka bokhutšhwane dilô tse re balang kaga tšônê mo Mafokung a a Molemô. E rile a sena go êma, ga nna tidimalô ka lobakanyana. Ga tloga ga êma moperesiti yo mogolo wa medimo ya boheitane, a re :—

“Kgosi, go itsiwe fa go se na motho yo o mphe-

tang mo tirelong ya medimo. Mme kafa ke bônang ka teng, badimo bônê ga ba ise ba ke ba ntirele molemô opê. Jaanong ke simolola go gopola fa badimo ba se na thata ya go re thusa. Fa polêlô ya motho yo e le ammaaruri, go na le modimo o le mongwe fêla, ke ônê osi o o ka re thusang. Ke gônê ke reng, a re itlhaganeleng re o dirêlê, re bônê fa ônê o se nke o re dirêla molemô bogolo go badimo ba bagologolo ba rona.”

Foo moperesiti yo mogolo a ya kwa tlung ya kôbamêlô ya badimo ba bônê, a latlhêla lerumô mo teng, mo ponong ya batho botlhe. Ba bo ba gopola fa a tšhwanetse go wêlwa ke sebetšo sengwe ka tšhoganetšo fêla, mme fa ba bôna fa a se ka a wêlwa ke sepê sa bošula, ba tloga ba rutla ntlo, ba fisa medimo ya disêtwa.

E rile kwa moragô ga agiwa ntlo ya thutô. Kgosi Edwin le bontsi jwa batho ba gagwê ba kolobediwa. Jalo fêla, mme e le ka bonya, kitšô ya ga Jesu Keresete ya anama mo lefatshing, go tsamaya batho botlhe ba utlwa kaga gagwê, e bile bontsi jo bogolo jwa inêela mo tumelong.

DIANE DI LE PEDI

1 "KGORI E BONYE MAE, MORAPO GA E O BONE"

Go bolélwa go re motho mongwe o kile a bôna mae a kgori mo tlhageng, jalo a loga leanô kafa o ka bolayang kgori ka teng. A senka morapô wa morama a dira mutlwane go tšhwara kgori, a o thaêla fa maing : jalo ya re kgori e boêla kwa maing, ya tsenya tlhôngô ya yônê mo segoleng sa morapô o o no o dirile mutlwane, e sa o bone. Ka bofefe fêla mothaedi a ba a tla a garagatshegetse kwa maing ; ya re kgori e re ea fofa, mutlwane wa tsipoga, ke go re segôlê sa napêla mo thamung ya kgori. Ya kgangwa yaa šwa.

Ka lobaka longwe moragô ga moo, bagagabô monna yo ba bileliwa makatane ke morafe o o neng o agile gaufi nabô. Ya re ba le koo majakô, tsala nngwe ya gagwê ya morafe o ba ne ba o falaletse, ya mo rothisetsa mmutla madi go re, tôta, ba ne ba sa bileliwe makatane, ba ne ba ôkêlwa go tla go bolawa.

Ke gônê a simolola go bolélêla bagagabô se o se boleletšweng ke tsala ya gagwê, le se ênê o na a se dira go bolaya kgori e o kileng a bôna mae a yônê. Bagagabô ba mhetola ba re, "Se o ne wa se dirêla kgori, ke šônê se morafe o o ratang go se re dirêla. E re bosigo, re sena go ipaakanya, O kuê O re, 'Kgori e bonye mae, morapô ga e o bone !' Bônê ba tlaa gopola go re ke mongwe wa bônê a re jaanong ba ipaakanyê ba tlê go rulaganya go re ba tla re bolaya jang. Mme rona re tlaa bo re itshema-tshema go ngwêga, re boêla kwa ga rona."

2 "LEFIFI LA NTSHWARELA NGWANA"

Ga twe e kile ya re bogologolo mosadi mongwe a bo a le kwa morakeng. Ya re bosigo bongwe pula ya medupe e letsa letlhao ja mošu, e tšuruletse, e bile go le lefifi le le kwenneng, a bo a lemoga go re selô sengwe se ne se eme mo mojakong wa ntlo ya gagwê. A gopola thata go re ke monna wa gagwê o sitilwe, jalo a bua ka boitumêlô jo bogolo a re, "O tsênêlê kwano rra, O bo O tšhwarê ngwana jaana, ke yê go go tsêla dikgong ke tlê go go gotsetsa ke be ke go apêêlê; e tle e re ke go lekodisa bana ke ba ke go gopodisa dikgomo, wêna O bo O sitiloge-tswê." Selô sa tsêna sa amoga ngwana mo mabogong a ga mmaagwê. Fa mosadi a tšwêla kwa ntlê go ya go senka dikgong, selô le šônê sa ingôtla mokgwasa fa moragô ga mosadi, sa lekêla kwa sekgweng ka losea lo lo ithulameletseng fêla. Fa mosadi a boa kwa ntlê a tsenya molelô, o fitlhêla ntlo e le lefôfôfô fela! O rile koo o ipaya fa le fa; naga yaa ja bore jwa thamaga. A fitlhêla fa ngwana a mo neetse phiri. A šwa a re ruthu!

DAFIDE O YA KGOSING

Polêlô e, ke ya ditšô tsa morafe wa Baiseraêla mo lobakeng lwa bogologolo.

Kgosi ya ntlha ya morafe e ne e le Saulo, motho yo o thata yo o godileng ; lethankgole tôta, seganka mo ntweng. Lefa go ntse jalo, kgosi e ne e tle e tšhwennngwe motlhamongwe ke botsênô. Jalo batlhanka ba yônê ba e raya ba re, “Morêna, a Moiseraêla a ke a mmê re senkêlê kgosi motho mongwe yo o setswerere mo go letseng le mo go opeleng, gore e tle e re kgosi e tšhwennngwa ke bogale le botsênô, motho yo a letsê a ôpêlê, jalo kgosi e gomotsêgê e wêlê pelo e bônê lobaka.” Kgosi ya itumêlêla kgopolô ya bônê ya re, “Ee, lo ntshenkêlê yo o ntseng jalo, lo mo lere kwano go nna.” Mongwe motlhanka a araba a re, “Kana nkile ka bôna mongwe, a le lekolwane morwa Jese wa Mobêthêlêhêma ; ke mosimane yo o maatlametlo a magolo, e bile o tsalegile sentlê, le Jehofa Modimo oa o ôbamêla.”

Ke gônê ka moo Saulo a roma barongwa kwa go Jese kwa Bethêlêhêma, a re, “Rra, ke kopa morwao, ke raya Dafide ngwana wa gago wa modisa, gore a tlê kwano kgosing.” Jese ga ka a itira tlhôngô-e-thata, a rebola morwawê Dafide a tsamaya le barongwa ba kgosi, a ba a ntsha mphô ya borôthô le bojalwa jwa mofine le pôtsane, a di romêla kwa go Saulo ka Dafide. Jalo Dafide a tla kgosing. Saulo a mo itumêlêla a mo rata, a mo ntsha lengwe la makolwane a gagwê ; a ba a tloga a mo kopêla ruri mo go rraagwê. E ne e tle e re mowa o o mašwê o wêla kgosi, Dafide

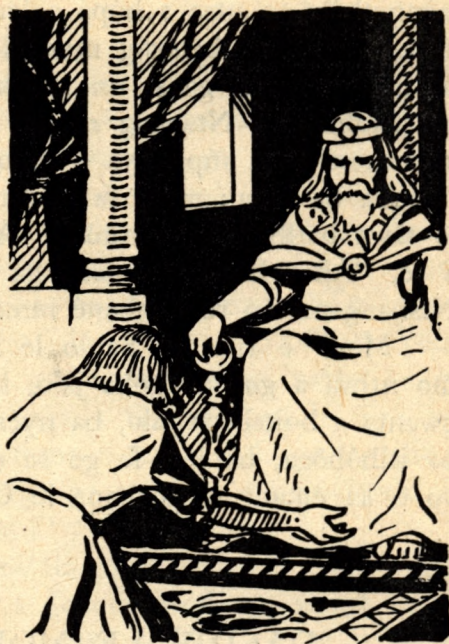
Legae la Setswana

a bo a tsaya seletšô sa gagwê a letsa, pelo ya kgosi e wele, botsênô bo tloge, go nne sentlê gapê.

Moragô ga lobaka ga nna ntwâ. Morafe o go tweng Bafilstia o tla go gapa le go senya le go bolaya mo lefatshing la Israêla. Ntwâ ya ga Saulo ya bolola, e etele-tswe pele ke kgosi, e le yônê e e abang ntwâ. Mme ga se ka ga tšhwaraganwa.

E rile kwa Bafilstia ba rakanang teng le Baiseraêla, dintwa tse tsa nama di lebanye ka difatlhôngô fêla. Bafilstia ba ne ba le mo mhapeng wa thaba nngwe, ba ntse ba baakanya ntwâ ya bônê; Baiseraêla ba le mo thabeng e nngwe e e tebaganong, go le molapô le lobalanyana fa gare ga dintwa.

Jaanong, Bafilstia ba bo ba na le motho yo o godileng thata thata, e le mokaloba fêla e bile a boitshêga; le dibolai tsa gagwê, chaka le segai, e ne e le tse di tonatona, di lekana le mong wa tšônê. Motho yo o na a tle a tle a gwante malatsi otlhe fa gare ga dintwa, a na le motlhanka yo o mo tšhole-

tseng thêbê, a ntse a bôpa a ba a nyatsa Baiseraêla a re, "He ! lo abetseng ntwâ, lo le batlhankanyana ba ga Saulo ? A ga se nna yo kwano, ke le Goliata wa Mofilstia ? Ntshang motho re tlhabanê. Fa a ka nthetelêla a mphenya a mpolaya re tla nna batlhanka ba lona ; mme fa ke ka mmolaya lo tla bo lo tšwa batlhanka ba rona." A ba a fêla a kgôba a re, "Aitse kea lo nyatsa ; ga lo morafe wa sepê. Ntshang motho re tlhabanê mmôgô !"

Mme e rile bo Saulo le Baiseraêla botlhe ba mo utlwa a goa a kgôba jalo, ba ba ba mmôna a gwanta a boitshêga jalo, ba nyêra marapô ba tshaba ba ithôbôga, ba itse fa go se opê motho wa bônê yo o ka êmang a tlhabana le Goliata yoo.

DAFIDE LE MOKALOBA

E rile go sa ntse go ntse jalo, go se motho yo o gopolang go lebagana le mokaloba wa Mofilstia, ga tla Dafide. A bo a tšwa kwa gae kwa Bêthêlêhêma, a tsile kwa ntweng ka go leretse bomogolowê dijô. A tla a gâgamala fa a utlwa Mofilstia jaaka a ntse a kgôba, a ba a bôna Baiseraêla ka ênê kafa ba ithôbôgang ka teng. A gana go utlwa go twe ga go motho mo Iseraêla yo o bonyweng a ka tlhabana le Goliata. Mafoko a gagwê a tloga a kgopisa ba bangwe, ka mo ba mo isa kwa kgosing kwa go Saulo. Dafide a raya kgosi a re, "A morêna wa me a se ka a nyemisiwa pelo ke Mofilstia yole ; go tla ya

nna go tllhabana naê." Kgosi ya gakgamala ya mo raya ya re, "Oa reng ? Ga ke re O sa le mosimane, O sa itse tllhabanô go re ke eng ? Aitse motho yole e sa le ka bokau jwa gagwê o ntse a le motho yo o tllhabanang !" Dafide a araba a re, "Morêna, motllhanka wa kgosi ke modisa, le galê ga a tshameke. E kile ya re jaaka ke disitse go tla sebata, se tla go njêla dinku, ka se bolaya ; lefa e le tau tôta ka e losa ka e bolaya ke le nosi mo nageng. Ke ntse ke le molosi wa dira tse di ntseng jalo. Fa e le Mofilistia yole, jaaka a ntse a bôpa a nyatsa ntwâ ya batho ba ga Jehofa Modimo, ga nka a tšhwanologa le dira tse ke di alotseng. Modimo o mphalotshitse mo dibataneng tse di boitshêgang ; o tla ba o mphalotsha le mo Mofilistieng yole !"

Saulo a mo dumêlêla go ya go leka, a re, "Tsamaya O lekê fêla ; a Jehofa Modimo o nnê nao." Foo a simolola go mo naya dilô tsa gagwê tsa tllhabanô, a mo rwesa tlhoro ya gagwê ya kgôtlhô, a mo apesa diaparô tse di makape a tshipi, a ba a mo nêêla chaka ya gagwê e kgolo. Dafide ya re a sena go di tsaya tsotlhe jalo, a nanoga a leka go tsamaya ; mme ga pala. Tsa mo retelêla, dilô tseo tsa ga Saulo. Jalo a raya kgosi a re, "Kgosi, dilô tšotlhe tse dia nthetelêla, ga nkake ka tsamaya ke di apere. Ga ke di itse, ga kea di tlwaêla." Jalo a di rola a di apola tšotlhe. A tsaya molamu wa gagwê wa modisa, a tsaya le ônê motsekedi wa gagwê, sebolai sa gagwê galêgalê sa lenaga. A bo a le setšwerere mo go konopeng ka ônê ! A fologêla mo molapong a itlhôphêla majana a le matlhano a a borethe, a a tsenya

mo kgwatlheng ya gagwê, a itse go ya kwa lobaleng kwa Goliata a ntse a tsamaya-tsamaya a gwanta a kgôba teng.

E rile mokaloba wa Mofilistia a bôna lekolwane la modisa le sa le kgakala, a êma a mo lebile a mo rotoletse matlho. Foo a tshêga, a ba a simolola go

mo nyatsa a mo hutsaka ka medimo ya Seflistia, a goa a re, "Heela! A ke go re Goliata ke mpsanyana, fa e bo ne ne jaana O tla kwano O re O tla nkalola ka molamu? Tla kwano ke go simêgê, ke jesê dinônyane le dibatanyana dinamanyana tsa gago!" Dafide a mhetola a re, "Ee, ke gônê, O ntse o re O tla mpolaya ka chaka lefa e le ka segai sa gago : mme fa e le nna ke ikantse Jehofa Modimo wa Ise-raêla fêla. Wêna O nyaditse O kgobile ntwà ya ga Jehofa ; mme ke ênê yo o tla go tsenyang tsatsi jeno

mo seatleng sa me. Ke tlaa go kgaola tlhōgō ; setoto sa gago, mmōgō le tšōnē tsa morafe wa ga eno, ke di nēla manong. E le gore batho botlhe ba tlē ba lemogē go re Baiseraēla ba na le Modimo, e bile ōnē ga o ke o ja nkabo !”

Mofilistia a bo a ntse a atamēla a re o bolaya Dafide, o mmolaya senku fēla. Dafide le ênē a atamēla. A tsaya lejana lengwe a le tsenya mo motsekeding. A dikolosa motsekededi a o laēla, a o laêlêla sentlê kwa sefatlhogong sa mokaloba. Lejana la ya la re Tha ! mo phatleng ya ga Goliata ! Mofilistia a wēla ka sebete fa fatshe ! Dafide a sianēla kwa go ênē, a šomola chaka e kgolo ya gagwê, a kgaola mong wa yōnē tlhōgō ka yōnē.

Dintwa tšōnē di ne di ntse di ba lebeletse di jelwe ke kgakge. Fa di bōna mokaloba a wēla fatshe a kgaolwa tlhōgō, ke digajaja tse dikgolo di tšwa mo ntweng ya Bafilistia ; ke go tlhagoga meepelwane e megolo mo go yōnē ya Baiseraēla ! Go ragoga ntwā yotlhe ya Iseraēla, ya wēla Bafilistia godimo jaaka e ka bo e le sefakō se se bogale. Baiseraēla ba tsēna baba ka dichaka le digai, ba ba alola ba ba kgēmêtha ba ba konatêlêla kgakala letsatsi lotlhe, ga tsamaya ntwā yotlhe ya Filistia ya gasagasêga ya nyêlêlêla ruri. Ke gōnē fēla ntwā ya Iseraēla ya itse go boa, e boêla kwa gae, e ntse e ja kōma, e itumêlêla kgololō le phenyo e kgolo.

MOEDING

Aheelele ! Wêna 'gaga lwa nkwê !
 Ana ke tlhókêlang diteme
 Nkabo ka tšônê ke go tsatsanka.
 Ramošwaane a re O logaga lwa nkwê,
 Ramontšhonyane a re O Moedi wa thutô.
 Ga re batho ba itse go go bitsa ;
 O itsege kwa borwa le kwa botsheka,
 Kwa botlhabatsatsi le kwa bophirima.

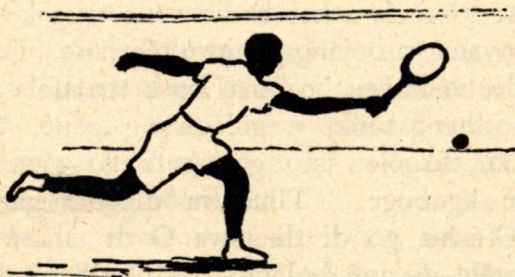
Ke tšwetse matlhô a me ka upalala,
 Sekolo sa me sa ikaga matlhong ;
 Ke reteletšwe ke bontšho matlhong.
 Nkabo ke kgomile kagô tsa Moeding,
 Nkabo ke tlhatile mmeding.
 Fa ke senolêla batho kaga Modimo,
 Kea bo ke raya sekolo sa "Thekatlulufu."

Ke tsamaile le naga ke sa e itse,
 Ke raleitse lefatshe ke batla thutô,
 Ka feta Huhudi ka e se motse,
 Ka wêla motsing wa rona wa dithutô.

Rona dinkwana ga re hulege,
 Re buabua dilô re ntse re tshêga.
 Go busa morwa Sefakô go ntse monate,
 Bana ba Moeding re agile fêla.

Bana ba tilodi re bônwa ka mmala,
 Re bônwa ka bosêtlha re se diphohu.
 Re bônwa ka bosêtlha jwa mmala,
 Re se makau a tau le tšhukudu.
 Mono sejô segolo ke dithutô,
 Sengwe ke rrantlhasi wa borôthô,
 Sejô se jêwang fêla ke thutô,
 Sebe segolo ke letsatsi.

Phunyêga O êlêlê ntlheng tšotlhe,
 Kgododi tsa gago di tlale dipôta,
 O nosê mohumi le mohumanegi,
 Metse a gago a a tletseng botshelô.
 Afrika o ka se ome O le teng,
 O le nngwe ya noka tsa gagwê tse dikgolo.
 Tsenya letšôgô ja gago re utlwê,
 Mmamontsi le ênê a ba a go tšhoge.

GO TŠHOLA TONKI SENTLĒ

Tonki ke nngwe ya ditsala tse di botoka tsa motho, e bile ke motlhanka yo o tirô-tona, ntšwa gantsi e dirisiwa jaaka mmaba wa motho. Motlha mongwe re ka bôna ditonki di dirwa ka mokgwa o, fa o ka lemogwa mo lefatshing ja tswêlêlôpele, o ka dirang gore motho yo o o dirang a tsenngwê mo toronkong ka dikgwedi di le dintsi. Gapê batho ba le bantsi ba dira gore ditonki tsa bônê di nnê le kutlôbotlhoko e e sa tšhwanêlang, e le ka ntlha ya go sa nne le kêlôtlhokô le kgopolô.

Fa O golola tonki, pula e sena go na, šutlha mmele wa yônê fa o kolobeditšweng teng ke dikgôle, ka ngatanyana ya bojang gongwe tšhwang. Fa boboya jo bo sôla bo lesiwa bo ôma, bo a thatafala; mme e tla re motlhang tonki e golêgwang gapê, bo tlhohlhorwe ke dikgôle, jalo go akofe go tšwe dinthô, letlalô le kgoboge. Tlhatšwa dikgôle gangwe ka tshipi; O sena go di tlhatšwa O di tshasê mahura gore dikgôle di nnê bolêta. Fa O tlhokômêla gore

ditonki di lekanwê ke dikgôlê tsa tšônê sentlê, le gore megatlhô ya sehuba ga e na lešwê le mofufutsô, ga di nka di nna le dipadi tse di dirilweng ke dikgôlê. Fa O ôlêla koloi O tšhwanetse go gakologêlwa go re go na le selekanyô sa nonofô ya tonki. Go ôlêla thata le go šolofêla go re ditonki di ka gôga e le mo go ka di palêlang, go gôgêla motho matšhwenyêgô le bopelompê.

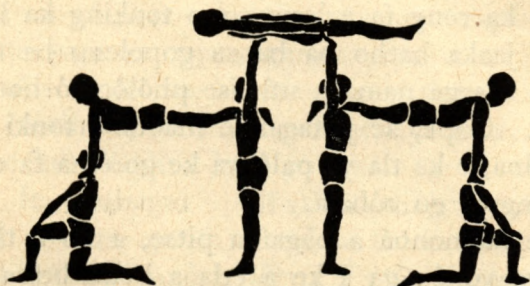
Re ka re tonki ke pitse ya mohumanegi ; jalo e batla go belesywa sentlê jaaka pitse. Beng ba ditonki ba le bantsi ba peloethata, ka lefa tonki e na le dinthô mo mokokotlong, ba tle ba nne ba e pagame gantsintsi. Ba tšhwanetse go lesa dinthô tsa sale tsa fôla pele ga tonki e boêla tirong. Mahura a a siameng a dinthô, a mongwe le mongwe o ka a bônang, ke tere e e tshasang ase ya koloi. (Go rêwa tere e e siameng, e e se nang lorole le motlhaba mo teng.) Batho ka bontsi ba tle ba kgweetse tonki ka tomô e e bokete bobê. Mo gongwe ba itirêla ditomô ka wairi lefa e le ka keetane. Eketê ba gopola go re molomo wa tonki ga o na maikutlô.

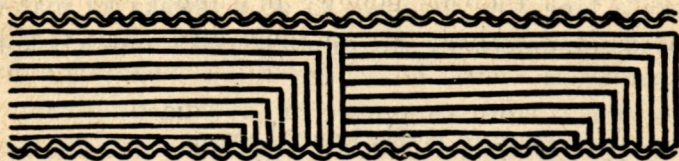
Fa O khina tonki maoto a pele, O khinë ka kgôlê e e atlhameng, eseng e tshesane e e omeletseng, e e ka reng fa e lesiwa mo tonking ka lobaka lo loleele, jaaka batho ba ba sa gopoleng ba tle ba dire, e tle e sege nama e utlwise phôlôgôlô botlhoko jo bogolo. Gapê, se pataganye maoto a tonki thata fa O e khina, e ka tla ya palêlwa ke go êma fa e sena go wa gongwe go rôbala.

Ea re fa monna a pagama pitse, a bo a tšhotsê thupana ya yônê : ga a ke a etla a betsa-betsa pitse

ya gagwê ka thôbane gongwe molamu. Mme tonki yônê e tle e bediwe fêla ka sengwe le sengwe, e ka na setoki sa wairi, go ya go fitlha kwa logongnye lo lo kima. Motlha mongwe ditonki dia tle di bonwe di lebêga setlhogo, madi a tšhologêla fa fatshe a fologa ka maoto a tšônê a moragô. Popêgô e ga ea siama; motho yo o dirang diphôlôgôlô tsa gagwê jalo, o tšhwanetšwe ke kwatlhaô le tefišô.

Fa O baya morwalô mo godimo ga tonki, tlhômêla gore sebeeletsi se athamê, se tsharologile thata mo mokokotlong wa tonki, le gore morwalô o lekantšwê sentlê go lêpêlêla ka ntlha tsa tonki. Tonki e e nonofileng e lekanywe ke morwalô o o sa feteng bokete jwa diponto di le 100, diponto di le 50 di le kafa ntlheng nngwe le nngwe. Go bôfêlêla dilô tse di bokete ntlheng nngwe le tse di motlhofo ntlheng e nngwe, go tlo go tšhwenye tonki mo go tsamayeng ga yônê, e bile dikgôle tse di bôfang di na le go gagamadiwa mo go utlwisang phôlôgôlô botlhoko, go dira gore bokete bo se ka jwa rêlêla. Bokete jwa ntlha nngwe bo tšhwanetse go lekana le jwa ntlha e nngwe.

MABÔKÔ A SETŠWANA

Mo tšhabeng di le dintsi, mabôkô a kgatlha thata, e bile batho ba lemoga fa a na le thutô e kgolo. A ratêga thata ka a ruta dilô tse dintsi, jaaka kitsô ya go itse go bua, le go akanya sentlê. Gongwe re tlwaetse go gopola go re, mabôkô a a siameng ke a ditšhaba tse di rutegileng, a a kwadilweng ka botšwerere, re gopola go re ke ôné a a kgatlang : etšwa le a Setšwana a kgatlha thata, lefa a ise a kwalwe sentlê a rulaganngwa ka matsêtsêlêkô a mabôkô a Sekgowa. Motšwana o fitlhêla lebôkô ja gagwê le siame, lefa le sa kwalwa ka botšwerere jwa mabôkô a barutegi.

Bana ba rona ba ba mo dikweleng ba tšhwane-tse go rutwa mabôkô a borraabô, a Setšwana. Go lesa dipolêlô tse die šwa, e ka bo e le tatlhêgêlô e kgolo ; go ka humanegisa botshelô jwa Setšwana. Mo ditoropong tatlhêgêlô ya puô e setse e diragetse e le kgolo ; goa bo go tlabise ditlhong go utlwa ngwana wa Motšwana a bua Seburu sentlê, gongwe Sekgowa, segagabô šônê a sa tlhole a se itse.

Mabôkô a Setšwana a na le botšwerere jwa ôné, fa a bôkwa ke mmoki tôta. Gongwe e ka nna bontlê jo bo dirwang ka go dirisa mafoko a a bapileng,

etšwa a fapaanye ; gongwe ka go e tšwaka ka mafoko
a a itshimololêlwang ke mmoki, jaaka mo lebokong
je :—

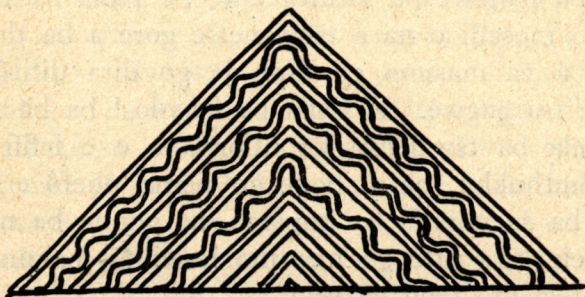
Ga e ya re re tšwêla kafa Nkhwisi,
Merôlô e itsakatsaka ka merôlô,
Ka didimala fêla wa ga rra-Molatlhegi ;
Ka re, re tla atholwa ke tlhòbòlò go lela,
Goo šwa motho wa baba le wa gae ;
Nna nyadiwa-ke-batho,
Nyadiwa ke bo-Rraphepeng wa ga Mafotha,
Ba re, “Nna wêna Bofetô O tla re O šule O jewa eng ?”
Ke tla jewa ke ntša le phokojê,
Dilô di se nang mabifi apê.
Lethankgole ja bo-mma-Molatlhegi,
Le le thankgotseng motho a se gaufi,
Ja mo latlhisa 'tlhoa ja mosu dinokeng,
Makolwane a ntšwê ja Manyalala,
Le bo-Topôlôsô le bo-Nkgakala,
Dikgabo tsa majê a Mphateng,
Di jelwe ke nna lekometsa-batho,
Legadika ja bo-mma-Molatlhegi.

Lebôkô je, le bokilwe ka sebaka sa mekgwa ya
pušô ya ga Tšhaka e simolola go tsêna mo lefatshing
ja Batšwana, ka dintwa tsa Matebele. Ga twe e rile
mo ntweng nngwe Matebele a dikanyetsa dira tsa
Bangwato, Kgosi Khama a tlhaba Lobengula mo
molaleng. E rile ka ntwaga ya 1893 Kgama a eme le
Makgowa, mongwe wa batho ba gagwê ya bo e le
moditšhaba, ke go re e se Mongwato. Motho yo ya
bo e le Mokalaka, ke gônê ka moo a nyatsegileng ga
twe, “O tla re O šule, O jewa eng ?” Lefa go ntse
jalo ya nna ênê yo o rakileng a diga Letebele ; selô

se e ne e le tlotlô e kgolo mo motlhabaning wa Motšwana. Ke gônê jalo mongwe wa Mophatô wa gagwê a mmôka ka lebôkô je ke le kwadileng je.

Bontlê jwa tsela ya bobedi bo bônala mo lefokung ja “merôlô,” je kwa tshimologong le rayang makolwane, kwa bofelong le raya mabôkô. Bontlê jwa mabôkô bo bonala mo mafokung a a tšhwanang le go itsakatsaka, le a mangwe a a fetolang se se rêwang fa a buiwa ka mokgwa o sele. Lethankgole ke motho yo o godileng thata, etšwa “thankgotseng” le raya go akgolêla selô kwa kgakala. “Monyadiwa-ke-batho” le šupa go nyadiwa ga morafe wa motho yo o bôkwang, ebong Mokalaka, yo go gopolwang go re le setoto sa gagwê ga sea tšhwanêla go jewa ke sepê. Bo-Topôlôsô le bo-Nkgakala a feleletsa molodi wa lebôkô ja mogale yoo.

Mabôkô a Setšwana a mantsi, a molemô thata—go eletsêga a ka nna le bakwadi ba ba ka a kwalang gore baša ba a ithutê, a se ka a nyêlêla, a tle a itsegê sentlê.

Lokgaphô lwa kodu ya pitse

NSANGI LE DITŠHWENE 1

Polêlô e ke lengwe la mainane a morafe wa Aferika o go tweng Baganda, ba ba nnang mo kgao-long nngwe kwa bokone e e bidiwang Uganda. Lo tla e bôna mo "dimapeng" tsa lona tsa lefatshe la rona la "Africa".

E rile motlha mongwe, bogologolo, kwa dithabeng dingwe, go no go na le mongwe motsana o batho ba ônê ba neng ba sa itumele. Ga bo go na le ditšhwene tse ditona tse di neng di tle gantsi di tle go utšwa bana ba bannye mo motsing gongwe mo masimo, fa di ka ba fitlhêla ba sa nne le bomma-abônê.

Gônê foo ga bo go le mosadi mongwe wa motlhôlagadi, yo o na a na le bana ba le bararo, e le basetsana botlhe. O na a tle a ba fitlhe mo teng ga ntlo, a sa rate gore ba tšwêlê kwa ntlê, ka mokgwa wa go ba tshabisa dira tseo, e se re gongwe ditšhwene tsa ba bôna tsa ba utšwa. Pelo ya gagwê ka malatsi aotlhe e mo kaêla go re ba tlaa mo latlhêgêla, jaaka batho ba bangwe ba latlhegetswe ke bana ba bônê. Kagobo mosadi o na a tšhwanetse gore a ba tlogele gantsi, a ya masimo go dira, le go dira ditirô tse dingwe tsa gagwê. A bana ba bagolo ! ba ba neng ba tshela ba tšwalêlwa ka ntlonyana e e lefifi e e sethukhuthukhu, ba sa bone go hêma phêfô e ntlê, e bile ba sa nonofa ba bopama, ka gone ba ne ba sa tšwele kwa ntlê go nna mo leseding, ba nna ba tlhôla fêla mo teng ga ntlo.

E rile lwa bofêlô mosadi a ya kwa go Khudu.

E ne e le Khudu yo o botlhale thata, yo botlhale jwa gagwê bo ne bo itsege mo bathung ba lefatshe leo. Mosadi a kopa Khudu a re, "Ngwana-wa-ga-mma, mpha maanô a go boloka bongwana-kê mo ditšhweneng tseo." Jalo Khudu a mhetola a re, "Aitse ditšhwene ga di ke di tsaya bana ba ba nang le dingwaga di lešomê le bobedi. Fa O ka ba fitlha

go fitlhêla ba nna dingwaga di lešomê le bobedi, ba tla bo ba bolokesegile sentlê. Ke go gakolola gore O tsêê bana ba gago O ba isê kwa logageng kwa thabeng, kwa ba tlaa nnang gônê sentlê, ba bôna phefô e e siameng teng, le bonnô jo bo athameng."

Ka mošô ga bothologwa, mosadi le bana le Khudu; Khudu a eteletse pele go ya go šupegetsa mosadi logaga. Ba lo fitlhêla e le logaga lo lontlê thata, lo athame, lo fokwafokwa ke diphefô, e bile lo no lo ka tšwalwa sentlê ka letlapa fa motho a le mo teng. Fa lo no lo tšwalwa jalo, setšwalô se ne se se kake sa bulwa ke opê a le kwa ntlê ga logaga. A mannô a mantlê! Jalo mosadi a kaêla bana kafa ba tšwalang ka teng, a ba a ba naya dijô a re, "Lo se ka lwa ba lwa bulêla opê, fa e se nna fêla. Ke tlaa tla malatsi aotlhe ke lo tliseditse dijô; jalo hê, fa ke gôrôga, ke tla bo ke ôpêla pinanyana e lo e

itseng, gore lo tle lo ntemogê fa e le nna. Fa mongwe a ka tla a sa opele jaaka nna, lo se ka lwa ba lwa mmulêla gopê bongwanaka." Mosadi le Khudu jalo ba itse go boêla gapê kwa motsing.

Ka mošô mosadi a tla a tšhotsê dijô, ke gônê fa a atamêla logaga a simolola go ôpêla pina jaaka a ntse a pagamêla kwa godimo a re,

{ :s, s, |d :d |— :s, s, |d :— |— :s, s, |d :d |— :s, s, |d :— |— }
Ba bara-ro logageng, Ba bara-ro logageng

{ :s .l |s :s |m :m |d :d |— :s .l |s :s |m :m |d :d |— }
Motshegare go le 'se-di, Le bosigo go le ngwedi;

{ :s, s, |d :d |— :s, s, |d :— |— :s, s, |d :d |— :s, s, |d :— |— ||
Ba bara-ro logageng, Ba bara-ro logageng.

Fa bana ba mo utlwa ba lemoga fa e le mmaabô, jalo ba mmulêla ka boitumêlô, mosadi a tsêna a ba fa dijô. Kgabagare a itse go boêla gapê kwa motsing, bana ba sala ba itšwaletse gapê mo logageng. Jalo mosadi a nna a dira jalo ka malatsi aotlhe ka lobaka lo loleele.

E rile ngwana yo motona a setse a le dingwaga di lešomê le bobedi, mmaagwê a mo tsaya a ya naê kwa gae, ba babedi ba sala mo logageng. Bana ba tloga ba jewa ke bodutu, mme go no go se na polokêšêgô epê mo go bônê fa ba sa nne mo logageng ka lobaka lotlhe. Ka ba le babedi jaanong, mmaabô e ne e tle e re a tla a opele a re,

“Ba babedi logageng, ba babedi logageng;

“Motshegare, go le 'sedi, le bosigo, go le ngwedi,

“Ba babedi logageng, ba babedi logageng.”

Go jala le go lema

Ga tla letsatsi le ngwana wa bobedi jaanong o nang le dingwaga di lešomê le bobedi, jalo a isiwa kwa gae ka boitumêlô go thusa mmagwê mo gae. Ga sala yo monnye fêla, yo go tweng Nsangi, a tlogetswe mo logageng a le esi fêla. A bo a jewa ke bodutu thata, a lela a tlhomola pelo, a se na lefa e le opê yo o ka tshamekang naê, fa e se bontseane fêla. Ke gônê ka moo mmaagwê a re, "Ke tla bo ke tla go sa na le nakô, gore ke tle ke nnê ke tlhôle nao, ke go gomotsê ke go tlosê bodutu; ka bomogoloo jaanong ba mmôgô kwa gae, ba ka dira tirô tsa teng motshegare."

NSANGI LE DITŠHWENE 2

Jaanong, go no go na le setlhôla sa tšhwene e e tšofetseng e e neng ya bôna bana ba babedi ba ba boetseng kwa gae ba êpaêpa mo tshingwaneng e e mo segotlong; e gakgametse go re, kana bana ba ba tšwa kae? Ka gonne e ne e se ke e bôna bana bao mo segotlong seo. E bile e re fa e bôna mosadi a tla a phakele a tshotsê dijo a pagamele kwa thabeng, tšhwene e belaele. Tsatsi lengwe ya mo latêla.

Ya ba ya tla ya mo utlwa a ôpêla jaaka a ntse a atamêla logaga a re,

“Mongwe fêla logageng, mongwe fêla logageng,
 “Motshegare, go le 'sedi, le bosigo, go le ngwedi,
 “Mongwe fêla logageng, mongwe fêla logageng.”

Tšhwene ya bôna logaga lo bulwa ke Nsangi, ya bôna jaaka ngwanyana a sianêla kwa go mmaagwê a itumetse, a ipela a re, “Mmê nkokodi ! Mmê nkokodi !” a ba a mo gôgêla mo logageng.

Tšhwene e e tšofetseng e ne ya bo e iphitlhile kafa moragô ga lefika lengwe gaufi le logaga. Fa mosadi a boêla motsing tšhwene ya sala ya itogêla maano. Moragô ga moo, e ne e tle e tle go iphitlha teng foo malatsi aotlhe, e ntse e reeditse e tlhokometse kafa mosadi o ôpêlang ka teng, go tsaya malebêla a pina ya mosadi jaaka a ntse a e ôpêla. Fa tšhwene e gopotsê e ithutile pina, ya ya kwa kgorong ya logaga e ntse e ôpêla pina ya mosadi. Ouai ! Nsangi a utlwa modumô kwa ntlê, a ba a êla tlhokô fa lentšwe e se ja ga mmaagwê, le farologanye thata le jônê, e le lentšwe je le mageri fêla, ekete ja legakabe ! Jalo a rêrêga thata, a se ka a bula kgôrô. Ija ! yônê tšhwene ya gakala ya utlwa botlhoko ; ya tsamaya ya ya kwa sekgweng go batla tšhwene e pôtlana e e nana mo go yônê, e e ka itseng go ôpêla jaaka mosadi. E sena go e bôna, tsa boêla mmôgô kwa logageng, tsa iphitlha tsa reetsa jaaka mosadi a tla a ôpêla.

Fa mmaagwê a boêla kwa logageng, Nsangi a sianêla go ya go mo kgatlhantsha a mo raya a re, “Mma we, ke batla go ya gae, ka gonne tšhwene e

ne e tsile kwano logageng, e leka go ôpêla pina ya gago!" Fa a utlwa jalo mosadi o na a boifa thata, a re, "Ngwanaka, mma ke boêlê kwa motsing ke yê go bolêlêla bomogoloo gore ba salê kwa gae ba le bosî dikgwedinyana tse, gore ke tlê kwano ke nnê nao go fitlhêlêla dinyaga tsa gago di tšhware lešomê le bobedi. Bomogoloo ba tla nna ba tla ba re tšholetse dijô, ka ba godile, e bile ga se lobaka lo loleele jaanong. Ke na le go re gompïeno ke yê go rula-ganya nabô." Nsangi a itšwalêla gapê, mmaagwê a boêla ka bonakô kwa motsing.

E rile fêla a sena go tsamaya, ditšhwene tsa ditlhôla tseo tsa tla tsa mo latêla, di ntse di latlha mitlwa e e bogale mo tseleng. E rile di sena go fetsa

tirô eo ya tšônê jalo, tsa jarogêla kwa logageng. E pôtлана ya simolola go ôpêla, e editse lentšwe ja mosadi. Lentšwe ja yônê le ne le na le phošônyana, le sa tšhwane tôta le ja ga mma-Nsangi. Mme lefa go ntse jalo, Nsangi ênê o na a ntse a lebetse mmaagwê ka tlhologêlêlô, jalo ya re fa a utlwa

pina e batla go tšhwana le ya ga mmaagwê, a bula fêla ka bonakô ka boitumêlô, a re mmaagwê o boile. Ke gônê ditšhwene tsa mo kgwegogêla tsa mo tšhwara tsa tsamaya naê. Nsangi a gala a lela ka botlhoko ; o rile koo leka go ikgološolola mo ditšhweneng ; ga se ka ga thusa sepê. Tsa mo isa fêla fa gare ga sekgwa, a e tla a ntse a lela fêla. Mme fêla, gongwe le gongwe fa dikeledi tsa gagwê di wêlang gônê, go tlhoge dithunyanyana tse ditšhweu foo.

Ka nakô eo, mmaagwê o na a setse a rulagantsê kwa gae, a saletswe ke go boêla kwa logageng. Mme jaanong hê a tla a diiwa ke go etla a ntse a itlhomola mitlwa e ditšhwene di e gasitseng mo tseleng. Golô mo ga mo dia lobaka lo loleele. E rile a gôrôga kwa logageng, a tšhogana ka a fitlhêla go butswê, e bile go se na motho mo teng ! Bontseane ba mmolêlêla kafa go diragetseng ka teng. Ba mmolêlêla gapê gore a latêlê motlhala wa bošweu jwa dithunyanyana, tse e leng dikeledi tsa ga Nsangi.

Mosadi wa mogolo a itlhaganêlêla kwa gae a ntse a lela, a fitlha a bolêlêla batho botlhe se se neng se mo diragaletse. Jalo ga kuiwa mephatô, lonna lotlhe lwa phuthêga, ga bololwa ka digai le ka dithipa le ka ditšhaka, go ya go lwantsha ditšhwene. Batho ba latêla motlhala wa dithunya tse ditšhweu go ya go fitlha fêla mo bofoleng jwa naga, mo teng-teng ga sekgwa se se kitlanyeng. Ya re go fitlha golô foo, ba bôna setlhare se se tonatona se e leng šônê bonnô jwa kgosi ya ditšhwene. Ditšhwene tsa bo di setse di gorogile di na le Nsangi, di palametse naê kwa godimo ga setlhare.

Ke gônê banna ba baakanya gore ba gotse molê o motonatona go dikanyetsa setlhare gore se šê ; mme e rile fêla fa ditšhwene di bôna go re ntlo ya kgosi ya tšônê e tloga e ya go ša, tšotlhe tsa phuthêga tsa re di tlabanêla kgosi ya tšônê. Ga nna segajaja se segolo, tšhaka tsa rêmaka, marumô a tlabaka, ga tsamaya ditšhwene tšotlhe tsa ganyaolwa. Di sena go bolawa tšotlhe, banna ba folosa Nsangi, ba itse go tšhuba setlhare sa ditšhwene ka molêlô.

Go fitlhêlêla nakô eno, ditšhwene di tshaba go ya gaufi le metse ya batho, gongwe go utšwa bana, ka gonne bomaatšô ba aga ba ntse ba di bolêlêla kaga tshenyêgô e kgolo e di kileng tsa e bôna ka tirô eo. Fa e le dithunyanyana tse ditšhweu tseo, peo ya tšônê ya tsêwa ke dinônyane tsa e gasagasa mo nageng ; jalo batho ba di bitsa “dikeledi tsa ga Nsangi”, nako kgolo ke eno. Lo tlaa di bôna mohlha mongwe fa lo le fa gare ga sekgwa se setona !

MASARWA

Masarwa ke morafe wa bogologolo tala wa bathonyana ba bannyennyane ba ba tletseng le lefatshe. Mo lefatshing ja Tshireletšo a mehuta mentsi. Ea re fa a sa dire mo bathung go ba disetsa dikgomo, a tshele ka go tšoma le ka dijô tse a di bônang mo nageng, ebong medi le mmapalô wa maungô a ditlhatshana le merôgô le dikhukhwanyane le ditsienyane.

Ea re fa batho ba ba ka ruiwa ke merafe e e ba fetang, go nna mo go bônê go ba thuse thata. Ba bone go nwa mafši le go ja dijô ka malatsi otlhe, ba ithute go nna mo matlung le go lema. Go ba dire gore ba katê ba nne mo mafelong a a botoka, ba tshele ba phuthologile. Masarwa a a agileng mo nokeng ya Nata ke ôné a a ka kaiwang jaana.

Fa go buiwa sentlê Masarwa ga a age mmôgô mo motseng. Ba losika ba kgarakgatshêga mo felong gongwe go batla dijô teng, ba se ke ba tlolele go sele. Mo mafelong a a kwa teng teng, ke borumolanô fa Mosarwa a ka tlola melelwane ya gagabô. Ga a tšhwanêla go tšoma mo nageng ya yo mongwe.

Mo Masarweng, sekaka ya re motlha mongwe e nne lefatshe "je le êlêlang mafši le dinotshe," mme go be go nne le dipaka tse di telele tse Kgalagadi e leng sekaka sa nnete — ba welwe ke tlala. Dipaka tsa lošekere di rutile Masarwa botšwerere jwa botshelô jwa naga, di ba tlhalefisitse tlhalefô e e leng ya bônê ba le bosì. Botlhôkô bo ba rutile bothaga jwa go thaisa.

Ea re gongwe ba tšhware phôlôgôlô ka lobelô. Ba e latise ka motlhala o sa le moša go fitlhêla ba e bônê. E tshabe, e ba katoge. Jalo Mosarwa o tla nwêla mo motlhaleng wa yônê gore e bo e betsêgê e kwaraganyê gapê. O tla nna a dira jalo gapê go be e tle e felelwe, jaanong a e tšhware a e bolaye. Motho go dira se, o tšhwanetse gore a bo a na le sehuba le nonofô ; gonne go bôna dijô ka mokgwa o, go lapisa thata ; motlhaopê Mosarwa le ênê o lemogile gore phôlôgôlô e e lapileng ga e monate mo ganong, le gônê ga e nontshe jaaka e e siameng e e lapologileng.

Mosarwa ga na kafa o ka bônang tlhôbôlô le marumô ka gônê, ke gônê ka moo o dirisang thenyane (bora) le motšwi ka teng. Ke motšomi yo o gakgamatsang ; o tle a ratele phôlôgôlô gore a bo a e atamêlê ka segaufi. Oa re motlha mongwe a ikhurumetse ka letlalô ja ntšhe gongwe ja phôlôgôlô, jalo ka mokgwa oo a atamele bogaufi jwa go e hula. Fa a re motšwi wa gagwê o bolayê, o o tshasa more. Ke se se šupang botlhale jwa gagwê, ka go bo a lemogile thata ya borebotlhole jwa nôga, le kafa o ka dirang ka jônê. Go dirisiwa borebotlhole jwa mokwêpa. Baa re ba bo dira, ba sile ditlhakanyana tsa ditlhatshana, ba di dube ba di pekantse le borebotlhole jwa nôga. Fa ba batla borebotlhole ba tle ba bolaye mokwêpa mme ba se ke ba o taute tlhôgô. Jaanong ba e tamole borebotlhole bo tšwe ka diteme bo tshelegele mo molemong o o dubilweng, o o bolokang bogale jwa nôga. Molemô o o tšholwa ka kgwatlha. Ya re pele ga go hulwa, go inwe ntlha ya motšwi mo molemong, gore e tsêyê borebotlhole

jo bo lekanyeng go bolaya phôlôgôlô ka nakô e e khutšhwane. Phôlôgôlô e kgolo ga se gantsi e ka siana sebaka sepê e sena go tlhajwa ka motšwi o o loilweng. Masarwa a mpoleletse gore a itse molemô wa go longwa ke nôga, mme le galê nna ga ke ikanye selô se go re ke kalafi.

Mo sekakeng mafelô a metse a bônwang mo go ôné ga a mantši. Mme go na le mafelô a metse a a bidiwang "Memunô." Felô foo ke fa ditlhatshana tsa teng dia bo di ntse di le ditala fêla. Go nna jalo go šupa gore ka kwa tlase go tšwetšwena metse. Motho o ka ithaya a re, fa a ka êpa metse foo, a ka tšwa ; mme ga go kake ga nna jalo. Go tle go fatwe mosima mo motlhabeng, e re mo go ôné go totome-diwe lotlhaka lo lo tlhwailweng mo teng. Jalo e re motho a lo monyêla, metse a tle nalô. Ke tirô e Masarwa a e tlhalefetseng ; mo nakong e khutšhwanyane ba ka tlatsa kgamêlô. Ga go thata go nosa dikgomo tse di seng dintsi ka ôné mokgwa o.

Go na le ditlhare tse dingwe tse di gêlêlang metse ka matšhwagô tse Masarwa a itseng fa di teng. Gapê ba tle ba itimole lenyôra ka go tšhôttha matute a medi a ditlhatshana. Boikaêgô jo bogolo jwa mo sekakeng ke kgêngwê. Ke jônê batho le diphôlôgôlô ba tshelang ka jônê. Kgêngwê ga e ke e nna teng ngwaga otlhe, e tle e re ka kgwedi ya Lwetse e tle e bole. Mme e rile ka 1934 kgêngwê ya nna ngwaga otlhe.

Fa O re O bônê metse a kgêngwê, O e gabetlêlêla mo pitsaneng e tthatleilwe. Mogote o tlhotlhe metse mo kgêngwêng. E tle e phophome lehulô,

jalo le nne le okolwe go fitlhêla go sala tlhoka. E itse go timola lenyôra thata, lefa e sa dire tee e ntlê. Metse tôta, a pula, a tle a tshelwe a bolokwe mo matsaeng a ntšhe. A tladiwe metse moragô ga pula e sena go komakoma, jalo a epelwe fa fatshe.

O ka tšhoga ka O ka wêla motho yo o ka duêlang lekgêthô ka boitumêlô, a sa le bodiwa. Mme e kilê ya re bogologolo ke sa ntse ke kgethisa kwa Lehututung, ga tla Mosarwa kwa go nna a fitlha a re ke mo kwalê ke mo nêyê thekethe. Ka mo raya ka re, "Mosarwa ga a ke a duêla lekgêthô." O ne a fêla a sa kopa jalo gapê, a gana go tsamaya. Ke ne ke mo itse galê. A boa gapê a re, "Ke ilediwa eng go lefa lekgêthô ja Mmušô? Fa e le go re O gana go nnêela thekethe, e tla bo e le go re ga ke motho. Batho ba mono ba re ga ke motho, ke ntša ya bônê. Wa re ga ke phôlôgôlô, ke motho jaaka batho botlhe. Fa O ka nnêela thekethe jaanong ke ka šupetsa batho ba mono go re ke monna, ke motho wa goramente. E tla re fa ba leka go ntsêela matlalô gongwe dilô dingwe tse ke nang, natšô, ke tla ba bontsha thekethe ya me gore ba ntesê." Jalo ka mo fa thekethe, ka mo kwala mo lokwalong lwa ba ba kgêthang.

MAKGOWA A ÊTÊLA BATŠWANA

Ke rata go bolêlêla makau a gompieno mafoko mangwe a ke a utlwileng kaga lefatshe ja Setšwana. Ke bolêla mafoko a bogologolo a a itsiweng ke bagolo ba ba tšofetseng ; ke tla bolêla a mangwê a ke a bonyeng mo dikwalong tse di kwadilweng ke Makgowa, le galê bangwe e le baruti.

Bogologolo Batšwana ba ne ba sa itse Makgowa, Makgoa le ônê a na a sa itse Batšwana. Ya re motlha mongwe bogologolo ga tla Makgowa mangwe a re sa itseng maina a ônê, a tšwa kwa Kapa, a tla a gapêla Batšwana thata, a ba bolaya ba le bantsi. Moragô ga ônê ga tla Leburu, go twe Jan Bloom. Mme le ênê a tla go gapa le go bolaya fêla. Mo, e ne e le pele ga ngwaga wa 1800.

Molefabangwe e ne e le kgosi ya Batlhaping: a bo a agile mo molapong wa Kudumane. Ga twe e ne e le motho yo o itseng go tšhola baeng thata, a ba a le botlhale, a itse go tlabana thata. Ya re motlha mongwe ga tla batho ba le babedi mo go ênê, e le baruti, maina a bônê e ne e le Edwards le Kok. Ga twe ba ne ba aga mo Kudumane ka lobaka, ba rêka ba rekisa, mme thutô ya bônê ya nna bokoa thata. E rile baruti bao ba le gônê, ga tla Makgowa a le mabedi mo go Molefabangwe, e le baeti, ba tla go rêka dikgomo ; ba ba ba tla ba tšholana sentlê le Molefabangwe. Ngwaga oo ya bo e le 1801. Ga twe moruti yo o bidiwang Edwards a etêla kwa Gangwaketse, a ya go bapala gônê ; moragô a tlogêla thutô a ya go šwêla kwa Kapa. Yo mongwê, ebong

Kok, ga twe e rile motlha mongwe a tšoga a tšwa mo tlung a ya go bôna dikgomo di sa le mo sakeng, a bolawa ke batlhanka ba gagwê; ba mo laletse mo sakeng ka ditlhôbôlô, ba mo hula ba mmolaya. Jalo a fitlha kwa ga Segwanyana, fa motšweding wa molapô wa Kudumane. Batho ba ba mmolaileng ba tšharwa ba bolawa ke Molefabangwe.

Molefabangwê a tloga a šwa, jalo Batlhaping ba huduga ba ya ba aga kwa Dithakong, kgosi ya bônê e le Mothibi. E rile ba huduga ga ba ga sala bangwê mo Kudumane, e le Bagamolefê, ba na le bangwênyana gapê. Lefatshe le ne le boitshêga thata mo metlheng eo. Barwa ba ne ba le bantsi thata, e bile ba ne ba tšhwenya thata; bogolo ba tšhwenya baeti ba ba kgweetsang matlhape le dihutshane.

Mo pakeng tseo ga nna ga tla Makgowa, a tla go lekola Batšwana; ba bangwê ba êtêla kwa Bokwene, ba šwêla mo mafatshing a a kwa pele. Mo ngwageng wa 1812 ga tla mongwê, a nna a tsamaya mo Batšwaneng, a ba a fitlha kwa Coe, kwa Bareki o agileng gônê, leina ja gagwê ke Burchell. Gapê ga twe Batšwana ba bogologolo ba ne ba itsanye le Masetedi thata, ba ne ba tla ba êtalane nabô kwa Gamothaga.

Mo ngwageng wa 1813, ga tla moruti yo go tweng Campbell, a tla go lekola diphuthêgô tsa Londone kwa Kapa, a ba a tla go bôna le Batšwana. Jalo a ya kwa go Mothibi kwa Dithakong, a ba a na le moruti yo go tweng Read. Ba fitlhêla Mothibi a ile go tšoma, mme ba tšholwa sentlê ke batho ba ba mo gae. Mosadi wa ga Mothibi e ne e le Mahutô. Moruti Campbell a lôpa Mothibi go letla baruti go

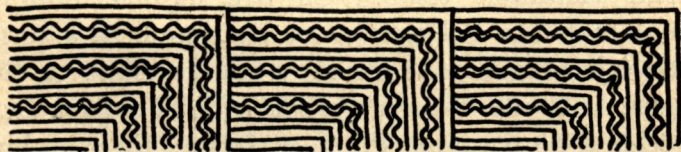
tla go ruta batho ba gagwê. Pele Mothibi a gana, le galê a êpa pitšô. Fa e le morafe, ônê wa dumêla tîpô wa re, Ee, baruti ba ka tla, mme ba se ka ba tla mo Dithakong, ba tlê mo Kudumane fêla. Ga twe monnawê Mothibi ke ênê yo o na a gana baruti, a ba a tlhotlheletsa Batlhaping gore ba ba ganê. A bo a tsalanye le motho yo go tweng Buis, yo o na a agile kwa Kolong. Jaaka a ya go mmolêlêla fa Batlhaping ba ganne baruti a bolawa ke Barwa mo tseleng. Moruti Campbell a tšwa Dithakong, a êtêla kwa Lohurutshe, Bahurutshe ba mo tšhola sentlê thata.

Moragô ga moo, moruti Read a ba a ya Dithakong a na le moruti Hamilton, ba simolola go ruta Batlhaping. Batlhaping ba se ka ba tlhokômêla thutô : Bangwaketse ba tla ba gapêla Batlhaping dikgomo ; Batlhaping le bônê ba bolola ba ya go tlhasêla Bakwena, mme ba fenngwa ba bolawa ba le bantsi, Mothibi le ênê a batla go bolawa.

Ka ngwaga wa 1817 Batlhaping ba hudugêla kwa Kudumane, ba huduga mo Dithakong. Moruti Read a boêla kwa Kapa, a ruta gônê ; a tla a šwêla gônê. Moruti Hamilton a sala a le esi le Batlhaping, mme e ne e le tirô e e thata bobe. Ba ne ba tšhwenya moruti Hamilton thata. Ga twe motlha mongwê a bôna mabêlê a Sekgowa a see kae, mme ka a se na lentšwê ja sekgoa je le silang, a sila ka tshilô ya Setšwana. E rile a sena go sila a duba a ba a besa borôthô, a bo baya mo tlung, a tšwala ntlo a ya kwa tlung ya thutô a ya go ruta. E rile a boya maitseboya a bula ntlo a tlhola borôthô, a fitlhêla bo se yô bo

utšulwe ke batho, jalo a lala ka tlala. Gapê o kile a tlogêla nama mo pitseng e le mo išô ; fa a tla a fitlhêla e tserwe ke batho, ba tsentse lentšwê mo pitseng.

Ga twe batho ba le babedi ba kile ba utšwa pitsa ya baruti, ba e tsaya e le mo išô. Jalo ka e le molelô ya fisa yo o e tšhotseng, a e digêla fa fatshe, pitsa ya wêla mo lentšweng ya phanyêga. Mme bônê ba re ga se sepê, ka e ntse e le tshipi, re tla e thula re e ntsha dithipa. Jalo ba e šuba ka lobaka, e sa ntse e bodiwa kwa e ileng gônê. E rile modumô o sena go nyêlêla ba isa pitsa kwa mothuding. Ba e thuba pele gore e tsênê sentlê mo molelong, ba tsenya kabetsa nngwê mo molelong ba ubêla ; ya butšwa ya ntshiwa ya bewa mo lentšweng je go thulêlwang mo go jônê. Mme e rile mothudi a re o e thula ka nôtô, tshipi ya thubagana fêla ya phatlalala. Ba tsaya e nngwê ba e tsenya, ya dira fêla jalo ka e le tshipi e tshetšweng : tsa dira jalo tšotlhe fêla. Batho bônê ba gakgamala, ba tšwa ba tshaba ba re, pitsa e loilwe, ba ba ba re, go utšwa pitsa ya baruti ga go na tirô, go mašwê.

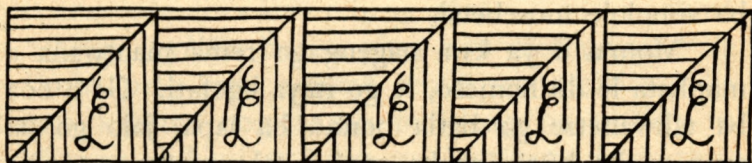
BOTSHELÔ JWA SEKGATLA 1

LAPA

Ge monna a sena go nyadisa ngwana wa gagwê, selô se se latêlang ke gore ngwana a agê lapa la gagwê. Le tshwanetse go baana le logora le dipôta, le be le kgabisiwê ka tse di tshwanetseng. Batho ba babedi ba, ga ba itse sepê sa botshelô bo bofsa ; jalo monna o tla bitsa ngaka e tshwara bana e ba dira ka mo yôna e itseng ka teng. Go tloga fa ba simolole mosebetsi.

Monna o ya kwa nageng go rêma maotwana a maphata le ditlhomešo, le go itaya kgofati. Ge a boa ba tshwanetse go batla bonnô ba lapa, jalo ge ba sena go bo bôna, ngaka gapê e tshwanetse go êpêla ditshitlhô tsa mefuta go thaya lapa ka yôna medi. Go tloga fa ba phallêla byang. Ge dilô di sena go phuthwa ba tsaya mogala kampô kgôle, ba bofelle mo lemapong, ba dire tshekeletsa fa lebôta le tshwane-tseng go bopêlwa teng, go bo go êpêlwa matlapa tikologong. Ngwetsi a simolole go bopêla le mmaa-gwê le matsalaagwê ; monna a ba a êpêla maotwana : ge lebôta le fêla, monna o pêga leballô le ditlhomesô, moragô a ba a balla. Mosadi a ba a apaya byalwa a laletse ba bangwe go tla molaletseng. Batho ba phatlalle ge tirô ya molaletsa e fedile, gonne go tle batsadi go tla go bopêla dipôtana. Mosebetsi jaanong o salle mosadi, ka gonne o tla dila mmu fa godimo ga o mongwe, a ba a ritêla ka o montlê. Fa godimo ga o montlê o kgapha ka bolôkô ba dikgomo bo tlhakantswe le taka.

Lapa ga le ise le fele, gonne ba tshwanetse go bopêla dipôta tse tsothle; di thaiwa ka matlapa, jalo le tsôna di tshwanetse go kgabisiwa ka lekgaphô. Ka lebaka le lotlhe, monna a ntse a golêga ka koloi le dipholo tsa ga rraagwê. Ge a seno go baana le lapa a ka ntsha tsa gagwê mo go rraagwê a di itisetsa; fêla ga go pateletsege gore a tlogêlê rraagwê ge a se na bomonnawê ba ba tla salang ba thusa bagolo ba gagwê.

Lokgaphô lwa serepudi, lwa Sekgatla

MORAKA

Monna ke ênê molaodi wa lapa, ke ênê motshwari wa tse tsothle. Ge a na le bana ga se gantsi a ka yang kwa morakeng; o roma bana fêla. Ge e le ka nakô tsa temô, ênê o ya kwa morakeng fêla go yo sala le dikgomo ge bana ba tlo lema. Mosadi ênê a sale le bana gore a tle a ba bontshê dipeo tsa masimo. Ge go seno lengwa, bana ba boêla kwa morakeng go yo tlosa rraabô gore a yo agêlla masimo gore dikgomo le dikhutshwane di se ka tsa ja mabêlê. Ge ba ya kwa morakeng go silwa mefagô, jalo ba phakele ba golêga gore e re ge letsatsi le llôfala, ba be ba setse ba le kwa kgakala, e le gore

Mosadimogolo wa Mosarwa

ba tle ba gollê dipholo di fulê. Fa maikhutsong go tla ntshiwa megopo e mengwe ya mefagô go jewa, mme ge go na le meraka mo gaufi le fa go gololotsweng teng, go tla romiwa ba bangwe go yo kopa lebese mo merakeng. E re mo maitsoeng go gologwe; ge moraka o le kgakala go tsenwe bosigo, mme ge o le fa bo-ja-ting go tsenwe ka phirimane. Ka tshwanêlô ke go re moraka ka galê o bo o ntse o le phêpa; gore mang le mang yo o tsê nang fa morakeng a bônê dijô kwa ntlê ga thekisêgô.

Tobelwane e tla tshollwa phirimaneng eo, gore bana ba jêlê ka kwa ntlê ga letlalô; motlhaopê ba tla nna malatsinyana, yo motona a ba a roma ba bangwe go isa makuka kwa gae, gore a tle a kariwê, gore mmaabô a tle a bônê mafura, le gore a tsêwê letsema. Ge madila a fedile makuka a romêlwa kwa morakeng gapê go tshêlwa. Letlhafula ge mosimane a neilwe makuka, a sa a tshele, oa ôtlwa; motlhaopê mabêlê a kgomo, gongwe a podi, go fiwa molaô. Ea bo sekgwa le marope e le mapupu fêla, go le monate kwa morakeng. Bana ba le teng mme go se na bogôbê go jewa nama, go nowa letuga la dithamaga; ge bo-mpolelleng ba tsêna, o ba kata ka ênê. Go agiwa mekgôrô go lekana batho; fa gongwe e nne mebedi, o mongwe e le wa basadi, o mongwe e le wa banna. Baswagadi ba tshwanetse go tshola mogaga gore kgomo di se ke tsa fefeana, kampô tsa folotsa; jalo o tshwanetse go êta a o latlha le tsela. Go na le methaô e le mentsi, jaaka kgomo tse dingwe go tle go twe ga di iteiwe ka kgôlê. Ge O tlotsê melaô eo, wa betsa kgomo ya tsôna ka kgôlê, e tla

longwa ke nôga. Ge ngaka e tshwara lesaka e tshwanetse go fa mong wa lônâ lenaka leo, le re ka reng ke lônâ modisa wa badisa le dikgomo. Moraka ga o bollo.

Bana ba busetswa kwa gae ge go jewa marôtsê, fa gongwe ba jêla letlhafula kwa nageng, ba fiwa ka dikoloi. Ba tle ka dinama ; ba laisitse matlalô, maku ka le dikôta. Bana ba akotsê, maragô a bona a le mo ka dipitsa, e setse eketse basadi ba Kgalagadi. Moraka o tsositse matshwenyêgô a le mantsi mo gare ga Bakgatla, mme ka kakaretso go bônala go re lefufa ke lônâ tshimologô. Lefufa la dikgomo le simologa mo monneng ; le be le tsene mo baneng. Gantsi go fapaana bana moragô ga leso la ga rraabô. Bana ba mpa ba tla loana bosigo le motshegare ka medi.

BOTSHELÔ JWA SEKGATLA 2

MODISA

Mo malatsing a malôba modisa o ne a na le mesebetsi e mentsi ge a le kwa morakeng, e o ne a tshwanêlwa ke go e fetsa. Modisa o ne a sa kgathalle legae, e sita, le dinyaga tse tharo o ne a di fetsa a ise a tsene ka lapa ; ka go nna jalo ba na le molaô. Mme modisa wa ka jeno o bala malatsi kwa morakeng ; ge kgwedi e fêla o setse a re o tlhologeletswe kwa lekgaphong. E tla re a fetsa go neela, ka bosigo a ba a tshatha kôbyana a tlala tsela gore e re ge go itisitswe a ba a dumedisa. Ge a botswa go re, di setse

le mang, o tla re, le sepeceiane ; le morêrô a sa di laêla opê, a tlike go batla ting, lege e le tlatlana e le nngwe ya rankôrômane kampô sekamokane.

Wa malôba modisa o ne a nna kwa morakeng, a leka ka maatla a gagwê go thabisa bagolo ba gagwê. Modisa ga a bokowa ; ge a na le bomonnawê o ba fa nama le lebese ; ge go tla bolwetse oa ba thusa ; ge e le kwatsi o tlhokômêla gore a se tshele noka. Gore a tshelê noka o tshwanetse go e dikologa ka serêtsê ; le a mangwe. Ge a nnosi mo morakeng, e bile rraagwê a na le dinku le dipodi, oa di disa gore di se ka tsa jewa ke dilô. Phakêla a ye go tana ; a tsene fa le fa, a batla e e letseng e sa gôrôga, le e e timetseng malôba. Ge a boa oa nêêla, a ba a bolotse, a yo disa dinamane le dipodi. Maitsiboa ge a seno go gorosa, a yo phutha dikgomo mo maro-peng. Ge a yo itisa o gotsa mollô o motona, e bile o na le kutlwanô le ba bangwe ; baa thusanya. Ge dinamane di bolawa ke sebetse, oa se di nosa, dikgofa oa di fisa.

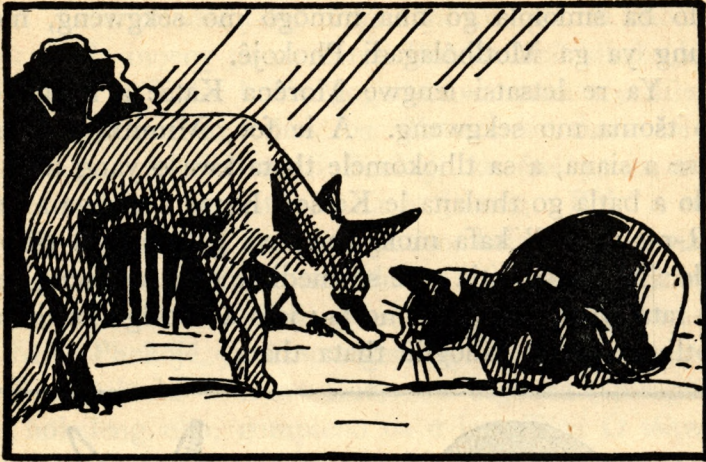
Ka letsatsi lengwe ba rêra go ya letsomô ; ba bo ba bolotswa ke yo o marôka. Ge ba kgalegile ba êpa leruswa, ge ba utlwa tlala ba ja nama. Ka matlalô ba dira ditlwalô.

Bosigo go tsongwa dinoko, mme letsomô la tsôna lea tshosa, ka go re ge go le lefifi O ka e wêla godimo, e be e go tlhaba. Dimpsa dia tsoma, batsomi ba utlweletse fêla ge di bogola, ba be ba ya kwa go tsôna. Mme ka mabaka mangwe ba ka fitlhêla di bogola nkwê kampô nngwe ya dibatana tse di boitshêgang. Ge e le noko, mosimane o e ôtla tlhôngô, ba bangwe

ba e tlhoba ba be ba e phunya. Sebete sa yôna se botlhoko, mme mogodu wa yôna o ratwa ke dingaka tsa Bakgatla. Letlalô ya yôna le monate.

Go ne go na le mokgathô wa makawana a iseng a gwere, o bidiwa mmakgwana, kampô moretlwa. Mme lege modisa a ne a le nosi mo morakeng, moretlwa o tloga, o ne a tshwanêlwa ke go tlogêla dikgomo a ya mokgathong. O ne a tsênwa ke ba ba neng ba tshwanetse go tsêna bogwêra. Ba ne ba le tlhôpa tse pedi, ba sedibêlô le ba dintlha; ba phuthane ba ye kwa pineng gore ba tle ba bônê ditshimêga. Mme ge ba tsêna kwa kgotleng ba opele, lengwane le lle, batho ba tswe ka malapa, kgotla le tlale meduduetsô, phafa e lle, lebôkô le tswe monnamogolung. Moragô ba bolêllwa gore ba boêlê merakeng.

Ba nna le melaô ka go re melaô ke tlotlô go yo motona. Mosimane o ne a sa tshwanêla go ja maphunyô. Mengwe ya yôna melaô e, ke e; mae a kgaka, le yôna kanamana, khudu, lesogo, le tse dingwe. E ne ya re ge mosimane a le mo morakeng a bôna, kampô a bolaile, nngwe ya dilô tse, a tshwanêlwa ke go batla kwa go leng monna, gore a e begêlê; mme ge a ne a sa di begêla, go fitlhêlwa a jele dilô tse, o ne a kgwatha gore a rutwê molaô. Ija! Kana ba ile, beng ba melaô eo: bafsa motho wa bôna O utlwa a re, "Ke le ipolaetse", kampô, "Ke a iponetse", a sa gopole gore molaô wa borraagwê o ne o le bollo.

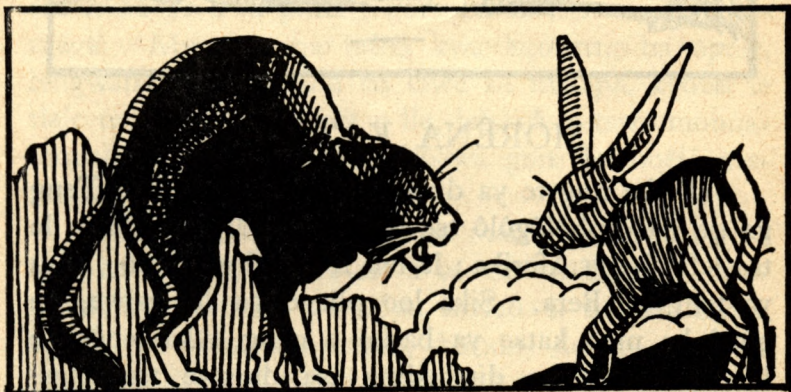
MORËNA KATSE 1

(E, ke nngwe ya dinaane tsa kwa Russia. Teng ga go na diphôlôgôlô tse ditona tse di tšhwanang le tsa lefatshe la Aferika ; le tau le nkwê ga di yô. Tau ya teng ke Bera. Sika loo phagê ga lo itsiwe, ke gônê ka moo katse ya batho e neng e ka lebêga e le senonori mo ditsheding tse dingwe tsa naga, ka di sa e itse gopê.)

E ne ya re motlha mongwe Katse a ya go tsôma mo sekgweng, a ba a rakana le Phokojê teng. “Du-mêla rra, O tšogile jang ?” go botsa Phokojê. “Sentlê thata, ngwana-wa-ga-mma ; ke botsa wêna ?” go fetola Katse. “Le nna ke tšogile. Leina la gago ke mang, rra ?” “Leina la me, mma, ke Morêna Katse. Wêna O mang ?” “Rra, ke bidiwa Motlhôlagadi Phokojê.” “A re agê mmôgô !” go bua Katse. “Ee, go siame, a re agê mmôgô !” go fetola Phokojê.

Jalo ba simolola go nna mmôgô mo sekgweng, mo tlung ya ga Motlhôlagadi Phokojê.

Ya re letsatsi lengwe Morêna Katse a ba a ile go tšoma mo sekgweng. A le foo, Mmutla a tla a ntse a siana, a sa tlhokomele thata kwa o yang teng ; jalo a batla go thulana le Katse. Katse a tšhoga a re, "R-r-r-r-r !" kafa mokgweng wa gagwê fa a tšhogile. Mme Mmutla a re setshedi se o sa se itseng se, se rata go mmolaya sa mo ja ; jalo a betsêga ka thata yotlhe, a sia a tšhogile thata thata.

Kgantele Mmutla a rakana le Phiri mo sekgweng. Phiri a botsa go re, ke eng fa a tla a sianye jalo jaaka eketse o tshaba sengwe. "Ija, Morêna Phiri ! E rile ke feta gaufi le ntlo ya ga Motlhôlagadi Phokojê, setshedi se se boitshêgang sa nkgogogêla ! Se ka bo se ne sa mmetsaka ke ntse ke utlwa, fa maoto a me a ne a se ka a mpoloka !" "A ruri !" go fetola Phiri. "Ke tšhwanetse go re ke yê go se bôna !" "Morêna Phiri, O se ka : o tla go bolaya !" go fetola Mmutla.

Lefa go ntse jalo, Phiri a ya kwa goorra Phokojê go tlhola moeng yoo. E rile fêla ka lônê lobaka loo, Phokojê le Katse bo ba gogetse kwanyana e e šuleng mo segotlong sa bônê, ba tšhwere ka thata ba e metsaka. Motlhôlagadi Phokojê ke ênê yo o na a kgora pele, a ba a tšwêla fa mojakong. Phiri a atamêla kwa go ênê. O ne a utlwa kafa Katse o na a tšhwere ka gônê mo segotlong, lefa go ntse jalo a sa mmone ka matlhô; jalo a raya Phokojê a re, "Mma Phokojê, yo o mo segotlong sa gago ke mang?" "Rra, yole ke Morêna Katse wa seganka! Ke gônê o bolaileng nku, gompieno oa e ja. Tôta O tšhwanetse go ngôngwaêla ka bonakô, a ise a šwetse, e se re gongwe le wêna wa diragalêlwa ke mo go ntseng jalo!" Jaaka ba ntse ba bua jalo, Katse ênê a bo a ntse a tšhwere kwanyana ka thata, a e gagola a re, "Ngao, ngao, ngao!" Phiri a mo utlwa a gopola fa a re, "Gapê, gapê, gapê!" A ithaya a re, "Nna we! Senonnori se se sa ntse se batla gapê, se sena go ja nku yotlhe!" A simolola go nyêra marapô, a retologa ka bonakô a sia.

Ya re Phiri a ntse a siana jalo, a rakana le Kolobê a itšhutha ka thitô ya setlhare sengwe mo sekgweng. A mo raya a re, "Mma Kolobê, a O utlwile dikgang? Ga re nke re tlhola re bôna go tshela sentlê mo sekgweng se sa rona. Motlhôlagadi Phokojê O gorogetswe ke sebatana se se boithêgang, senonnori se go tweng Morêna Katse. O ja dinku di le nnê ka letsatsi, a ba a re ga aa kgora!" Mma Kolobê a udubatsa ditsêbê tsa gagwê, a bata leitlhô a re, "Ruri! O ntse jang? Ke eletsa thata go se bôna, setshedi seo!"

“O akantse eng?” go bua Phiri. “Kea go bolélêla, O se ka wa ba wa atamêla teng!”

Jaaka ba ntse ba eme ba bua jalo, Bera yo motona a tla. Mma Kolobê a mo raya a re, “Malomê Bera, a O utlwile mafoko? Motlhôlagadi Phokojê o nna le namane e tona ya setshedi se se bidiwang Morêna Katse. O ja dikgomo di le šomê ka letsatsi, a ba a re ga aa kgora, o batla gapê!” Bera ya gakgama thata, a re, “E tla bo e le setshedi se se boitshêgang jang! Kana ke nna yo ke ntseng ke le modipa mo nageng e le mo sekgweng se! Ke batla thata go bôna sebatana seo!”

MORÊNA KATSE, 2

Ke gônê ka moo ba simolola go itogêla maanô a kafa ba ka bônang Morêna Katse ka teng. Ba ikaêlêla go romêla Mma Kolobê kwa go Mma Phokojê ka kopô ya go re ba letlêlêlwê go tľhabetsa Morêna Katse ka matľhô. Jalo Kolobê a ya kwa goorra Phokojê : Katse ênê a bo a se yô fa a gôrôga. Mma Kolobê a tľa a re, "Dumêla, Mma Phokojê. O tsogile jang? Re ntse re utľwa go bolêlwa kaga moeng wa gago, Morêna Katse wa seganka yo O nang naê mo gae; jalo re eletsa thata go mmôna. Tswêtswê, re bolêlêlê go re re ka mmôna jang, a sa re je?" Motľhôlagadi Phokojê a akanya tôpô e ka lobaka, a itse go araba a re, "Lo tšhwanetse go dira jaana. Lo senkê dinamama di le dintsi, lo di baakanyê sentľê, lo bo lo re laletse go re re yê go lo bôna; fa lo dira jalo, gongwe Morêna Katse ga a nke a lo utľwisa botľhoko thata."

Mma Kolobê a itumêla, a sianêla kwa ditsaleng tsa gagwê, Morêna Phiri le Morêna Bera, a fitľha a re, "Mma Phokojê a re, 'Senkang dinamama di le dintsi, magopêlô a le mantsi, lo a baakanyê sentľê, lo bo lo re laletse go re re yê go lo bôna; gongwe Morêna Katse ga a nke a lo bolaya a lo ja.'"

Jalo he ditsala tse tharo tsa inêla matsapa a go batla dinamama di le dintsi thata, tsa di baakanya sentľêntľê fêla. Mma Kolobê ênê a fêla a baakanya lolwapa go amogêla baeng ba ba tlotľêgang. Ba nna ba tľhôla ba dira jalo go ya tšhokologong. Fa go sena go baakanngwa ba setse ba lapile. Morêna

Bera a re, "Ke tla palama setlhare se ; ke le koo ke tlaa bôna sentlê fa baeng ba tla." Jalo a se palama, mme a tloga a ôtsêla a ba a thulamêla. Morêna Phiri a re, "Le nna ke tla ikhutsa ka sebakanyana kafa tlase ga logong lo, lo lo fa thitong." Jalo a gagabêla fa tlase ga lônê : le ênê a akofa a tšharwa ke borôkô. Kolobê ênê a re, "Mmele wa me o go-tetse otlhe fêla ka matsapa ao ; ke tla ya go nna mo moruting." A ya go iphitlha mo tšubeng, a ba a tloga a tšharwa ke kgofe.

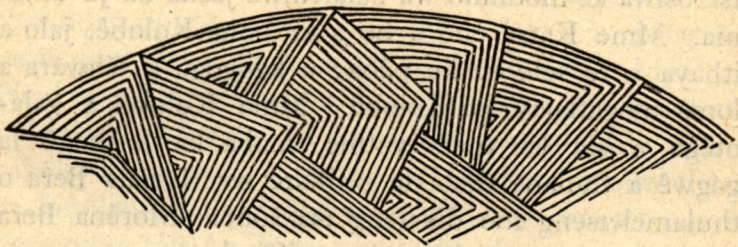
Jaaka ditsala tse tharo di ntse di robotse, Mottlhôlagadi Phokojê le Morêna Katse ba gôrôga ; ba fitlhêla beng ba lolwapa ba se yô. Ba gakgamala, ba ba leta ka lobakanyana, mme opê a se ka a tla. Jalo go no go se na sepê se se ka dirwang, fa e se go simolola go ja dijô tse di baakantsweng, lefa beng ba legae ba sa bonale. Balalediwa ba wêla mo dinameng tseo.

Fa ba sena go nna ba ja ka lobakanyana, Morêna Katse a utlwa sengwe se tšhwatšhwanya mo bojangnyeng, mme a sa se bone sentlê. E ne e le mogatla wa ga Kolobê, o otatisiwa ke poifô, ka a na a tsi-

tsibosiwa ke modumô wa balalediwa jaaka ba ja dinamama. Mme Katse ênê a bo a sa bone Kolobê, jalo a ithaya a re selô se ke pêba; a kgogoga a tšhwara a loma mogatla wa ga Kolobê. Mma Kolobê a galatôga a sia ka thata yotlhe, a ba ka letšhogô la gagwê a thulana thata le setlhare se Morêna Bera o thulameletseng mo dikaleng tsa šônê. Morêna Bera a tsitsiboga a nyemisiwa ke poifô, ka mo a wa mo setlharing, a wêla mo logongnyeng lo Morêna Phiri o na a rapame kafa tlase ga lônê, a ba a tshabêla ka bonakô kwa sekgweng. Morêna Phiri a thanya a tšhoga a ithaya a re, "Nakô ya me e fitlhile, kgang ya bofêlô!" a tšwa kafa tlase ga logong a betsêga a sia.

E ne e le maitsebowa fa ditsala di kôpana gapê, ebong Morêna Bera le Morêna Phiri le Mohumagadi Kolobê. Ba bo ba sa ntse ba boifa, ba bolêlêlana kafa ba ne ba diragalêlwa ka teng. Mma Kolobê a re, "Ruri, ga ke itse! Lo ka bo lo no lwa bôna jaaka a ne a ntšhwere ka mogatla a nthudisa thitô ya setlhare!" Morêna Bera a re, "Thitô ke eng? A ga aa ka a tshikhinya setlhare šotlhe jaaka e ka bo e le lotlhaka! Ke ne ke ka itshegeletsa jang? Ka nna segô fêla go re ke se ka ka wêla mo leganong lwa gagwê!" Morêna Phiri a re, "Lwa reng ka go mumula setlhare šotlhe se se kima seo, a nngata ka šônê e le thupa! Ruri lefa go tweng, ga se setshedi selô seo!" Ba mo dumêla botlhe, ba re, "Ruri tôtatôta, Morêna Katse ke senonori se se gakgamatsang, se se boitshêgang! Re falotsê ka letšhoba la mogodu fêla!"

Lokhaphô fela

KAGA BARWA LE DIGOJA

Ga twe lefatshe ja Kudumane le bonywe ke Notwane pele, a fitlhêla Barwa mo go jônê. A fitlhêla Kudumane e le mong a jônê, e le ênê kgosi ya Barwa. Jalo Notwane a tla ka poifô mo go jônê, ka a tshaba Kudumane. A tsamaya bosigo ka a itšhoketse go bôna noka e, go e wetsa le go bôna sekhutlô sa yônê. Notwane ya bo e le Mohurutshe, a tšwa kwa Coe, kwa o na a ntse a agile gônê. Le galê Tau wa Morolong a ba a le mo Taung. Notwane o rile a tla jaana a bo a tlogetse batho kwa Khueis. A sena go bôna sekhutlô sa noka ya Kudumane, a ba a boya a ya go tšhola batho ; jalo ba tla mo Gamokala, ke kafa Gamopedi. Ba aga gônê, bo ba ntse ba tla le noka fêla.

Kudumane a raya Barwa a re, "Batho ke ba, ba na le dikgomo ba." Barwa ba ja dikgomo tsa Bagamotlhware. Bagamotlhware ba loga maanô a kafa ba ka bolayang Barwa ka gônê. Ba bapola matlalô a

dipôô, ba bolola ba ya go ba tlhasêla ba le mo loga-geng lwa Gamhana. Barwa ba tla ka metšwi, ba re ta, ta, ta, ta, ka metšwi, mme go se na tirô, ka e rô-bêgêla mo matlalong. Jalo Bagamotlhwane ba ba atamêla ba ba tšhwara ka mabôgô, ba ba bolaya botlhe, ga sia fêla yo o siang. Kudumane le ênê a bolawa. Dikgomo tsa Bagamotlhwane tsa hula fêla tsa khutla kwa Gasegonyana.

Fa e le Digoja, ke go re, Batlhaping, tsa tšwa kwa Digojeng tse dingwe, kwa letsatsi le tšwang gônê. Ba tla le noka ya Kolong, ba ja ditlhapi, ba belesa ka dikgomo tse di namagadi. Ba fitlhêla Tau mo Taung. Ba fitlha ba aga le ênê ka go boifana. Fa ba tlhabana, ka bantsi ba boifana, Digoja ba ba fenyana ka metšwi.

Barolong ba batla kagišô ya bolôtsana mo Digojeng; Digoja tsa dumêla kagišô ya Barolong. Jaana ka ba dumetse kagišô ya bônê Barolong, Digoja tsa bolola letšholô ja malawe, je le tona, je le yang go lala nageng. (Ga bo go agilwe kwa Manthe. Dithakô tse di gônê le gompiano, ke tsa bônê Digoja, Tau a ba a le mo Taung.)

Barolong ba re, "Digoja ba bolotsê letšholô — a re yeng go bolaya motse wa bônê." Ka mmaanete ba bolola ba ya ba fola motse wa Digoja. Ba bolaya basadi le banyana le batšofe. Yo o siang yo o falolang, a ya go bolêla kwa letšholong go re motse o tlhasetswe ke Barolong.

Digoja tsa dira pitšô; bangwe ba re, "A re boeleng kwa re tšwang gônê." Ba bangwe ba re, "Nnyaa, a re boeleng kwa go Barolong, re yê go ba gamêla

dikgomo, ke gônê re tla phologang re tshela re tšwa batho.” Ba dira jalo. Ga bua Šušu a re, “Fa re ya kwa go Barolong ba ga tlhare di mitlwa, ba bêlêga ngwana le ditšhêtlô ; ga ba nke ba itibala go re bolaya. Nna ke le Šušu, ke ya go ikaba ditsêbê, ke le rara wa lona, gore e tla re ka letsatsi je ba tla re bolayang ka jônê, ke tlê ke utlwê se ba tla se buang.”

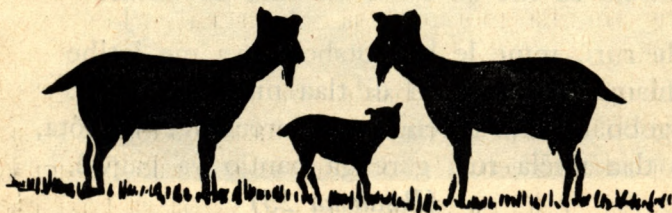
Ke gônê ka mo ba tla mo go Barolong. Ba dira motse wa bônê kwa ntlê, ba gana go tsêna mo teng. Barolong ba re, ba tsênê mo teng ; ba gana ba re, “Re ka tla ra nyêlêlêlwa ke lešope ja rona, ra tšwa balala fêla.” Kgosi ya Digoja e le Mokgosi, Šušwe e le monna Mokgosi. Ba raya Barolong ba re, “Dirathana tse di bopamang di ka senya mmila wa kgosi.” Barolong ba ba lesa kwa ntlê ba aga gônê, ba humêla gônê, ba bapalalêla gônê. Ba bolola letšholô. Batlhaping ba tlhakola Barolong dipitse tse di bolailweng ; e re Morolong a bolaile pitse, Motlhaping a re e bolailwe ke ênê. Jalo kgang ya nna tona.

Kwa moragô Barolong ba re, “A re ba foleng bosigo, re ba bolayê ; re bolayê mangmang le mangmang ; ke bônê ba ba kgang e tona thata ; ke bônê ba ba tlhotlheletsang ba bangwe.” Mme e rile ba bua jalo Šušu a bo a utlwa, ka a ikabile ditsêbê, a tla a utlwele bana ba gagwê se Barolong ba tla se buang motlha mongwe, sa bolôtsana. Jalo a ba bolêlêla.

Digoja tsa raya basadi ba tšônê tsa re, “Lo lêlêkê Barolong ba ba jêlang nala mono, ka jaana Digoja dia kgwelea.” Ba dira jalo, e rile bosigo ba tsamaya. Jaaka ba tsamaya phôkô ya ba ya bôkôlêla ;

jalo Digoja tsa re, "E re ka phôkô e bôkôlêla Barolong ba ka tla ba e utlwa ba re, 'Podi ele e ya kae?' Ba tla bo ba itse fa re thôba." Jalo Digoja tsa e gôlêga le e namagadi mo sesiping, tsa itse go tsamaya. Bangwe ba re, "A re boeleng kwa re tšwang gônê." Ba bangwe ba re, "Nnyaa, re lebê logaga lwa Tlhabasikwe, re tshelê noka kwa tlase, re ipatlêlê mafatshe gônê." Jalo ba ya go tsêna mo logageng lwa Tlhabasikwe.

Go le bosigo Barolong ba tla go ba fola mo motsing. Ga twe mangmang yo o nonofileng yo o bogale, a tsênê mo go mangmang a mmolayê: yo mongwe a tsênê mo go mangmang, a mmolayê jalo fêla. Mme ba re ko re ba apaapa fa fatshe, fa marobalong, ba fitlhêla ba se yô. Mongwe a raya yo mongwe a re, "Ga kea ka ka mmôna!" yo mongwe le ênê a bua jalo. Ba re, "Ba ile kae? ka poti ke ele, e ntse e na le e namagadi mo sakeng." Ba ya go tlhôla, ba fitlhêla pudi di le tšôsi, dikgomo di se yô le dipudi tse dingwe tšotlhe. Ba re, "Digoja di utlwile mang? Di utlwile lona Barolong ka lo rata basadi ba bônê. Ba thobile!"

MODIMO KE MODISA WA ME

Ka Morêna a ntlhokômêla ga ke tlhoke sepê ;
 Ke ênê yo o ntatsang metebong e metalana :
 A ba a mpholosa melatšwana go ntima lenyôra—
 E re botshelô jwa me le jônê a bo ntšhafatse.

O ntsamaisa tsela tsa nnete, ka a le nnete :
 Lefa e bile nka ralala mafaratlhatlha,
 Ga ke boife, ka kea itse O nkeme nokeng,
 Thôbane le tsamma ya gago di ntsenya leketete.

Le dijô ke bôna fêla O di mpeile pele,
 Batlhoi ba me ba ntse ba kalotsê matlhô :
 Le tlhôngô ya me O e logeditse ka lookwane,
 Senwêlô sa me se tletse sa êma ka dinaô.

E le ruri, mme le ka botshelô jwa me jotlehe
 Tshiamô le Pelonomi di tlaa nna di ntirêla :
 Kagobo ke nna moeng wa Morêna wa me tôta,
 Ke tlaa nnêla ruri gare ga bantlo ya gagwê.

(*Pesalema 23*)

Loeto mo sekakeng ; go robegile sekei

MEPHATÔ YA SETŠWANA

Fêla jaaka bagologolo botlhe, Batšwana baa agalana. Morôlê o moša o o ithutang polêlô tsa segologolo, o tla itse fa mokgwa o o no o le teng kwa Europa, go fitlhêla o nyelediwa ke kgoberêgô e e madi-madi e e neng ya tšoga mo Fora. Ba tla gakologêlwa go re ka Sekgowa lefatshe jotlhe e ne e le ja kgosi. Fa moragô ga gagwê go no go tla magôšana kana mantona ba ba neng ba kgaolêlwa lefatshe ka tumalanô ya go re fa go le ntwana, ba ntshê mašôlê go lwêla kgosi. Mantona le ônê a na a kgaolêla batlhabani ba go nna jalo lefatshe. Go no go na le ba ba duêlêlang go nna mo lefatshing ka dipaka, kgotsa ba duele ka bontlha bongwe jwa se ba se rôbang mo lefatshing.

Mo botshelong jwa segologolo jwa Setšwana, mokgwa o o no o le bonôlô. Kgosi e ne e le mongwa lefatshe, e ne e na le magôšana a makgotla kafa tlase ga yônê, mme lefa batho ba ne ba dirêla dikgôšana tse, mongwe le mongwe o na a le mo taolong ya kgosi. Jaaka kwa Europa, batho ba ne ba tšhwanetse go lebogêla tshireletšo e ba neng ba le mo go yônê kafa tlase ga kgosi, le go nna mo lefatshing ja yônê. Kgosi e ne e duêlwa ka go dirêlwa ke morafe, jaanong go farologane le Sekgowa ka go re, go no go sa tlhongwe nakô ya ditirô tse. Godimo ga mo, go no go ntshiwa lekgêthô ke merafe e e fentšweng, le sehuba ke batho ba kgosi. Le galê, dihuba di ne di sa patelediwe, lefa motho a ne a tla a lejwe ka leitlhô je le mašwê fa a ntse a tlolwa ke lobaka a sa ntshe sepê.

Go dira ditirô tsa semorafe ke gônê go dirileng gore morafe o arolwê ka ditlhôpha, tšônê tse di bidiwang mephatô, gore go se ka ga nna le makinitana. Ga fitlhêlwa go re tlhômamišô ya bogwêra le bojale ke yônê e e farologanyang sentlê ka bolekanie ; e bile go bolola le go aloga ga mephatô e ga thusa gonne e re fa sengwe se se diragetseng se kaiwa, go twe, "ka lobaka lwa go rupa mophatô wa go re . . ." jalo jalo. Bogolo jwa thakana e le jônê bo no bo ka kakanngwa ka tsela e, ka go re go no go se na go ka tshegetsa palô ya dingwaga tsa motho ka tlhôngô, jaaka gompieno. Ke gônê ka mo botshelô jo bolelee bo no bo tlotlwa, e bile go fitlhêlwa go re ke sebaka se se sa kakeng sa bolêlwa. Le gompieno Motšwana wa lokgorokgoro o fitlhêla go re go thata, e bile ke makgakga, go leka go bala dingwaga tsa motho yo mogolo, ka go re mogolo o tla botsa go re, "A mosi-manane yo o na a le teng, fa ke tsalwa ?"

Ka bogwêra bo no bo iwa moragô ga dingwaga di lešomê le metšô metlhano go ya kwa lešomeng le metšô e e fêrang mongwe fêla, go bonôlô go bôna go re batho ba mophatô o le mongwe fêla ba ne ba farologana ka dingwaga, lefa go twe ke balekane. Pharologanô e ne e bônala fa mophatô o bopile, ka go re ba babôtlanyana e ne e le bônê barongwa. E rile bogwêra bo nyêlêla mo ditšhabeng tsa Batšwana, ngwana o na a ka ya fêla fa go rata rraagwê.

Ditirô tsa morafe di ne di sa dirwe ke banna fêla, basadi le bônê ba ne ba dira tsa bônê, fa banna ba balekane ba bônê ba kuilwe. Jaaka mo banneng, moeteledi-pele e bo e le ngwana wa kgosi kgotsa mongwe wa bogosi.

Tirô ya mophatô e ne e le mehuta mebedi ; e ne e le ôné o tľhabanang, e bile o dira tirô ya morafe. Mo merafiing e e tľhabologileng, go na le mašôlé a a duélwang, ba ba se nang epê gapê tirô go fitlhêla lobaka lwa bônê lo fêla. Le galê fa go le mo ntweng, mašôlé a batlêga thata, le banni ba motse ba iphesa fêla, ba newe dilêbêlêbê tsa ntwake molaô. Motľhabani wa Motšwana êné, sengwe le sengwe sa diito-setšo le mefagô, le diaparô, go no go tšwa mo go êné.

E ne ya re fêla jaaka go sena go kuiwa go twe, "Kgomo e bonywe," mosadi a bo a thuga dipabi a dira sekomê a tsenya mo kgwatľheng. Mo, le metse a sekomê se ne se a mmatľisa, e bo e le ôné mħagô otlhe. Le galê, gongwe a tle a oketse ka tse o di thopang mo babeng, kgotsa mo mongweng wa gagabo.

Fa gongwe mokgosi ya bo e le wa iphemêlo, kgotsa go iwa go tľhasêla, e le go re go iwa kgapong, kgotsa go losoletšwe kgôsana nngwe ya serukhutľhi.

Tirô yônê, e e tšwanang le go tšoma tau kana sengwe sebatana, e ne e dirwa fêla. Le galê, e rile pudulogô e tsêna ga nna le ditirô tse di tšwanang le go êpa matamô le go dira ditsela. Maraka a kgosi le ôné a na a agwa ke sešaba le masimô a diphatšha (lešotla). Fa kgosi e le pelo, e tľhabele badiri dikgomo.

Ba ba itsenelêgang fa go iwa matšholô, ba ne ba jelwa dikgomo kgotsa ba gapelwe diruiwa dingwe di isiwe kgosing. Fa monna a le legatľapa mo ntweng, lefa e le wa gagabô, o na a sa kabakanye go mmolaya. Mo tirong le gônê yo o sa tľeng o na a atľholwa ka kgomo kgotsa a kgwathisiwe.

Jaanong, kwa ntlê ga dilô tse gompieno go tweng ke dikgoreletšo, lekawana le ne le se na modimo opê o le neng le o dirêla jaaka mophatô wa gagwê. E ne e le gônê botho jotlhe le bonna jwa gagwê bo no bo tla itshupa ka natla. Mathata le dipogisêgô tšotlhe tse mosimane o di bônang a ise a aloge, di ne di duêlwa ke boitumêlô jwa fa mophatô o kuiwa a itekanya thata le balekane ba gagwê.

Lefa go ntse jalo, mo tthaloganyong tsa ba ba godileng, ba ba sa ntseng ba gakologêlwa dithutô tsa bogwêra, boitumêlô joo ga bo tlhole bo le gônê, mme tshegetšo ya molaô ke yônê kônôkônô.

Le galê mongwe gompieno o ka êma kgatlhanong le kitsô e, e kgosi e ne e le moitseanape wa yônê. Jalo hê, ka go tlhôka go iteseletsa tthabologô, mophatô, kwa o sa leng gônê, ga wa ntšhafatsa mekgwa ya ônê, ka moo oa kgalwa, e bile o itsentse matlhô a batho ba pudulogô.

MPOBE WA MOTŠOMI

E ke tlhamane ya morafe o go tweng Baganda, ba e bolêla go tlhalosa kafa lošo lo ntseng ka teng ; fêla jaaka Batšwana re na le tlhamane ya Lelobu le Kgatwane tse di romilweng ke Modimo ka dithomô tsa go re, "Batho lo re lo šwa lo boê", gongwe "Batho lo re lo šwa lo êlê ruri."

Go kile ga bo go le monna mongwe, a bidiwa Mpobe. E ne e le motšomi yo mogolo, a ba a na le ntša ya gagwê e e neng e ntse e mo thusa go tšoma. O ne a agile mo nageng e go tweng Uganda, mo Aferika ya bogare, e e sekgwa se se kitlanyeng thata. Jalo Mpobe a gôkêlêla tlôlôkônyana mo ntšeng ya gagwê, go tshaba go re e ka tloga ya mo timêlêla.

Letsatsi lengwe fa a sena go tšoma ka lobakanyana, phôlôgôlô e e bidiwang 'musu' ya tšoga mo sekgweng. Ntša ya e lêlêka, Mpobe a latêla ntša. Phôlôgôlô le ntša tsa tsêna mmôgô mo tengteng ga sekgwa, e bile go no go ntse jaaka eketse musu ga a na go tšharwa. E rile lwa bofêlô musu a tsêna mo mosimeng mongwe, ntša e ntse e mo lelekile. Mpobe fa a tla fa mosimeng o, a gakgamala a fitlhêla e le motlhobodika ; jalo e rile ka a utlwa tlôlôkônyana ya ntša e re "ti-ti-ti" kgakalanyana kwa pele, le ênê a tsêna mo motlhobodikeng. Ga tšwêlêlwa pele jalo, kwa tlase ga lefatshe, go le lefifi, Mpobe a feta a ntse a utlwa tlôlôkônyana kwa pele. Tôta Mpobe ka esi a ntse a ikaeletse go tšhwara musu. Batšomi mo mafatshing aotlhe ba ntse fêla jalo botlhe,

ga ba ke ba rata go re ba ka boêla kwa gae fêla, ba fitlha ba re ga rea bolaya sepê.

Kgabagare motlhobodika wa tla kwa phelelong. Mpobe a tšhogana ka a iphitlhêla a le fêla mo gare ga lefatshe lengwe le eketê le mo tengteng kwa tlase-tlase : lefa go ntse jalo e ne e le lefatshe je lentlê, le na le masimô a mantlê le ditlhare le dithunya le

majang le dinoka, dihutshane tsa dinku le dipodi, le matlhape a dikgomo ; e le lefatshe je le matshebe tôta. Musu ênê o ntse o mo sia fêla, ntšanyana e ntse e mo latetse. Mpobe ênê a di latêla a ntse a šêbašêba kwa le kwa, a e tla a ntse a sianye, a gakgamalêla tšotlhe tse o di bônang. E rile lwa bofêlô ga fitlha mo motsing mongwe mo lwapeng longwe, Mpobe a ntse a setse musu le ntšanyana moragô. Fa a tsêna ka lolwapa a fitlhêla musu le ntša di rapa-

me fêla fa pele ga monnamogolo yo o ntseng a nna a le nosi fa gare ga lolwapa. Mpobe a khubama a mo dumedisa.

“O dira eng, O tletse eng fano?” go botsa monnamogolo.”

“Rra, ke timetse tôta, ga ke itse fa ke leng teng. E rile ke ntse ke tšoma mo sekgweng, phôlôgôlô ya tsêna mo motlhobodikeng, le nna ka tsêna ke ntse ke e khukhetse, ka ba ka tloga ka tšhoga ke iphitlhêla mo fatshing je.”

“A O itse go re ke mang?” go botsa monnamogolo. “Ke nna Walumbe, ke kgosi ya lefatshe je. E tle e re ke ya kwa lefatshing ja batho ke ya go gapa batho le dikgomo le dinku le eng, ke di tlise tšotlhe fano mo fatshing je lentlê ja me ja lošo. Ga go ko go tlhôla go na le opê yo o ka bang a boa a falola, a tšwa mo fatshing je ja me. Le wêna le musu le ntša ya gago ga lo na go tlhôla lo bo lo boa ; lo tlaa nnêla ruri fano.”

Fa a utlwa jalo, Mpobe a lela seelô sa mahutsana a magolo, a nna a rapêla Walumbe, a kopa thata gore a mo tlogêlê a tsamayê a yê gaeng ja gagwê. Kwa moragô Walumbe a mo raya a re, “Ke tla go rebola fêla fa O sa kake wa ba wa bolêlêla opê se O se bonyeng le kwa O tšwang teng. Fa O ka ntšholofetsa go lôba sephiri se, O ka boêla kwa moragô. Mme O bo O itse ka tlhômamô go re fa O ka bolêlêla mongwe, lefa e ka nna mang, ke tlaa tla ke go batla ke go tsaya ke go tlisa kwano gapê.” Mpobe a šolofetsa ka bonakô le ka boitumêlô, jalo monnamogolo a mo naya tsela go boêla kwa gae.

Fa Mpobe a fitlha kwa gae, mmaagwê le mosadi wa gagwê le bagagabô botlhe ba gakgamala, ba ba ba itumêla thata, ka gonne o na a tsere malatsi a le mararo mo sekgweng. Ba ne ba ntse ba re o na a timeletse mo tengteng ga sekgwa. Ke gônê ba mmo-tsang ba re, "O ntse O le kwa kae? O tšwa go boa kae?" Mme botlhe Mpobe a ba araba ka mokgwa o le mongwe fêla, a re, "Ya re ke ntse ke tšoma musu mo sekgweng ka timêla, ka timêlêlwa ke ditsela tšotlhe tse ke di itseng, jalo ka nna ka kgarakgatshêga mo nageng." Batho ba bo ba belaêla, e bile ba nna ba mmotsa dipotšô ka malatsi a le mantši; mme ênê a se ka a ba bolêlêla sepê, jalo ba tloga ba lapa ba lesa.

Lefa go ntse jalo, letsatsi lengwe a bo a na le mmaagwê ba le bosì mo tlung. Mmaagwê a simolola go mmotsa gapê a re, "Mpobe, ngwanaka, mpolêlêla se se go diragaletseng kwa sekgweng: kana ga O tšhwane le galê." Enê a re, "Ga nkake ka go bolêlêla, ke šolofeditse thata go re ga nka ke ntsha sephiri." Mmaagwê a fetola a re, "O šolofeditse mang, ngwanaka? A ga O kake wa bolêlêla mmago go le gonnye kaga dilô tseo? A ga re pelo nngwe fêla?" Jalo Mpobe a rêpa, a bolêlêla mmaagwê gotlhe fêla kaga letšomô la gagwê mo sekgweng, le kaga kgakgamatšo ya lefatshe je le kwa tlase ga lefatshe jeno, le kaga monnamogolo mong wa lônê yo go tweng Walumbe.

E rile bosigo joo, jaaka sengwe le sengwe e le go re go rile tuu, Mpobe a tšhoga ka a utlwa lentšwe le bitsa le re, "Mpobe! Mpobe! Mpobe!" Enê a tšhaba go araba. Lentšwe le ne la fêla la bua la re,

“Ke nna Walumbe ! Aitse O ferekanetse maikanô a gago, Jaanong O na le go tla le nna, o tlaa bo O êla ruri.”

E rile mo mošong ditsala tsa ga Mpobe di tšoga di mo tlhôka, tsa re gongwe o ile letšomong gapê.

Mme mosadimogolo mmaagwê a ba bolêlêla polêlô eo ya maabane. Jalo ba bolola botlhe ba ya sekgweng ba senka motlhubodika, go ba isa kwa go agileng Walumbe teng, gore ba mmosê. Ba o batla thata letsatsi jotlhe, ba o tlhôka. Ba tšoga gapê ba o batla ka mošô, le ka tsatsi je le latêlang, ba ba ba tla ba tlohôbôga ba boêla gae. E bile batho ba le bantsi ba o batlile, nakô kgolo ke eno ; ga go ise go ko go nne le opê yo o o bonyeng, le gônê ga go na opê yo o kileng a ka a bôna Walumbe jaaka a ntse a êtêla lefatshe jeno, a tla go ikgapêla batho, le diruiwa, le ditshedi tse dingwe tšotlhe.

MAIPELÔ

Setšwana sa re, “Khumô ea pena, kgora ea nyenyeka, monônô oa tseneka.” Tôta, go ka twe, maitišô a batho ba kgora, ke maipelô. Maipelô a a ntseng jalo a kile a bônwa ka botlalô kwa Thabanchcho, Barolong BooSeleka ba sa ntse ba ntse lotletlu — lotletlu lwa mmaanete a kôma lo ba ne ba bo ba lo bake, ba re, “Lotletlu lwa ga Makgokgowa !”

Banna ba ne ba sa ntse ba nna mo makgotleng, ba sega, ba roka dikobô, gongwe ba šuga, kgotsa ba ngwaêla matlalô ; gongwe ba šola ditlhale, kgotsa ba fala diphate. Go jewa, go nowa, e be e tle e re le moithimolô o bakwe.

Lefa go ntse jalo, maipelô otlhe a baagi ba malôba ba Thabanchcho, ke gopola a gaisiwa ke metlhaganô ya Bakwena le Bafokeng. Ditšhaba tse di bitsanya bontsala. E tla re Mhokeng a bôna Mokwena a re :

Mpa sekukuru ya ga Letlôjana,
A e kukuraditšwe ke naka tsa ditšhukudu,
Ka a gana go ntshetsa Bakwena masori.
A motho yo Letlôjana, hê, ga kgore—
Fa gwa re ka tshêlwa phafana
E nne e nne ya ga Letlôjana fêla ?

Mokwena a fetole, a re :

Bafokeng ba ga Motlatla, balôtsana,
Mateanyane a ga Ra-Gaberone, balôtsana.
A letse a thobile malôba.
A dule a bopêlêla a leba Ngwanabasa,
Ya re fa ba fitlha Mmamookodi,

Sa êma sa kgwereana, Sefokeng,
 Ya nna ya nna boê, boê !
 Manya a Mafole, ka Tlhaola,
 Ka Moatlhodi, ke buile jalo
 Ka re, Thabancho gônê
 Ga re tlhole re boêla."

Ngwaga wa phifalô ya letsatsi (1874), wa naya
 Bakwena logôtlhô go kabolola bontsalaa bônê ditsêbê.
 Mokwena a re :

Letsatsi le šule motshegare o mogolo,
 Ja ba ja dirêlwa thapêlô kwa Phokeng.
 Motho a re, Ramarogakwa bolêla,
 Ke wêna ya re fa go ntse go twe moromoro
 O bo O le ka mo teng.
 A kôkôbêla, a khubama,
 A re, Khubamang, lo tutubale.
 A re, Modimo o kwa tenyaneteng,
 Modimo wa bo-Mmakeketse a Matšwere . . .
 Motho a ntsha leitlhô, a re,
 Khoê ! e felane a itse
 Rulwang, sile le dule le !

Basimane bangwe ba Maanwane (kwa Lehuru-
 tshe), e kile ya re ba ile kwa seteišaneng sa Lobatsi,
 ba fitlhêla mošwi kgosi Bathoeng aa ja borôthô. Ya
 tla ya re maitseboa ba fitlha kwa gae, ba mo tlhaba
 diele, pina ya tshegêla, ba re :

Bagologolo ba pele lo akile,
 Lwa bo lo rile modimo ga o je :
 Re o fitlhetse kwa seteišaneng,
 O rekile o ja borôthô jwa tiki.
 Ka re, A ko O mphê, ngwana wa modimo !
 Wa ôba tlhôngô, wa rōthisa keledi,
 Wa re, A le kwa gaeno modimo ga o je ?

Mme mogakabe ke gatile, kea babaêla,
 Kunkakunka, re kunka fêla,
 Ra re banna ba se tlo o lemoga,
 Ba se tlo o peya monwana.

Mme kana ba ne ba tsenya pina ya Setšwana ya bogologolo ditshêtle fêla. Yônê ea re :

Mme bagologolo ba pele lo akile,
 Loa bo lo rile modimo ga o je.
 Re o fitlhetse o apeile o ja dikgôbê ;
 Ka re, A k'O mphê ngwana wa modimo !
 Wa ôba tlhôngô wa rothisa keledi
 Wa re, A le kwa gaeno modimo ga o je ?

* * * * *

Ditlhalošô tsa mantšwe mangwe, ke tse :—

1. Sekukuru ke selô se se se ke se phothêla, jaaka mogogoro wa tlalô ja kgomo.
2. Ngwanabasa, leina ja lekgabana.
3. Mmamookodi, gônê fa Ngwanabasa.
4. Kgwereana, ke go tlhakatlhakana.
5. Moromoro, ke puô e e utlwalang e tšwa ka kwa teng, e e sa tlhôpha mantšwe. Mo metlhagong e, go kaiwa thapêlô ya badumedi, ka go bo batho ba ba ka kwa ntlê ba ka utlwa modumô fêla, mantšwe a sa farologana sentlê.
6. Khoê ! ke lentšwe ja kgakgamalô, gongwe kakabalô.
7. Mogakabe ke gatile, ke rêkêgêla gore ke se senye ; mogakabe ya re fa o tsetse, o gate kala tse o agileng setlhaga mo go tšômê ka tlhokômêlô, gore e se re kgotsa wa tla diga mae.
8. Babaêla, go tsamaya ka bonôlô jo eketse ja motho a sa rate go utlwala le seka mokgwasa wa naô tsa gagwê ; go nanara.
9. Kunkakunka, ke kgomoketšo ; go bua selô ka mantšwe a a sa tlhaloseng se se buiwang. Go kunka, ke go gomoketsa.
10. Peya (monwana) ke go šupa ka monwana wa kgwenetshe kwa moragô, sekaô sa tšhotlô—Hee, bôna ! jalo mmui a peye monwana.

MANDOMBI 1

BANZA MANTEKA KWA CONGO

E se kgakala le kwa noka e kgolo ya Konko e thologêlang mo lewatleng, go na le motse o go tweng Matadi : gapê, gaufi le Matadi go na le motsana o o bidiwang Banza Manteka. Gompieno go kagišô, go boiketlô le botshelô jo bo siameng. Ditirô tšotlhe dia tšwêlêla, dijô tsa mehutahuta dia tle di rekwe di rekisiwe mo borekelong jwa motse, bana ba tsêna sekole. Mme go kile ga nna botshelô jo bo thata, borrarona ba ise ba tsalwe ; ga nna seletô sa segajaja mo lefatshing jeo. E le ka go bo e ne e le lefatshing je le nang le bolwetse jo bo mašwê jo go tweng "kôtsêlô." Phôlô le boitumêlô jwa gompieno di tsile ka Moaferika mongwe yo o ineeletseng kwa lošung go golola ba gagabô mo bolwetsing joo.

BOLWETSE BOA TSENA

"Rra, Mandombi, molato ke eng gompieno?" go botsa Lekgowa. "Ba ile kae batho ? Ga ba bonale, ga go rekwe, ga go giwe metse, bana ga ba yô mo sekoleng. Ke eng?"

"Ke bolwetse."

"Bolwetse jwa eng?"

"A ga se kôtsêlô ? Tla jaana, O bônê."

Mandombi e ne e le ênê tlhôngô ya motsana, a bile a le modumedi. Ba ya mmôgô kwa bathung bangwe ba ba bônalang kafa matlung mangwe. Fa

ba atamêla, ba lemoga batho bao fa e le balwetse botlhe. Go no go se na opê mo go bônê yo o sa fokoleng; bangwe ba rapamê fa fatshe, ba bangwe ba thulametse borôkô jo bogolo. Fa Mandombi le Mošweu ba atamêla, banna ba le babedi ba iteka, ba êma go ba dumedisa, le go botsanya matsogô; mme mongwe a tloga ekete a lebala se o se dirang, a nna fatshe gapê, a etsa motho yo o lapileng thata; makgantelenyana a ôtsêla a rôbala jaaka ba bangwe. Mandombi a bitsa banyana ba se kae ba ba gaufi; babedi gongwe bararo ba leka, bantsi ba retelêlwa le ke go itšosa. Ba ba tlang, bônê, ba tla fêla ba nyafetse, ba sena go ikôtlôlôla, ba etsa bana ba ba thanyang mo borokong. Fa ba buisiwa ba ne ba araba ka bonya, ba se na go bodiwa gabedi, jaaka ekete ga ba utlwe sentlê, gongwe ba lebala se se bodiwang ba ntse ba se reeditse.

“A pônô e e gamolang pelo! Bo tsenye batho leng, jônê bolwetse jo?”

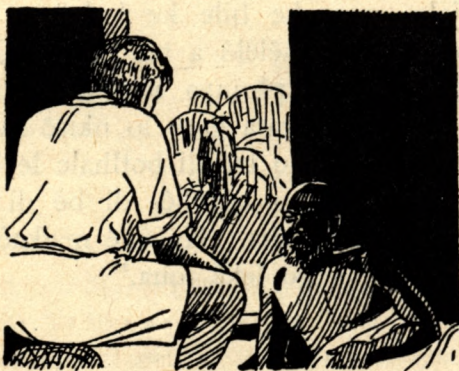
“Ke dikgwedi dingwenyana — ga re itse sentlê, ka poitshêgô e, ea tle e tsene ka bonya, e iketlile, e ratele motse ônê motse o sa itse fa o ratêlwa. Lo tla re thusa leng? A ga lo re sepê, lona? Kana Makgowa a botlhale thata go itse mere e e bogale; lo tla re romêlêla ditlhare leng? Aitse go setse go šule batho ba ba fetang mašomê a šupa. A ga lo re sepê fa re šwafala jalo, rea fêla? A ga se lona ba lo itseng lo ithutileng bongaka thata? A e ntse jaana lo gana ka melemô?”

“Ngwana-wa-ga-rra, ”go araba Lekgowa, “le rona rea tle re tlhaselwe ke bolwetse jo, e le poitshêgô e

e feteletseng. Lefa go ntse jalo ga re bo itse sentlé ; ngaka tsa gaetšho ga di ise di kgone bolwetse jo. Le kwa boseja, kwa bongaka bo ithutwang teng, ga ba bo itse. Kea bôna ba ka bo ithuta fêla fa ba ka nna le molwala-kôtsêlô, gore ba mmônê ba mo tlhatlhobê, ba lekê mere yotlhe le melemô, go tsa-mayê ba thwalê sengwe se se ka bo kgônang.”

BOLWETSE BO GAPA KGOMO YA TLHOGO

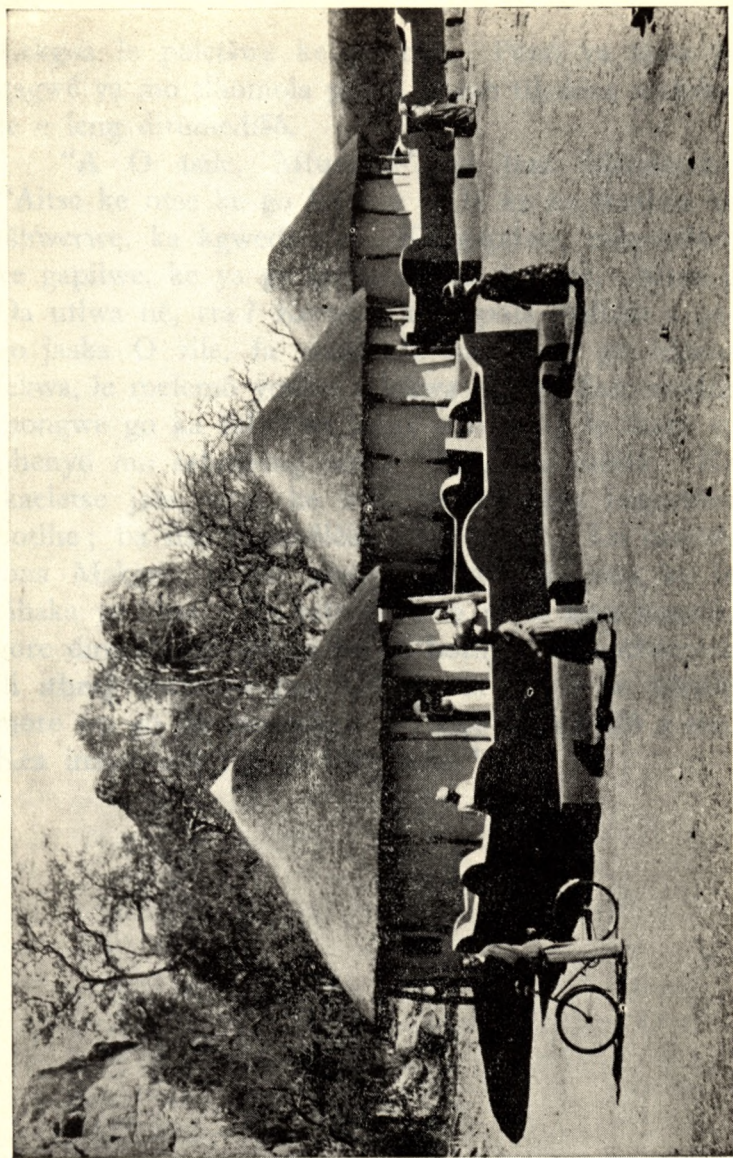
Moragô ga dikgwedi di le pedi di sena go feta, Lekgowa jeo ja boêla gapê kwa motsing wa ga Ma-

ndombi. Fa a gôrôga a fitlhêla bolwetse bo sa ntse bo le teng. A tlohoka tsala ya gagwê Mandombi kwa kgotleng, a mo latêla kwa gae. Fa a tla a mo fitlhêla a le fa fatshe, a lwala bolwetse jo bo boitshêgang jo. Ka bobedi jwa bônê, ba ne ba itse fa e le kôpanô ya bofêlô, ka go se na kgololô fa motho a tsenywe ke jônê. Le galê mo go ênê Mandombi bolwetse bo ne bo simolola, bo ne bo ise bo golele pele thata.

Lekgoa le paletšwe ke go bua. Pônô ya tsala ya gagwê ya mo tlhomola pelo ; ya mo tlhokisa mafoko, le e leng ditumedišô.

“A O tsile, Mfumu?” go bua Mandombi. “Aitse ke ntse ke go letile e sa le ka ke ikutlwa ke tšhwerwe, ka kgwedi ele. Ke gapilwe, mogaetšho, ke gapilwe, ke ya go latêla ditsala tsa me. Mme a Oa utlwa nê, rra ? Ke ntse ke gopola mafoko a ga-go jaaka O rile, fa motho a ka inêêla go lekwa-lekwa, le melemô yotlhe e lekwa mo go ênê, motlha mongwe go ka fitlhêlwa more o o nang le thata ya phenyo mo sebetšong seno. Rra, kea inêêla. Ke ikaetse jalo, nna, ke bile ke boletse bagaetšho botlhe ; ba itse maikaêlêlô a me otlhe. Lo ntsêyê, lona Makgoa, lo tla phunya sekgwa ka nna, ke le tšhaka ya lona. Ke rata gore lo nkisê kwa moseja, gore dingaka tsa gaeno tse di botlhale le botšwerere di ithutê bolwetse jwa kôtsêlô, di bê di bo bônêlê more wa go bo lwantsha. Ke ônê maikaêlêlô a me. Kea inaya, nna ; a go lekê lona.”

Matlo a kokelo ya basadi, Serowe

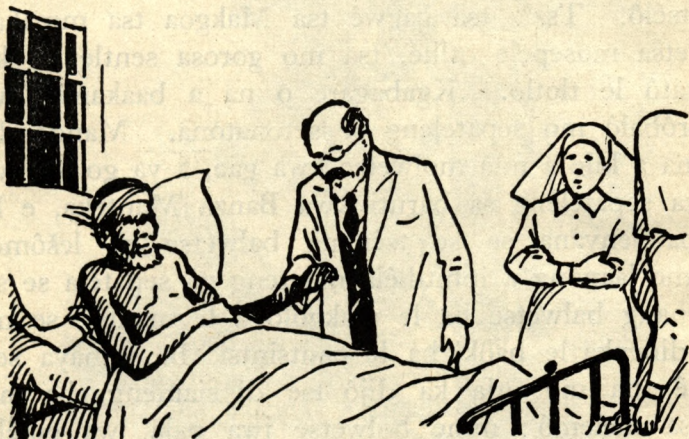
MANDOMBI 2

MANDOMBI O YA KWA LONTONE

Ka kgwedi ya Phalane, ngwaga wa 1890, Mandombi a gôrôga kwa London, a ntse a le molwala-kôtsêlô. Tsala tsa gagwê tsa Makgoa tsa mmakanyetsa mosepele otlhe, tsa mo gorosa sentlê, le ka loratô le tlotlô. Kgabagare o na a baakanyediwa borôbalô mo sepateleng se setonatonana. Mandombi o na a kile a nna molwetse kwa gae, a ya go alafiwa kwa sepateleng sa baruti kwa Banza Manteka, e le sepatelenyana se se tsê nang balwetse ba lešômê. Mme jaanong a iphitlhêla mo teng ga sepatela se se tsê nang balwetse ba le makgolo a le mantsi, se na le dingaka le baoki ba le bantsintsi. Ba mmaya sentlê, ba mo otlâ ka dijô tse di siameng, ba mo nosa melemô ; mme bolwetse jwa pala jwa golêla pele. Dingaka di le dintsi tse di ithutileng malwetse a lefatshe ja Aferika, tsa tla gantsi go mmôna le go mo tlhatlhoba le go mmotsa dipotšô ; mme bolwetse jwa nna jwa tšwêlêla pele fêla.

Mme jaanong, ngaka e Mandombi o na a le mo tišong ya gagwê e ne e le motho yo go tweng Dr. Fagan. Ngaka Fagan o na a inêla go leka go ithuta bolwetse joo, Mandombi a ise a šwe, ka boitšhokô jo bo gakgamatsang. A leka ka nonofô yotlhe ya gagwê, a leka ka bongaka jotlhe jwa gagwê, le ditekô tšotlhe tsa bongaka. Mme bolwetse jwa tšwêlêla jwa gana go lemosêga. Kwa pele ngaka ya ikaêlêla go tlhokômêla madi a molwetse. A simo-

lola go a leka ka go thaba molwetse mo letšogong ka nnaenyana e nnyennyenyane, e se ka mo go ka mo utlwisang botlhoko, fa e se mo go kana ka go ntsha thothinyana e le nngwe fêla ya madi. A tshasa galasenyana ka madi a, a ya go tsenya

galasenyana mo selong se se bidiwang "Microscope", e le selô se se dirang dilô tse di pôtlana gore di bonalê di le dikgolo, le dilônyana tse di sa kakeng tsa bônwa gopê ka leitlhô ja motho, ka ntlha ya bobôtlana, gore di bônalê sentlê. (Fa motho a ka tsaya motlhabanyana, a o leba ka thušô ya selô se, o tla bôna motlhaba o o borethe jaaka ekete e le masagarana a magolo ; jalo jalo fêla.) Mme fa a leba thothi ya madi jalo, a e fitlhêla e tšhwana le madi a batho ba bangwe, a se ka a fitlhêla sepê se sele. Lefa go ntse jalo a gana go tlhòbôga. Kgantele a tla gapê, a tsaya e nngwe thothi ya madi, a e tshasa mo gelasenya-

neng, a ya go e leba. Moragô ga di oura di le nnê di sena go feta, a tla a dira jalo gapê. Bosigo a tla fêla jalo, a tsaya thothi ya madi, a ya go e le baleba. Dr. Fagan a nna a dira jalo garataro ka letsatsi, motshegare le bosigo, gore a tlê a ithutê madi a molwetse yo o lwalang kôtsêlô. Lefa a lapa, a itšhôka. Fa e le ditekô tsa bosigo, a itšosa ka kôlôkô e e tšosang. A tlhôka borôkô, a ba a bopama, mme a gana go tlohôbôga tekô ya madi. Kgwedi ya Phalane ya šweufala ya ya fifing, ngaka e ntse e dira jalo fêla. Kgwedi ya Ngwanaatsêlê ya rogwa ya mhitlhêla a ntse a leka madi a molwetse garataro ka letsatsi, motshegare le bosigo. Kgwedi ya šweufala, ya ya fifing, a ntse a itšhoketse tekô ya madi. Kgwedi ya Morula ya rogwa; mme jaanong ngaka Fagan a simolola go lemoga dilônyana, ekete diboko tse di nnyennyenyane, mo mading a molwetse, yo bolwetse jwa gagwê jaanong bo tšwêlêlang pele ka bonakô. Fa kgwedi e šweufala, ke a tlhomamisitse fa dibokonyana tseo e le tšônê tse di šupang kôtsêlô, ka di ntse tsa ntsifala mo mading a motho fa bolwetse bo golêla pele. Ke gônê a bitsa dingaka tse dingwe tse di botlhale a di šupegetsa se o se bonyeng. Le tšônê tsa mo nêla seditse, tsa dumêla ka botlalô go re ke tšônê dibokonyana tse di nnang mo mading tse di dirang bolwetse jwa kôtsêlô. Tsa ba tsa dumêla go re fa go ka bônwa more o o ka bolayang dibokonyana tseo, di le mo teng ga madi a motho, go tla bo go fentswe petšô e kgolo e go tweng kôtsêlô.

MOSWELA-BA-BANGWE

Fa e le ênê Mandombi, motho wa mogolo a nna a koafala fêla. O na a sa itse Sekgoa, fa e se go le gonnye fêla, go bile go se na opê yo o itseng segagabô, jalo a bolawa thata ke bodutu. Fa bolwetse bo golêla pele, o na a tla a otsele thata, a otsele fa a bua, fa a ja. A simolola go tlhokomologa gotlhe, le dijô, le batho. Jalo fa dingaka di simolola go lemoga popêgô ya bolwetse jwa kôtsêlô, e bile tsa bôna fa motho wa mogolo yo o ineetseng ka boitshôkô mo ditekong tšotlhe tse, a le gaufi le go šwa, tsa mmotsa fa a rata go rebolêlwa kwa gae kwa Aferika, go sa ntse go le nakônyana, a ya go šwêla mo ditsaleng tsa gagwê kwa gae. Mandombi a setse a se na thata ya go bua sentlê, mme a šupa fa a gana, a re dingaka a di nnê di fêlê di mo dirê kafa di ratang ka teng, gore di šwetsê go ithuta bolwetse. Moragô ga ditshipi di le pedi, Mandombi a šwa, a šwêla kgakala le legae, go se na opê wa bagagabô go mo gomotsa le go mo thusa.

Mme ga aa šwêla lefêla. Fa a šwa, ke dingaka di setse di ithutile bolwetse thata, ka ntlha ya boinêlô jwa motho yo montšho wa Moaferika, yo o ntshitseng mmele wa gagwê, le botshelô tôta, gore dingaka di ithutê kafa ba bangwe ba ka bolokwang ka teng. Ga nna jalo. Di sena go lemoga fa kôtsêlô e le botlhoko jwa madi, ka go bôna dibokonyana tseo, tsa ipotsa go re, dibokonyana dia bo di tšwa kae? Tsa tloga tsa fitlhêla go re di tsenngwa mo mading ya motho ke ntsi e go tweng "tsêtsê," fa

e loma motho. Tsa tloga tsa tlhômamisa go re fa motho a sa longwe ke tsêtsê ga a kake a lwala kôtsêlô. Ke gônê dingaka le mebušô tsa inêêla go nyeletsa tsêtsê, ka go tšhuba naga kwa e tsalêlang teng, le go ntsha batho mo dikgweng kwa tsêtsê e padileng teng. Mme gapê tsa inêêla go senka more mongwe o o ka bolayang dibokonyana tsa kôtsêlô mo mading a batho ba ba lomilweng ke tsêtsê, ba tsamaya ba bôna molemô mongwe o o thusang thata.

Go tsweng foo, bolwetse jo bo boitshêgang jo jwa tshabantsiwa ka thata, jwa simolola go boêla kwa moragô ; jwa se ka jwa tlhôla bo gapa batho ka mašomôšomô jaaka galê. Ke gônê re reng fa lošo lwa ga Mandombi lwa ungwa botshelô le phôlô mo bathung ba ba se nang palô mo lefatshing la Aferika, e le bantšho le bašweu. Le gompieno, mo kamo-reng nngwe ya kôkêlô mo Sepateleng sengwe kwa Lontone se se bidiwang "LONDON HOSPITAL", go na le kitsišô e ya segopodišô, e kwadilwe mo lokôtswaneng tebaganong le bolao bongwe :

"E rile ka kgwedi ya Phalane e le 10, ya ngwaga wa 1890, kamore e ya kokêlô e sa ntse e tsêna banna ba le bosî, ga diragala pala ya ntlha ya 'Bolwetse jwa Kôtsêlô' mo England. Molwetse a tla go nna mo bolaung jo ka lobaka lwa ga Sir Stephen Mackenzie e le mookami wa Sepatelela. Mookamedi wa balwetse ba kamore e e ne e le Dr. Arthur St. L. Fagan. Ke ênê yo o ne a tlatlhoba madi a molwetse garataro ka letsatsi ka lobaka lwa dikgwedi di le pedi, a ba a tla a fitlhêla dibokonyana dingwe mo mading ao. Mohuta mongwe wa tšônê, gompieno

o bidiwa Trypanosome, wa tloga wa tlhomamisiwa fa e le ôñê o o dirang bolwetse jo.

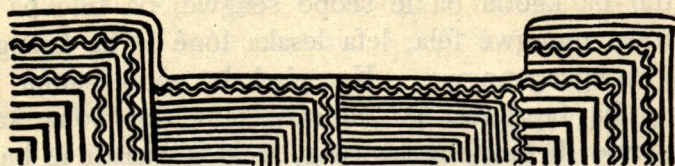
Ngaka Fagan o na a thusiwa go šwetsa ditekô tse tšotlhe ka tetlêlô le ka thušô ya molwetse ka esi. E ne e le kgôsana nngwe ya Aferika ya Mokeresete, e e ne ya inêla ditekô tšotlhe gore e thusê e bolokê bagayônê ba Aferika.”

“GA GO LORATO LO LO FETANG LO, FA MOTHO
A KA BEELA BAGAGABO BOTSHELO JWA GAGWE.”

ON 10TH OCT. 1890, WHEN THIS WARD WAS
A MALE MEDICAL WARD, THE FIRST CASE OF
SLEEPING SICKNESS SEEN IN ENGLAND WAS ADMITTED
INTO THIS BED UNDER THE CARE OF THE LATE
SIR STEPHEN MACKENZIE. THE HOUSE PHYSICIAN,
MR. ARTHUR ST. L. FAGAN, EXAMINED THE BLOOD OF
THE PATIENT EVERY FOUR HOURS FOR TWO MONTHS,
AND DISCOVERED THREE FILARIAE, ONE OF WHICH,
NOW CALLED TRYPANOSOME, HAS SINCE BEEN PROVED
TO BE THE CAUSE OF THE DISEASE.

MR. FAGAN WAS ENABLED TO CARRY ON THESE
RESEARCHES BY THE PERMISSION AND HELP OF THE
PATIENT HIMSELF, A CHRISTIAN AFRICAN CHIEF
NAMED MANDOMBI, WHO VOLUNTARILY SUBMITTED TO
THE EXPERIMENTS FOR THE GOOD OF HIS PEOPLE IN
AFRICA.

“GREATER LOVE HATH NO MAN THAN THIS,
THAT HE LAY DOWN HIS LIFE
FOR HIS FRIENDS.”

LEINA WE !

E rile mo metlheng ya bogologolo, ga bo go na le botshelô jwa lefašo je legolo mo merakeng. Bagolo le banye ba bo itumélêla thata. Bo no bo sa itumelelwe ke bopheramesesing: ba e neng ya tle e re moragô ga go bolola ga dikgomo ba nne ba itšometšome le malwapa. E re mo thetologong go apeilwe dilalêlô, ba berame fa tlase ga dipitsa ba ntse ba philetsa ba metsaka mathe a le molelô, moapei a ntse a re, "A boralephile!" E re letsatsi le sena go phirima, ba sena go nna ba gôra meritshana ba e lakaila ba ba ba mona le diphêtlhô, ba tšwele kwa mmananeng ba ye go goaka ka melomo e le dithata tsa magôbê, ba re, "Banyana we, banyana we, tšwang lwapeng, lo tla lo ja, lo tla tla lo ja go setse go fodile."

Bogosi bo no bo sa dumelele opê go tlogêla legae fa e se ka se se bônalang gongwe bobôtlana jo bo itsegeng. Bogosi bo no bo a tle bo laolele batho go ya go lema ka go ntsha letsema, le gore ba boê ka bofefe letsema le fêla. Ba ba neng ba se na se ba ka se dirang kwa masimô ba ne ba nna fêla mo gae.

Batho ba ne ba sa huma dikgomo jaaka ba di humile gompieno. Go no go ntse go fitlhêlwa

batho ba kgotla ba le seôpô sengwe, ba bile ba le moraka mongwe fêla, lefa lesaka lônê le ka kgaogangwa-kgaogangwa. Ke gônê ka moo banna ba neng ba fapaanêla go ya morakeng, go bôna kafa dikgomo di tshelang ka teng, le kafa basadi le bana ba basetsanyana ba ba isitšweng morakeng ba tshelang ka teng, le kafa basimane ba disang ka teng. Monna yo motona mo matsalong, lefa e le mo mophatong, o na a tle a isediwe dinônyane, ebong kgaka, kgori, mmutla, dinotshe, moka, le dilô tse dingwe, lefa e ka ne e le se se begilweng. Basadi le basetsanyana ba ne ba bololeliwa merakeng gore ba tsêyê nama : basimane ba ne ba disa. Ba pagama makaba, ba êtêla kwa merakeng e mengwe ka ônê ; ba belesa makuka mo go ônê, ba a isa kwa gae. Fa gongwe go no goa tle go beelwe botsetsi mo morakeng.

Go kile ga bêêlwa mongwe botsetse mo morakeng. Ya re letsatsi lengwe a tlogêlwa ke botlhe ba ba mo morakeng oo. Bangwe ba ya dipapading, ba bangwe ba êtêla merakeng e mengwe, le badisa ba ya go disa. E rile gare ga motshegare a ikutlwa a tšhwerwe ke tlala, a gabagabêga mo maleng. A itelêla a re, "A nna motho wa mogolo ! Ga se tlala lebêkêbêkê, motsetse o ja ka seatla, nta e raletse molêlô, motlatlawe o kgêra lobu, gôpane o letsa kwadi !" A êma ka dinao, a goalalêla lekuka ja ba sele, ka go no go se na sepê sa gagwê se o ka se jang. E rile a itlhomane a ka le tšhwara, a akgola diatla ka bofelo, a itšhwara molomo ka pelo e e gadileng madi, a re, "Ijoo, leina we, leina we ! Ke tla le reng ? Ke tshaba leina." A senka moitlamô a itlama, a boêla

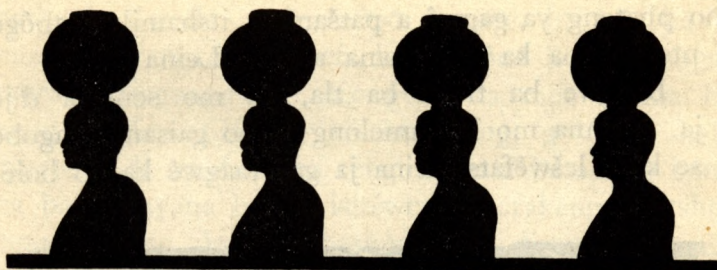
mo phateng ya gagwê a patšama a itshamile mabôgô a ntse a goa ka bohutsana a re, "Leina we!"

Bangwe ba tloga ba tla, ba mo senkêla dijô a ja. A nna mo boitumelong jo bo gaisang, kagobo a se ka a lešwêfatsa leina ja ga rraagwê ka go bolê-

lwa ka bogodu. O na a sa rate go ka twe morwadia mangmang o legodu, o utšule. Mo botshelong jotlhe jwa gagwê o na a ithiba mo go tšotlhe tse di boleo, gore, go le êné le batsadi ba gagwê, ba bolêlwê mmôgô ka tshiamô le boammaaruri.

Ga go opê yo o itshelelang. Mongwe le mongwe o tshelêla ba bangwe. Boleo ke phaphatšhwa e e sa kakeng ya tloga mo digakoloding tsa rona batho. Re le basimane le basetsana, lefa re le makau le makgarebe, rotlhe fêla go ya botšofeng re tšhwanetse go tshela re itshenenekile mo go tšotlhe tsa bošula.

DIKGAFÊLA

Go na le tirô ya mokgwa wa Setšwana e e bidiwang Dikgafêla. Ke go re goa tle go nne le letsatsi lefa e ka dira malatsi a go tla jewang, go nowa, go itumêlwa fêla jaaka goa tle go dirwe ka lobaka lwa Keresemose. Go ka twe ya re fa Batšwana baa ja Dikgafêla go bo go tšhwana jaaka Batho-bašweu baa ja Keresemose.

Dikgafêla di re šupeetsa go re Batšwana ga se sešaba se se ratang go kgaogana le Modimo gongwe le tirêlô-Modimo, kagobo mo letsatsing la Dikgafêla goa bo go gopolwa Mmopi ebong Modimo, o lebo-gêlwa dinêô le mphô ya thôbô go bile go lôpjwa pula gore e tlê e nê mo lobakeng lwa yônê.

Ea tle e re ka lobaka lwa go jewa Dikgafêla, basadi ba motse otlhe ba rwale mabêlê ka ditlatla ba a ise kwa kgosing. Mangwe a mabêlê ao a fitlhe a amogelwe, mme a mangwe ba busiwe ka ônê gore ba yê go a inêla kwa malwapeng a bônê. Moragô ga malatsinyana Kgosi e rome motho gore a itsise gore Dikgafêla di thugwê. Morongwa a tsamaye le motse otlhe fêla, a fitlhele thotana, gongwe tho-

tobolo e e godileng, a palame a goe a re, "Bi-i-i-i ! Dikgafêla tseo a di thugwê !" Jalo batho ba itse go tsaya memela ya bônê ba e setla.

Moragô ga malatsinyana, morongwa a boye, a kue go re, "Dikgafêla tseo a di bedisiwê !" Go fete malatsi, a ba a kua go re, "Dikgafêla tseo a di apêwê !" Jalo ka motse otlhe fêla go apewe majalwa, ka le galê ya bo e sa ntse e le megetlo fêla, e ise e nne bojalwa. E re go sena go tlhôtlwa, morongwa a fele a kua a re, "Dikgafêla tseo a di leriwê !"

Ka letsatsi le Dikgafêla di isiwang Kgosing ka lônê, basadi ba bopêlêla ka dinkgô tsa majalwa ba di isa kwa Kgosing kwa go tlo go bo go baakantšwe ditsaga gore e re basadi ba tla ba fete, ba tshêlê mo go tšônê.

Ea tle e re ka sebaka sa fa basadi ba le mo tirong e, banna bônê ba bo ba baakanya ditlhaka tse di lediwang go tla e re ka letsatsi le go jewang Dikgafêla ka lônê, bo ba letsa ba ba ba bina. Ka letsatsi leo go tla ôpêlwa "Mogôga, gôga o lere thôkôlô ya metse a pula." Go fitlhelwe banna-bagolo le basadi-bagolo ba bina ba itumêla, go nowa bojalwa. Ka dipaka dingwe tshipi e feta go ntse go le mo boitumelong jo bo ntseng jaana.

Go jewa ga Dikgafêla ke mokgwa o montlê thata, mme go tšhwanêla go re re gakologêlwa maikaêlêlô a Dikgafêla ebong go gakologêlwa Mmopi le go lebogêla thôbô le go kopa pula mo Modimong. Ke selô se sentlê thata go leboga le go gakologêlwa go re mabêlê re a filwe ke Modimo. E bile re gakologêlwa fa pula re e bôna mo go ôna.

Go ka dira molemô fa re gakologêlwa go re Modimo o itumêla bogolo fa re o rapêla re sa tagwa, ka go re botagwa bo tsala dilô di le dintsi, dintwa, dikômanô, boaka le bontsintsi jwa maleô. E ne e re mo Dikgafeleng a bojalwa bo nyêlêle, ka go re bo ka tla jwa re digêla mo mašuleng.

Mo merafing e mengwe ya Setšwana, Dikgafêla di jewa ka mokgwa o o lebosêgang. Tirô e tšhwaraganelwe ke Kgosi, le Moruti, le Morafe. Ea tle e re mo letsatsing je le beilweng, morafe o phuthegele mo kgotleng ya Kgosi, e le banna, basadi, le bana, ba tla ba tšhotsê ditebogô tsa bônê. Kgosi e bue le morafe, moragô ga moo Moruti a tšhegetse merapêlô, batho ba ntshe dinêô tsa bônê. E tle e re dinêô di sena go amogêlwa, Kgosi e rerisanye le Moruti, ba rulaganye se se tla dirwang ka dinêô tseo, go šupa tebogô mo Modimong. Motlha mongwe go rekwe dikôpêlô le Dibaebele gore di dirisiwê mo Kerekeng. Gongwe go dirwe tirô nngwe ya go tšweledisetsa pele Lefoko la Modimo, le go otlala bahumanegi.

